

NØTTERØY KOMMUNE

”Een Øe langt fra Landet”

Kulturminneregistrering i skjærgården

Ltn. Heyerdahls kart fra 1827. 1:50 000. (9 D 7)

"Een Æ langt fra Landet"

INTRODUKSJON

Kommuneplanutvalget vedtok å videreføre kystsoneplanarbeidet bl.a. gjennom utarbeidingen av den her foreliggende kulturminneregistreringen for skjærgården i Nøtterøy kommune. For å kunne gi temaet en kvalitetsmessig behandling, var det viktig for kommunen å engasjere en person som hadde både faglig innsikt, lokalkunnskap og personlig interesse for arbeidet.

Arkeolog A. Jan Brendalsmo deltok aktivt i brukermedvirkningsprosessen for kystsoneplanen, valgt fra Nøtterøy Historielag. Kommuneplanutvalget var svært takknemlig for at han påtok seg dette arbeidet, og han har hatt frie hender til å utforme den endelige rapporten.

Det er et viktig og leseverdige historisk dokument som legges fram gjennom denne kulturminneregistreringen. Nøtterøy kommune håper at rapporten kommer til nytte for så mange interessegrupper som mulig - alt fra stille lesing i sofakroken til oppdagelsesferder ute i skjærgården. Rapporten gjøres tilgjengelig gjennom skolene, biblioteket, båtforeninger m.v. i håp om at den kan bli en informasjonskilde for innbyggere og andre brukere av skjærgården - og ikke minst for ytterligere å skape økt interesse for våre historiske røtter.

Tinghaug, januar 1993

Svein Harding Hansen
ordfører

⋈	HUSTUFT	×	SIKTEMERKE
∞	STEINGARD	⊞	SIGNALMAST
∞	RYDNINGSRØYS	⊕	SJØMERKE/VARDE
•	BRØNN	◦	"KALDNESMILA"
⋈	FORNMINNE	T	FORTØYNINGSBOLT
Ⓚ	FORNMINNE – NYOPPDAGET	⊠	MIL. ANLEGG
∞	BRYGGEREST	≡	MÅLOMRÅDE FOR SKYTING
?	MULIG TUFTOMRÅDE	B	JERNBOLT
≡	STEINUTTAK	⊠	FYRSTASJON
K	TREKULLMILE?	∞	LEMUR
uo	JAKTSTILLING	F	FANGELEIR FOR RUSSISKE KRIGSFANGER
⊠	STEINBU	L	FYRLYKT
H	HELLER	⊞	SLIPP/VINSJ
o	DAM	⊞	JETTEGRYTER
		S	STEIN MED INNSKRIFT

INNHALDSFORTEGNELSE:

Forord fra forfatteren	s. 4
Innledning	s. 5
Hvorfor en rapport om skjærgården?	s. 6
Hvem er denne rapporten laget for?	s. 8
Hvordan er rapporten blitt til?	s. 9
Hva finnes i denne rapporten?	s. 11
Vern eller vekst - eller vern og vekst?	s. 12
Register over øyene	s. 15
Ormøy	s. 17
Fjæreskjær	s. 19
Tørfest	s. 20
Langeskjær	s. 22
Espelund	s. 24
Masseløy	s. 25
Haneflu	s. 27
Barneskjær	s. 28
Steinkløss	s. 29
Vestre Bolæren	s. 31
Mellom Bolæren	s. 33
Østre Bolæren	s. 36
Garnholmen	s. 38
Bjerkøy	s. 39
Ekornholmen	s. 42
Hvaløy	s. 43
Gåsøy	s. 46
Kultene, Sviveskallen	s. 49
Selskjæra	s. 50
Hatten	s. 51
Trollsholmen	s. 52
Ramsholmen	s. 53
Langholmene	s. 55
Svartskjær, Skarvesetet, Flatskjær, Kjeldholmen	s. 57
Klauver	s. 58
Utfisken, Garnskjær	s. 59
Nordre Årøy, Geiteskjæra	s. 60
Kjøleholmen	s. 62
Vassholmen	s. 64
Lindholmen	s. 65
Kråkene	s. 68
Hellesholmen	s. 69
Skjellerøykalven	s. 71
Skjellerøy	s. 72
Lille Hui	s. 74
Store Hui	s. 75
Heskjær	s. 77

Store Rauer	s. 78
Tova, lille Rauer, Havskåren, Fulehukskjæra	s. 79
Søndre Årøy	s. 81
Bukkhølmene	s. 84
Roppestadholmen	s. 85
Rundeskjæra	s. 87
Kalven	s. 88
Skrøslingen	s. 89
Vierskjæra	s. 92
Grøtterødskjær	s. 93
Håøy	s. 94
Håholmen	s. 96
Sauholmen	s. 97
Tenvikskjæra	s. 98
Veierland	s. 99
Oslebakkholmene	s. 106

Avsluttende kommentarer	s. 108
--------------------------------	--------

Kilder og litteratur	s. 111
-----------------------------	--------

Tegnforklaring til kartene finnes på innsiden av omslagets bakside.

Registreringsrapport over kulturminner i Nøtterøy kommunes skjærgård.
Utført 1990-1992 for Nøtterøy kommune

Mangfoldiggjort av Nøtterøy kommune 1993.
Opplag: 3000

FORORD FRA FORFATTEREN

Et forord er en plass for å rette en takk til de som har vært med og gjort en rapport som denne mulig. Og det er ikke få.

Aller først de i Nøtterøy kommune som har gjort en stor innsats for å legge alt til rette for dette arbeidet: Bo Solhaug, Knut Berg, Bernt Johannessen, Thore Holm, Egil Nylenna, Gunnar Jakobsen, Svein Harding Hansen. Vera Hansen skal ha en egen takk for stor innsats med rentegning av alle kartene.

Ute i skjærgården har jeg tidvis hatt gleden av å ha med meg folk, gode å diskutere med og trivlig selskap: Isa Trøim, Gro Edvardsen, Odd Håkedal, Inger Løken, Hilde Sundvor Brendalsmo, Fred Karlsen, Trine Hanson.

Personale på Bolærne la forholdene til rette eller stilte opp og fulgte meg tålmodig rundt på noe som nok stundesvis kunne virke lett uforståelig: kommandørkaptein Helge Moen, kapteinløytnant Svein Anderssen, matros Helge Asperheim, kvartermester Atle Bergfjord.

Den gruppa jeg jobba i, i forbindelse med utarbeidelsen av utkastet til kystsonen, hadde mange friske og gode diskusjoner mht. 'kultur- og miljøvern i skjærgården': Liv Karin Johansen, Stein Strandli, Rikard Strandli, Øivind Tjøm.

Takk til Terje Kristiansen for at han kom ut med båten og henta meg den kvelden i mai 1991 da jeg fikk motorhavari nord på Masseløy. Per Fleischer og de andre fra Havnøy/Skjærgårdstilsynet har stilt opp med transport og diskusjonsvilje - måtte dere lykkes i planene deres. Eie Andersen er et utømmelig oppkomme av kunnskap om 'sine' deler av skjærgården - takk for delaktighet i en flik av det. Otto Kyste vet vel det meste om særlig ytterskjærgården - det er dessuten greit å få vite at det jeg først hadde registrert som ei steinbu bygd av jegere eller fiskere, bl.a. på Kråkene, viste seg å være ditt egenhendig bygde feriepalass fra 1958! Ann Norderhaug skal ha takk for at hun hele tida har foret meg med kunnskap om kulturlandskapet. Elin Graabræk: Takk for oversettelsen av et utdrag fra prestemanntallet av 1664.

En stor takk til dere alle - uten dere hadde ikke denne rapporten blitt hva den var.

Stranda, september 1992

A. Jan Brendalsmo

INNLEDNING

Om det er langt fra Nøtterøy og ut til Bolæren så er det langt fra Skjellerøy og inn óg - det spørs på hvor en står. "Een Øe langt fra Landet" er likevel en passende tittel for å beskrive noe vesentlig ved skjærgården. Delvis ligger disse øyer, holmer og skjær fortsatt et stykke ut fra land, sjøl om hurtiggående båter har redusert avstanden ut til Fulehuk til godt under et vindblåst kvarter. Men skulle avstand i tid være et problem, så er det kanskje et problem vi selv skaper, siden det er mye å glede seg ved også underveis til 'øya' - hvilken øy det nå enn måtte være som vi skal til. Det er mye å se på og fundere over, både dyre- og fugleliv, naturformasjoner, solas glitring over vannet eller vakre bølger som freser avgårde i en frisk bris, eller til og med alle de rare menneskene som ferdes på sjøen.

Langt fra landet også i betydningen langt fra det jevne bondesamfunn. Det er ikke mange tiåra siden 90% av befolkninga fortsatt bodde og levde utenfor byene, og hvor alle sosiale verdier og normer sprang ut av dette samme bondesamfunnet. I alle fall dersom du befant deg et lite stykke vekk fra nærmeste by. Det var dette bondesamfunnet som nedtegna opplysninger om seg sjøl, som skrev sin historie med utgangspunkt nettopp i hva de sjøl mente var viktig å få ned på pergamentet eller papiret. Og da ble øyene og øyboerne ikke det viktigste. Øyene var interessante i den grad bondene på gårdene hadde sterke interesser der ute, om det var konflikt om rettigheter, om noe uvanlig skjedde som behøvdes å nedtegnes. Kjøp og salg, arv og bortfesting av jord var viktig. Beite- og slåttemarkar var noe som fulgte med under betegnelsen 'luter og lunner'. Rettigheter til fiske, fangst eller jakt lå også inn under gården som et tillegg og ble kun nevnt dersom det ble endringer i hva som var vanlig 'fra gammelt av'. Derfor er det ikke så veldig mye vi vet om skjærgården, særlig ikke de mindre øyene.

Langt fra landet betyr derfor at vi må søke etter denne del av vår historie på litt andre steder enn vanlig. Vi finner heller ikke så mange opplysninger i våre gamle bygdebøker, kanskje helst fordi disse forfatterne skrev historie for bondesamfunnet på bondesamfunnets premisser, og det er unektelig ikke rare jordbruket å snakke om ute på øyene. Men setter vi sammen biter fra mange forskjellige kilder så vil vi til slutt likevel kunne få vite mer om menneskene som brukte øyene og de som bodde der ute.

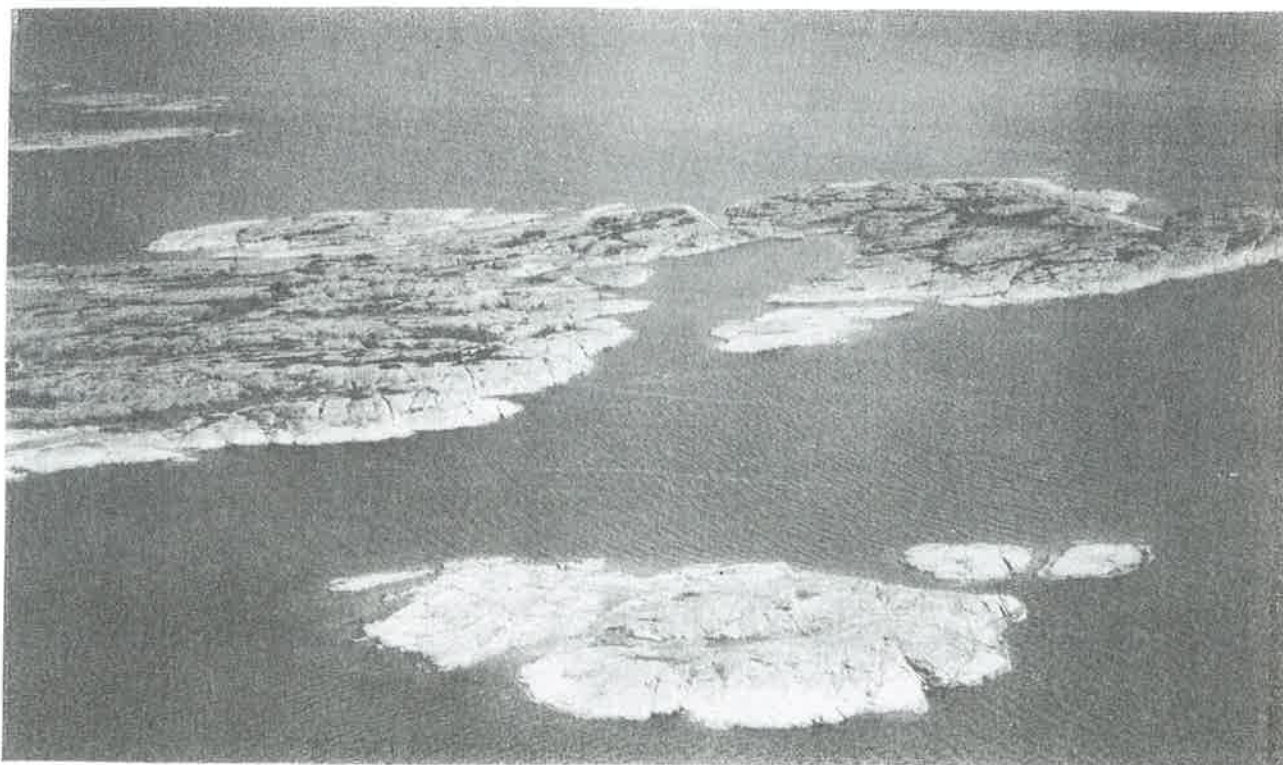
Langt fra landet betyr også at menneskenes utnyttelse av denne del av naturen har skiftet gjennom tidene, ofte avhengig av presset på ressursene inne på fastlandet. Både med hensyn til hvor *intens* skjærgårdsressursene er blitt utnyttet til de forskjellige tider, men også med hensyn til *hvilke* ressurser som har blitt utnyttet på hvilke tidspunkter i historia. På mange måter kan skjærgården sammenlignes med de øverste fjellbygder og høyfjellet, ikke bare vegetasjonsmessig. Det er i begge tilfeller snakk om det vi kaller 'marginale ressurser'. Vi må derfor være klar over at slik øyene ser ut idag, slik har de ikke alltid sett ut.

Nå kunne det vært ønskelig å skifte ståsted, å se det hele fra øyboernes plass, altså å snakke om skjærgården som sentrum og Nøtterøy og Tønsberg som periferi. Til visse tider og i en viss grad er nok dette både mulig og riktig. Men samtidig må vi nok regne med at de menneskene som bodde der forholdt seg til 'livet på land', selv om de ikke på noen måte var så tett sammenvevd med storsamfunnet som vi er idag. Vel måtte de betale sin skatt og sine avgifter, og for å få penger til det måtte de gjerne selge noe. Enten hva de kunne høste i sjøen, som fisk eller skalldyr, eller hva de kunne tilby av produkter fra jorda eller skogen. Noen hadde rede penger fordi de seilte eller loste. Samtidig ser vi også at de har vært sjølforsynte med så mangt - oftest har de ikke rodd lenger enn til nærmeste øy for å finne seg en ektepartner.

Hvorfor en rapport om skjærgården?

Da Nøtterøy kommune laget ny kommuneplan i 1990 ble det raskt klart at det ville bli behov for en egen delrapport om kommunens store skjærgård, en kystsoneplan. I arbeidet med kommuneplanen og i de politiske partienes valgmateriale ble ordet *identitet* ofte brukt. Historiske røtter og tilhørighet. Kommunen hadde dessuten gått aktivt inn i arbeidet med å gjøre det store gravfeltet i Hella tilgjengelig og attraktivt for brukere av alle slag - burde ikke interessen være til stede for å ta vare på det som fantes av historie også i skjærgården?

Nå er lovverket slik - med visse unntak - at alle spor etter mennesker, spor eldre enn året 1537, er automatisk fredet, og vernet. Disse eldre sporene, det som kalles fornminner, er blitt registrert og kartfesta gjennom åra, slik at alle som vil kan finne ut hvor de ligger. Det dreier seg om gravhauger, bygdeborger, boplasser fra de forskjellige tidsperioder, kirker fra middelalderen, jernvinneplasser, fossile åkre, tingsteder - kort sagt både faste rester etter fortida og løse gjenstander. Dette til tross, så kan det fortsatt skje at noen er frampå og roter i f.eks. de mange gravrøysene. De yngre menneskespor, som kalles generelt for kulturminner, må derimot fredes særskilt. De har altså intet automatisk vern, selv om de kanskje kan være like så viktige å ta vare på. Ville Nøtterøy kommune ta på seg dette ansvaret, ta vare på identiteten?

Skrøslingen og Kalven sett fra nordvest, 1954. Vi ser at hele øya er snaubeita. Det lille som er av busker og trær har kommet opp i løpet av få år. Omtrent slik har de fleste av øyene og holmene i skjærgården sett ut periodevis. To av de gamle husene kan skimtes, ett midt i bildet nord for bukta og ett helt til venstre. (Z-12, neg. nr. 7871)

Siden jeg har vært ute på øyene i alle år, og siden jeg er arkeolog av yrke, og vant ved å se etter 'gamle ting' i naturen, så visste jeg på forhånd at det finnes endel spor etter nøttlendingers og andres bruk av Nøtterøyskjærgården. Hadde jeg visst *hvor mye*, er det nok tvilsomt om jeg hadde gjort det jeg gjorde senhøsten 1990: Sammen med en kollega, Isa Trøim, som har lang erfaring med å registrere fornminner, 'prøveregistrerte' vi etpar av øyene. Jeg laget en kort rapport, la ved kart hvor det vi hadde registrert var inntegna, og foreslo i et brev til kommunen at de burde gjøre tilsvarende for alle kommunens øyer.

Svaret kom raskt, dette var noe kommunen var interessert i. Det var igrunnen bare å sette igang - jo forttere ferdig jo bedre! Kystsoneplanarbeidet skred hastig fram og en delrapport om kulturminnene ville være svært viktig å ha med i plangrunnlaget - når kunne jeg være ferdig? Dette kunne ikke innpasses i mitt daglige arbeid så det måtte bli utenfor arbeidstid. Et annet viktig moment var at slikt registreringsarbeid utføres best for det blir grønt i naturen; blir grasset for høyt og det er for mye løvverk på buskene så er det umulig å se noe som helst. Så det var bare å hive båten utpå så fort snøen var gått på våren.

Bortsett fra de tre dagene i oktober og november 1990, så foregikk feltarbeidet fra begynnelsen av mai til slutten av juni i 1991 og 1992. Rapporten ble skrevet i august og september 1992. Til selve registreringsarbeidet gikk det med 163 timer, eller omlag ett månedsverk.

Flere forhold har virket samtidig og gjort at interessen for skjærgården for tida virkelig har fått vind i seila. De aller fleste på Nøtterøy har jo ett eller annet slags forhold til øyene, men i og med at kommunen valgte å la grunnlaget for kystsoneplanen bli utarbeida av representanter for de forskjellige brukergrupper på øya, så har det virkelig tatt av. Dessuten viser det seg jo at 'alle' nøttlendinger, med en viss sjølrespekt, har slekt ute fra skjærgården - norsk eller svensk gjør ingen forskjell - så øyene blir del av ens egen historie. Samtidig er det ikke så lenge siden de aller fleste av øyene ble avfolket, at det fortsatt finnes eldre mennesker som enten vokste opp eller hadde slekt der ute.

Skroslingen, bnr. 1 rundt århundreskiftet. Vi ser de stivpynta beboerne på tunet foran de gamle husene. Kjøkkenhaven bak steingarden til venstre. Dette er det samme bildet som står i Nøtterøyboka til Lorens Berg, men her uten beskjæring.

Vinteren -91 og våren -92 var det derfor ikke mangel på skjærgårds-gjøremål: Hver for oss eller sammen har Stein Strandli og jeg holdt et utall av lysbildekåserier om skjærgårdens natur- og kulturhistorie rundt i lokalmiljøet. Velforeninger, båtforeninger, menigheter, eldresentre, yrkesforeninger og historielaget på øya. I tillegg selvfølgelig til orienteringer for øyas politikere, i alle mulige varianter av styrer og komiteer. Alle har vært levende interesserte og alle har synspunkter på hvorvidt det er rett eller galt å sette opp ilandstigningsbrygger,

fortøyningsbolter eller toiletter. Skal det offentlige stå for avfallshenting på øyene eller er det det samme som å lære opp folk til ikke å ta ansvar for sitt eget søppel? Står opprettelsen av flere fuglereservater i motsetning til menneskenes bruk av øyer, holmer og skjær, eller har vi gjensidig nytte og hygge av ordningen? Er det mulig å likestille vekst og vern i skjærgården, eller er det slik at økt utnyttelse, flere mennesker og større slitasje over tid vil føre til at det vi søker der ute forsvinner?

Det kommunen ikke visste da det ble gitt klarsignal for det foreliggende arbeid, er at prosjektet - såvidt jeg vet - er unikt i Norge. Aldri før har en kommune tatt sin nyere historie så på alvor. Uten at det engang er pålagt. Og uten at kommunen har bundet seg til det på noen måte, f.eks. i form av å være forsøkskommune for delegert ansvar i kulturminnesammenheng. Så dette tiltaket skal Nøtterøy kommune ha ros for - allermest fordi den viser at den er villig til å ta ansvaret for øyas historie. Nå gjelder det å følge opp!

Hvem er denne rapporten laget for?

Først og fremst er den en del av grunnlaget for Nøtterøy kommunes kystsonesplan, kommuneplanen. Ved å ha dette materialet til rådighet er det lettere å vite hva en vil forvalte, og tildels hvorfor og hvordan. Det kan dermed bygges inn tiltak i planen som sikrer at det tas hensyn til at kulturminnene bevares også for framtida og for de kommende slekter.

Midtre del av Nøtterøyskjærgården sett fra sørvest, 3. august 1947. Vi har Bjerkøy i forgrunnen, med alle de gamle åkerområdene i bruk. Bak ser vi Ekornholmen og nordspissen på Hvaløy og Gåsøy. I bakkanten av bildet ligger fra venstre Espelund, Masseløy, Haneflu og de tre Bolærene. Øverst til høyre syns så vidt Hatten, Skarvesetet og nordspissen av Ramsholmen. (Z-12 Bjerlø, neg. nr. 10778)

Derneft er rapporten ment å være et redskap i kommunens saksbehandlingsarbeid. F.eks. skal en saksbehandler kunne slå opp i dette heftet og finne ut om det i så-og-så område på Veierland skjuler seg bosetningsspor under torva, og om det gir grunnlag for å si nei til hyttebygging på akkurat det stedet. Kanskje må hytta flyttes noen meter, eller kanskje en tillater bygging etter at eksperter har undersøkt stedet, eller kanskje det nedlegges byggeforbud fordi en

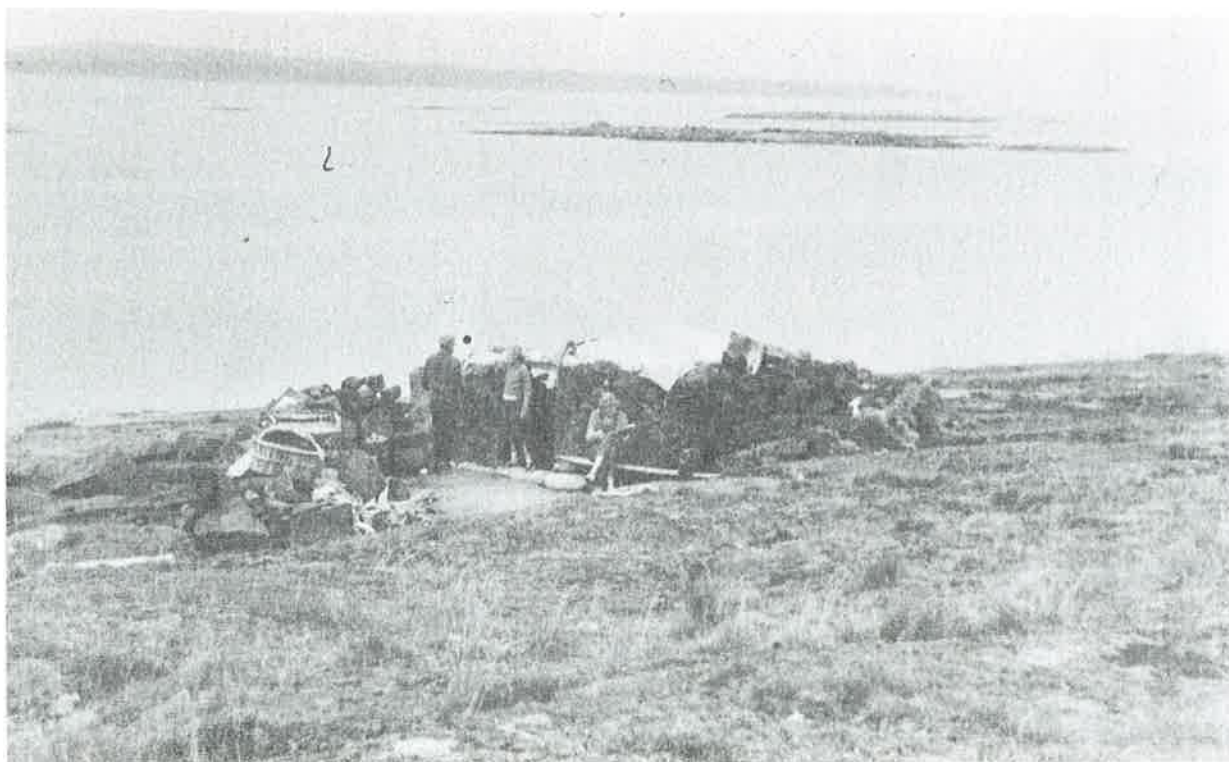
i dette konkrete tilfellet vil prioritere kulturhistorien framfor videre nedbygging av friluftsområdene.

Videre er det tenkt at de som har interesse i øyenes historie, enten det er folk som har slekt derfra eller bare er nysgjerrige på historie generelt, skal kunne bruke rapporten som et oppslagsverk for å se hva som finnes hvor. Historie er en opplevelseskvalitet som blir stadig viktigere, og det å vite hvor en skal lete etter historia er en god start.

Kolleger kan ha nytte av rapporten. Sjøl har jeg opplevd å finne identiske typer hustufter som de vi har i Nøtterøyskjærgården, på øyene og i åsbygdene i Bohuslen. Det er forsket svært lite omkring kystkulturen, først de siste åra er dette blitt 'populært'. Kanskje det heller er snakk om forskjellige typer utnyttelse til forskjellige tider av marginale ressurser, som skjærgården og fjellbygdene, enn egne 'kulturer'?

Hvordan er rapporten blitt til?

Alle øyene er fotgått på kryss og tvers og langs. Såpass gjengrodde som mange av øyene er har det i enkelte tilfeller vært umulig å få fram en tilnærmet komplett oversikt over hva som finnes av synlige kulturminner. Det skal likevel ikke være mye som mangler. Likevel kan det være ett eller annet sted at denne registreringen har oversett noe. I så fall vil jeg foreslå at folk kontakter historielaget eller velforeninga, slik at de kan supplere dette heftet.

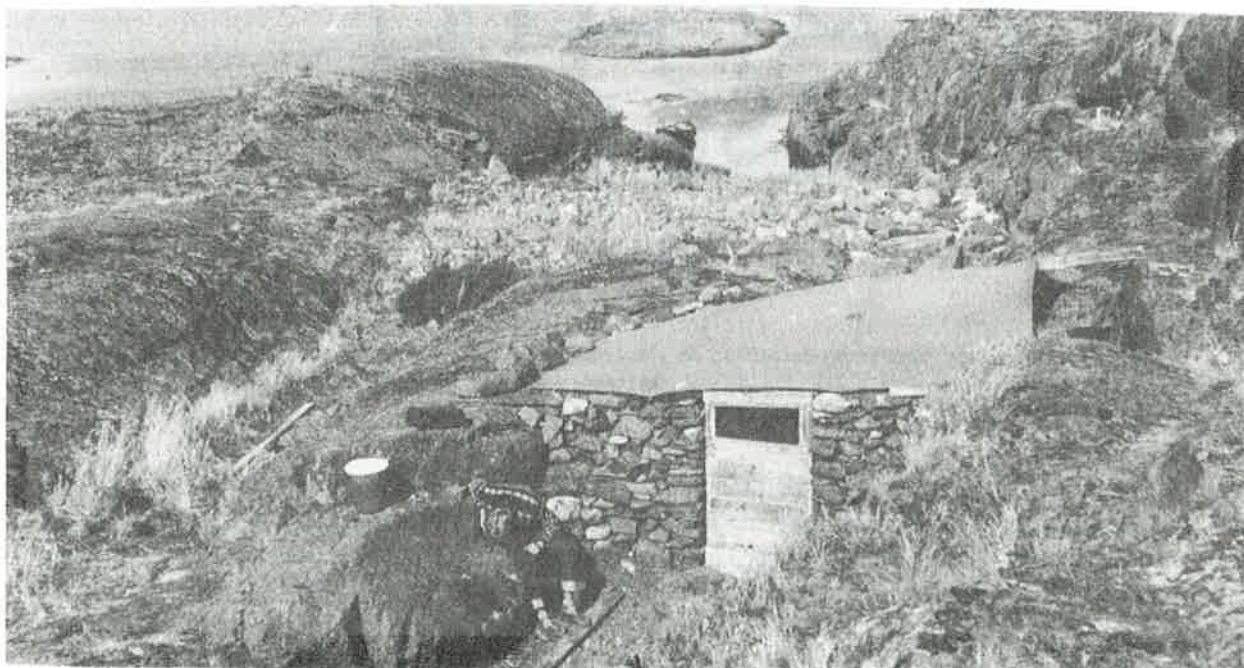
Sommerhytte på Hatten. Av de gamle utsprengte steinblokkene ble det i 1960 bygde et lite krypinn. I bakgrunnen ligger Selskjæra. (Foto: O. Kyste)

Alle de registrerte aktivitetsspor er merket av på kartblad for de enkelte øyer. På kartet, eller på egne ark, er det notert kommentarer til det aller meste. Oftest er det gjort en liten skisse i frihånd, gjerne påført sentrale mål, av det som er blitt registrert. Blant annet burde det være mulig, på bakgrunn av disse skissene, å rentegne samtlige hustufter. Settes disse i sammenheng med de skriftlige opplysninger som finnes om bosetningen, så kan en kanskje finne ut hvordan

husene ble bygget i de forskjellige århundrer. Dette kan i sin tur fortelle oss noe om hvordan folk innrettet seg i sin hverdag og det gir opplysninger om kvinnes og barnas historie, noe vi vet lite om fra annet hold.

Det bør også sies litt om alt det som kunne vært gjort i tillegg, for å gi et enda bedre innsyn i skjærgårdens kulturhistorie. En ytterligere materialinnsamling og gjennomgang kunne vært utført, men det ligger tross alt utenfor rammene for en ren registreringsrapport av fysiske kulturminner. Noe som gjentatte ganger er blitt påpekt som viktig å få med, men som heller ikke denne rapporten har kunnet ta hensyn til, er restene av 'fastlandets' porter til sjøen. Det var ikke bare folk på øyene som tok ut verdier av skjærgården, mange inne på Nøtterøy levde også i større eller mindre grad av hva sjøen kunne gi. Vi skaper derfor et skjevt bilde av historia om vi glemmer dette.

Det finnes fortsatt mange mennesker som opplevde livet på øyene, eller som hadde nær tilknytning til det. Disse kunne vært intervjuet og et unikt kildemateriale kunne blitt kombinert med det som finnes bl.a. i denne rapporten. Bare en liten sak som alle de navnene som finnes for de forskjellige stedene rundt på øyene; disse ville vært til stor hjelp for å forstå hvordan folk i sin tid utnyttet ressursene. En kartlegging ved hjelp av dykkere av hva som finnes på havbunnen innenfor kommunens områder ville også gitt mye nyttig kunnskap - tross alt befinner 67.5% av Nøtterøy kommunes areale seg under vann. Botaniske analyser av stikkprøver i utvalgte myrer og sumpområder ville gitt svært verdifull innsikt bakover i historia om hvordan menneskenes endrede utnyttelse av skjærgården gjennom tidene har vært. Spesialister på kulturlandskapet ville kunne lest ut mengder av informasjon fra de vekstene som idag finnes på øyene, om hvordan naturen så ut de seneste 100 åra. Arkeologer med andre spesialområder enn mitt ville kunne finne fram til de områdene hvor steinalderens jegere og fiskere holdt til. En gjennomgang av det skriftlige kildematerialet som tross alt finnes ville bragt mye nyttig kunnskap fram i dagen. Masse finnes allerede, i og med Nøtterøys solide bestand av bygdebøker, men det er mere å leite fram. Likeledes eksisterer det et kart- og billedmateriale som er svært nyttig. Både det offentlige og kjente kartmaterialet og den kommunalt eide samling av flyfoto, men også den samling av private fotos, malerier og tegninger som folk har. Alt dette kunne vært nyttig å hatt med, men det er samtidig et spørsmål om hva som er tilstrekkelig for å sette kulturminnene på kartet - bokstavelig talt - i kommunens planarbeide.

Nok ei sommerhytte. De nedraste murene etter dette byggverket fra 1964 syns fortsatt i Jordbærglova på Klauver. (Foto: O. Kyste)

Hva finnes i denne rapporten?

De øyene som er registrert er samtlige øyer i Nøtterøy kommune, med unntak av Føymland og selve Nøtterøy. Likevel er det slik at endel kulturminner har ikke fått særlig omtale her, eller i grunnlagsmaterialet for rapporten. Det gjelder forhold som andre har gått nærmere inn på tidligere eller som det for tida blir gjort noe med i andre sammenhenger. Fulehuk fyr er ett eksempel. Det meste av de militære installasjoner på Bolærene, Skarvesetet og Håøya er et annet. Eldre stående bygninger et tredje. Allerede registrerte gravrøyser et fjerde og spor etter dette århundres turisme er et femte eksempel. Det er også klart at gamle militære installasjoner som fortsatt er i bruk ikke blir omtalt her.

Det som finnes er en oversikt over de fysiske spor av menneskers liv og virke i skjærgården de siste 5-6000 år. Det vil si de spor som er synlige for det blotte øye, og med den kunnskap vi idag har om hvordan spor etter fortida skal tolkes. Om noen år vil ny innsikt gjøre at vi er istand til å tolke spora i landskapet bedre, og vi vil da kunne utføre enda grundigere registreringer.

Disse spora er mangeslungne. Noen aktiviteter setter kraftige spor etter seg, andre er usynlige etter svært kort tid. Når mennesker har bodd et sted etterlater de seg flere og tydeligere spor enn om de bare er ute og sanker egg eller dun. Jegerne og fiskerne er blant de mer 'usynlige', selv om vi av og til kan oppdage at de har vært her. Derfor vil spor etter den faste bosetning med det karrige jordbruket dominere denne rapporten. Hustuffer, rydningsrøyser, steingarder, rester av brygger. Militæret er også blant de som gjerne etterlater seg svært synlige spor. Det samme er tilfellet med los- og fyrvesenet.

Innhogde bokstaver, figurer og årstall på en stein nær Oslebakke på Veierland. Steinen ble funnet av Aslak Kåsa for mange år siden. Nå ligger den blant andre åkerstein i ei rydningsrøys under noen store eiker.

Men kystbosetninga var mangfoldig, derfor finner vi rustne jernbolter som viser til faste fiskesteng, fortøyningsbolter og jern som forteller om vinteropplag av skuter eller plasser for kjølhaling. Muntlige beretninger kan peke ut hvor det ble bygd ei skute eller to - de synlige spor er borte. Store og små innhogg i svaberga viser til industriell steinbryting, eller forsøk på sådan. Grunnmuren på Slottet er jo bygd av tønsbergitt fra Vestre Bolæren. Forblåste frukttrær, forkrøpla etter tiår uten pleie - de bærer fortsatt frukt men smaken er ikke lenger så god. Likevel forteller de, der de står innunder fjellvegger, i varme men bortgjemte glover, eller på grensa mellom beitemark og inngjerda slåttmark, om hvordan alle tenkelige ressurser ble

utnytta. På de større øyene, hvor det fantes endel jord, kunne forholdene minne mye om leveviset inne på Nøtterøy. Det er da også her vi finner skipperne og enkelte redere. Derimot er det på de mindre og på de ytre øyene at vi finner de folka som må bote 20 riksdaler fordi de i hemmelighet hadde berget taugverk fra et vrak som dreiv i fjorden.

For å sette det registrerte materialet inn i en sammenheng er det tatt med opplysninger fra bygdebøkene om folketall og næringsvei, for øyer hvor dette er nevnt. Bakerst i denne rapporten er det gjort forsøk på å trekke noen enkle slutninger om bruken av øyene, med utgangspunkt i det registrerte materialet og i sammenheng med opplysningene i bygdebøkene.

Det som *ikke* finnes i rapporten, men som jeg er blitt kjent med underveis, er de menneskene som levde og virket ute i skjærgården. Skulle de vært tatt med hadde det blitt en helt annen rapport. Men de 'svever over vannene', nesten bokstavelig talt, da det er umulig å gå rundt på Tørfest uten å tenke på Martha. "Martha Tørfest var et dugandes kvinnfolk; hu lødde steingard i middagshvilen og bærte mjælsekken fra sjekta og rett opp på trevet uten å stoppe!" Eller på 'de små mennane' som bor i ura sør på Roppestadholmen, og som ikke liker at det blir drivi fuglejakt der ute. Eller på smuglerane som lå og vakta på øvrigheta, og som vel ikke har gått helt i land ennå. Eller på skipperen fra Nøtterøy som lå på hummerfangst på Helleholmen og som hengte opp en ung svenske i helleren der ute - eller var det i Bakærommen på Store Hui at det skjedde? Eller på unggutten som i seiersrusen på Bollærene i -45 brente av et skudd mot et bilde på veggen i underkøya, av et tysk krigsskip, for - som han sa - å kunne si at også han hadde senka et tysk fartøy.

Historiene er mange. Kildene er mange. Det er bare for andre å gå igang. Fortsatt står mange av de gamle husene, fortsatt lever enkelte av de som har bodd der ute.

Vern eller vekst - eller vern og vekst?

Hva slags landskap - såkalt kulturlandskap - er det egentlig vi opplever når vi er i skjærgården? Hvorfor drar vi i det hele tatt 'utpå', 'ut på øya'? Disse to spørsmåla skal drøftes noe før det registrerte materialet presenteres.

Folk har så mange grunner til å være på vannet, men kanskje er rekreasjonsbehovet det viktigste når vi snakker om øyene. Det at folk (oftest) går i land, brenner bål, griller, slår opp telt, bader, går turer. I en brukerundersøkelse foretatt blant båtturistene i Risør kommune i 1990, så viste det seg at for omlag halvparten av de spurte var rekreasjon, avslapping og ro det viktigste med båtferie/båttur. Nest viktigst var naturopplevelser, deretter frihet. Heller ikke uvesentlig var de aktiviteter som kunne foregå rundt båten og sjøen, samt til en viss grad det sosiale samvær med andre og dette med nye opplevelser og avveksling fra dagliglivet.

Altså rekreasjon, naturopplevelser og frihet. Hva slags utgangspunkt gir da Nøtterøy-skjærgården for at folk her skal få tilfredsstillende slike behov? Hvilke kvaliteter inneholder den, som gjør at det på søndagen den 15. juli 1990 kl. 19.00 - når det var 17.2 grader varmt, blå himmel, vestsørvestlig kveldsbris på 10 sekundmeter og en bølgehøyde på 0.5-1.0m - faktisk kunne telles 7730 båter på sjøen i skjærgården mellom Vallo og Verdens Ende og mellom Fulehuk og Veierland?

Det vi ser idag, det vi nok kanskje opplever som uberørt og vill skjærgårdsnatur - en natur som inneholder alt fra blankskurte glatte svaberg hvor sjøl ikke skjellruene sitter på, til forblåste grantrær som knapt nok ser ut til å være istand til å formere seg engang ved rotskudd, til solvarme glover med markjordbær og slåpekratt eller brunsvide lyngflak vekslende med frodige og tette lunder av seinvokst furu - dette er ikke annet enn et nå sterkt gjengrodd landskap som tidligere var snauhogd, snaubeita og intenst utnytta av de nærmere 150 menneskene som for snaue 200 år siden levde og bodde her ute med sine husdyr. Og vekstene på øyene vitner fortsatt om denne tilstanden. Tydeligst ser vi det på øyer som i all hovedsak fortsatt har de driftsformer som rådde da folketellinga ble foretatt i 1801, som Søndre Årøy og

tildels Hvaløy. Her ser naturen ut omtrent som den har gjort de siste 400 åra - kanskje litt mere skog enn tidligere. Titter vi godt etter på Hvaløy, så finner vi - innimellom alle busker og trær - rester av det gamle beite- og dyrkningslandskapet: Store bresker som forteller at stedet tidligere var beiteland; steingarder gjemt under slåpetornkratt viser oss det møysommelig oppbygde skillet mellom innmark og utmark; klynger av tidligere velpleide hasselkratt vitner om at denne busken var en viktig nyttevekst; gamle forvridde eple- og pæretrær, som i sin tid ble planta og pleia på lune steder.

Øyene i mellomskjærgården, som Skrøslingen, Masseløy eller Roppestadholmen, så for 100 år siden ut som Tørfest, Hui-øyene eller Langeskjær gjør idag: Grass å beite på og ett og annet enslig furutre. Det lever fortsatt folk som var med å plante skog både på Nøtterøy og i skjærgården like over århundreskiftet.

Landskapet er stadig i endring. Der bruken opprettholdes vil nye driftsformer og spesialisering gjerne føre til store endringer i landskapets utseende. Der menneskets bruk opphører, gror åker, eng og beiter igjen. Og midt oppe i denne dagens stort sett gjengrodde Nøtterøy-skjærgård ligger altså de fysiske kulturminnene, med steingarder og hustuffer som de mest synlige og lettest gjenkjennelige. Skjønt, det er ikke så altfor mange som vet om dem eller hvor de er å finne.

For de fleste brukerne av skjærgården vil nok opplevelsen av historia her ute være en berikelse. Et viktig supplement til de andre kvalitetene vi søker når vi er utpå. Men lar det seg gjøre å kombinere den økte bruken av skjærgården, som vi unektelig har vært vitne til de siste åra, med opprettholdelse av de kvalitetene vi søker? Kan vi slappe av, finner vi den ro og frihet, den 'ville natur' vi søker, når vi må dele med snart 9.999 andre båtbrukere en søndag i fellesferien? Kan vi bade i friskt og reint saltvann, når en flotilje av plastsnekker og mindre cabin cruisere på vei over til Østfoldsida nettopp har tømt septikken sin? Kan vi finne roen i Huisundet, når kommunen nettopp har satt opp 30 nye fortøyningsbolter, et stort toilett- og søppelskur og det er flere båter her enn det er biler utenfor REMA på lørdag formiddag? Er det mulig å telte nogenlunde usjenert på Ramsholmen, når det som følge av nyoppsett ilandstigningsbrygge og flerfoldige fortøyningsbolter på østsida av øya plutselig er blitt så mye lettere å dregge opp båten her at øya er blitt stamsted for foreninger på gruppeutflukt, medbringende fullt wolleyballutstyr, 8 hustelt og et sant arsenal av portable stereoanlegg? Er eneste sjansen til å finne seg et lite skjær for seg sjøl, at en passer på å kapre en av båene som er synlige kun ved lavvann? Svært mange strandnære hytter i skjærgården begrenser mulighetene til å bruke ei øy, eller store deler av den, ved sin avvisningseffekt. Ser vi på endringene i bebyggelsestettheten på f.eks. Veierland siden 1960, så virker det som om det har vært byggepåbud i 100-meters sonen nærmest vannet. Skal det offentlige i større grad enn tidligere gå inn og kjøpe opp eiendommer og åpne områdene for almen ferdsel?

Det vil bli flere folk i Nøtterøyskjærgården, det må vi se i øynene. Idag bor omlag 40% av Norges befolkning rundt Oslofjorden. Ikke så rart, når også rundt 40% av landets arbeidsplasser befinner seg i samme området. I tillegg kommer det folk og båter fra Sørlandet og fra Sverige og Danmark. Vi har en økende utnyttelse, og dermed også slitasje, av både øyer, sjø og luft. Det er ikke bare grassdekket i Furubukta på Lindholmen som slites bort på grunn av økt telting, men luft og sjø 'slites' gjennom økt forurensing. Noe må gjøres, og her må det kollektive ansvaret for Nøtterøyskjærgården som nasjonalt rekreasjonsområde stilles foran de individuelle behov. Men skal noe skjje så må nøttlendingene ta sin del av ansvaret, både hver enkelt av oss og kommunen.

Skal vi bevare et landskap som er skapt av menneskers bruk - eller mangel på bruk - må den bruken som har skapt landskapet opprettholdes. I noen tilfeller kan vi se det som nødvendig eller ønskelig, eller som en forpliktelse, å drive et kulturlandskap som et 'museum', men de tiltak det medfører. I andre tilfeller kan en finne fram til driftsmåter, eller utnyttelsesmåter, som gjør bruken mer rasjonell uten at kulturlandskapets kvalitet forringes. Å opprettholde et kulturlandskapet, eller å gjenskape et tidligere eksisterende landskap, kan bety

en mer økologisk forsvarlig og dermed varig utnyttelse av viktige natur- og kulturressurser. Vi må bestemme oss for hva vil vil - hva vi vil ta vare på, hvorfor og hvordan.

Hva så med kulturminnene? De er en del av dette skjærgårdslandskapet, de hører med i vurderingen. De tåler heller ikke allverdens slitasje, men de tåler heller ikke for mye gjengroing. Da bryter naturen ned det som menneskene i sin tid har bygd opp. Også her må vi finne en ballanse, kanskje 'museum' ett sted, kanskje varsom rydding et annet, kanskje kultursti et tredje, kanskje ilandstigningsforbud et fjerde. *En uhyre viktig forutsetning for nettopp det å bestemme seg for hvordan en skal forvalte en ressurs som kulturminner, er at en vet hvor de befinner seg og hva de består av. Det er derfor denne rapporten er blitt til.*

Register over øyene

Øyene er ført opp enkeltvis, eller i grupper av mindre holmer. Rekkefølgen bestemmes ikke av gårdsnummer, eller alfabetisk orden, men går fra nord til sør og fra øst til vest - fra Ormøy til Skrøslingen og fra Grøtterødskjær til Oslebakkholmene.

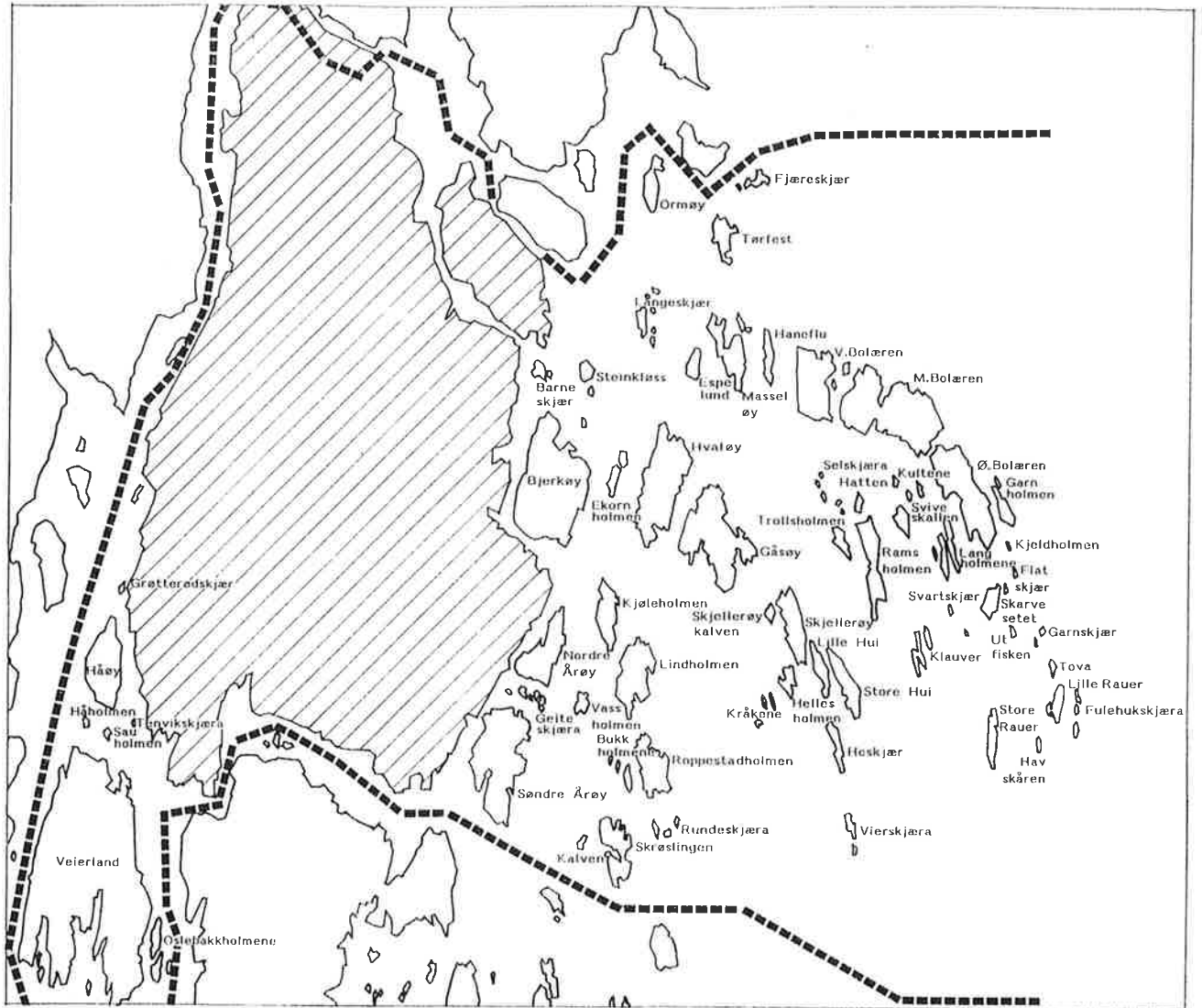
Først er ført opp dagens navn ifølge Unneberg 1971. Deretter i parentes navnet slik det er skrevet på ltn. Heyerdahls kart fra 1827 eller ltn. Holmboes kart fra 1825 hhv. 1826. I samme parentes er ført opp navnet slik det er skrevet i eldste middelalderkilde, for de øyer som har slik omtale. Kilde her er Lorens Berg.

Videre kommer gårdsnummeret, hvor Unneberg igjen er kilde. Øyer og holmer sør for Bolærene og øst for Huikjæla er ført til Vestre Bolæren, da dette ser ut til å være det historisk korrekte. Unntak er Fulehukskjæra, som klart ligger under Østre Bolæren. Vierskjær er lagt under Skjellerøy sammen med de øvrige øyer og holmer i denne gruppa.

Så følger opplysninger om fornminner, dersom det er noen på vedkommende øy. Om disse tidligere ikke er registrert er omtalen gjerne noe fyldigere. Alle de registrerte fornminnene er gravrøyser. Utfra måten de er bygd på, hvordan de ligger plassert i terrenget og utfra sammenligninger med undersøkte røyser av denne type andre steder så er det vanlig å datere dem til bronsealderen - omlag 1.800-500 f.Kr. Enkelte kan likevel høre hjemme i eldre Jernalder, i perioden 500 f.Kr.-500 e.Kr.

Deretter følger et utvalg opplysninger om antallet mennesker til de forskjellige tider og hvilke ressurser øya råde over. Kilder her er Unneberg (1971), Berg (1922) og Paulsen (1986). Til slutt følger hovedteksten. Denne er egentlig en utdypende kommentar til det registreringskartet som er laget for hver øy, og sammen utgjør kartet og kartteksten den egentlige rapporten.

I noen tilfeller har jeg kommet over hva en kunne kalle 'folkelivsskildringer', 'kulturhistoriske godbiter' eller kort og godt gode historier. Disse er ført opp med kilde, så langt det har latt seg gjøre eller er funnet riktig av hensyn til kilden.

Ormøy (Ormöe, Ormöya)

Gnr. 132/2

Forminner: Ialt 3 gravrøyser. Den nordre og den søndre røysa er minst ødelagt, selv om begge har plyndringsgroper i midten. Diameter 10-12m, høyde opp mot 2m. Søndre røys ser ut til å ha rester av en fotkjede, en steinring i ytterkant, av noe større jevnstor rund stein. Den midtre røysa er svært ødelagt og består idag av to utkasta steinhauger. Diameter kan ha vært rundt 4m og høyden rundt 0.5-0.6m. For alle tre røysene gjelder at steinene er bevisst håndplukket: Så langt det har vært mulig ser det ut til at byggerne har valgt ut rundslipt strandstein, og ikke lokal bruddstein.

På 1827-kartet vises det fast bosetning kun på Ormøybåen, og los Johan Bernt Jensen skal ha bodd der fra ca. 1790. Fra 1830-åra kom det folk også på Ormøy. I folketellinga i 1801 er Ormøy (skal nok være Ormøybåen) ført opp med 1 familie med ialt 6 personer.

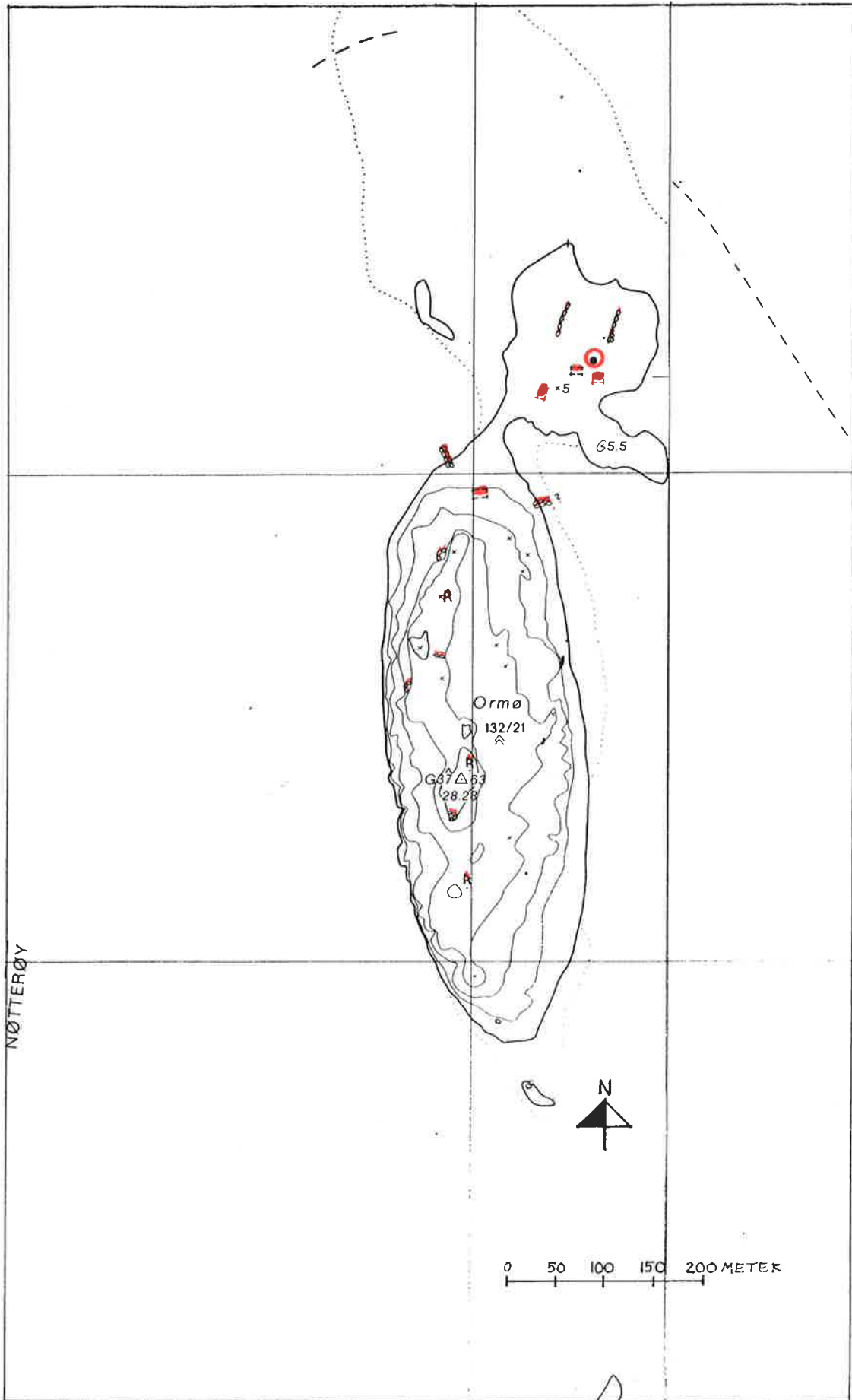
Ormøy er svært karrig og gir knapt beitemuligheter, mens det på Ormøybåen kan drives slått eller beite på strandenga. Mannfolka på Ormøy og Ormøybåen er da også hele tiden oppført som loser, matroser, hvalskyttere eller fiskere. Hva kvinner og barn bedrev sies det intet om.

På Ormøy er det kun 1 hustuft. Denne er til gjengjeld stor, 8x8m, og bygd av bearbeida stein. I østenden av tufta er det en mindre krypkjeller, rundt 1m dyp. Derimot på Ormøybåen er det ialt 3 hustufter, hvorav kun den midtre ikke har fundament for ildsted. Det er derfor mulig at de to andre har vært bolighus. Begge disse har små grunne kjellere, under meteren dype. De tre tuftene her er bygd av både strandstein og brudden stein. Rett nord for tuftene ligger ei stor grop, delvis steinforma og idag delvis igjenfylt med søppel. Opprinnelig kan dette ha vært en brønn med en diameter på rundt 2m. Det finnes her to steinstrenger, eller lave steingarder nord på Ormøybåen.

Helt nord på Ormøy, på hver side av nordspissen, er det rester av brygger, eller rettere sagt de utraste rester av bryggehoder av opplødd stein. Muligens kan det ha vært tømmerkasser rundt steinfyllinga. Ved den nordvestre brygga er det dessuten rester av trepåler innimellom steinene.

Rundt om på Ormøy, i den bratte ura mot vest og i glovene sør på høydedraget, er det lødd opp steinmurer til ly. På begge steder på vestsida går fjellet ut og danner små hellere som gir god ly mot uvær eller for natta, særlig ved at det er lødd opp mur på utsida. Disse 'buene' kan sjølsagt være bygd av unger i senere tid, men det er også mulig at det er folk som har drevet jakt eller fangst i skjærgården som har lagd dem. Øyriket har i alle århundrer vært rikt på fisk, fugl og sjøpattedyr.

[Etter at registreringa er gjennomført er det allerede gjort nye funn både på Ormøy og Ormøybåen. Rett nord for tufta på Ormøy ligger det flere kraftige steiner i en L-formet vinkel. Muligens kan dette være deler av nok ei hustuft. På Ormøybåen, rett sørøst for den søndre tufta, er det også registrert opplødd stein som ikke er ei rydningsrøys.]

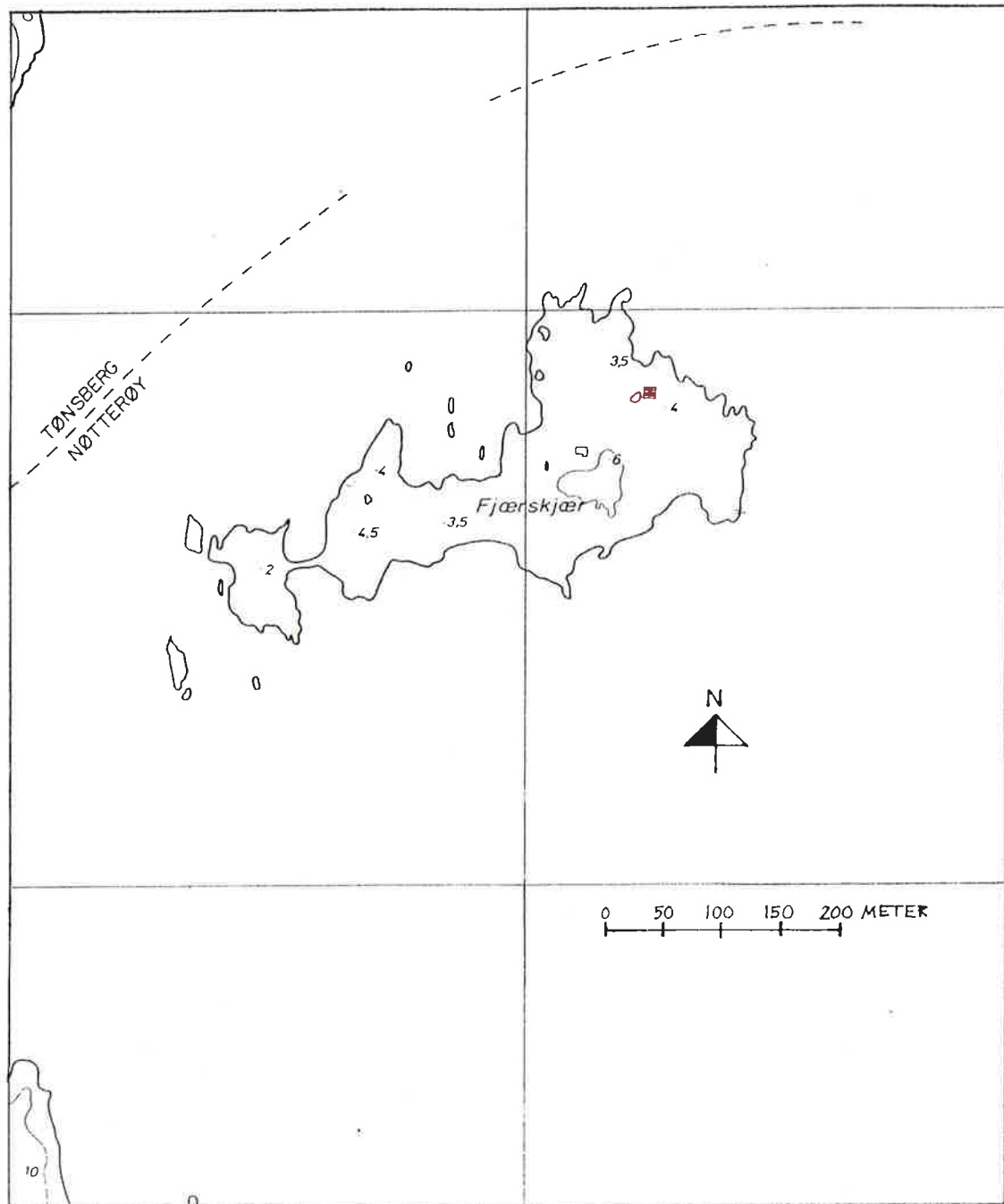

Fjærskjær (Fjærskjær)

Gnr. 132/2

Det nevnes at Jens Jensen, fisker og jordløs husmann fra Vestre Bolæren, døde på Skjæret i 1814. Det er ikke omtalt folk der ved folketellinga i 1801 og kartet fra 1827 viser heller ingen bosetning, så det må i så fall ha vært et kort intermessio. Øya har nok helst vært brukt som beiteøy og sankeplass for egg og dun for folk på Vestre Bolæren.

På øya står det idag ei hytte, som nok ser ut til å tæres raskt av vær og vind. Oppe i nordøst ligger det i grasset de rustne rester av hva som kan være ei signalmast, over 10m lang og med to tverrstenger, den øverste 4m lang. Muligens har den forbindelse med seileraktivitetene på Fjærholmen. Ellers har Fjærskjær en flott bestand strandkål og en livlig koloni med makrellterner.

Tørfest (Tørfest)

Gnr. 132/2

Øya ble i 1801 brukt av en Kristoffer Kristensen, mens det er først i 1868 at det omtales fastboende, los Kaspar Olsen. Han var gift med Martha Larsen. Etter 1875, knappe 10 år etter at mannen var omkommet til sjøs, flytta Martha huset over til Husøy, for at barna skulle få skikkelig skolegang.

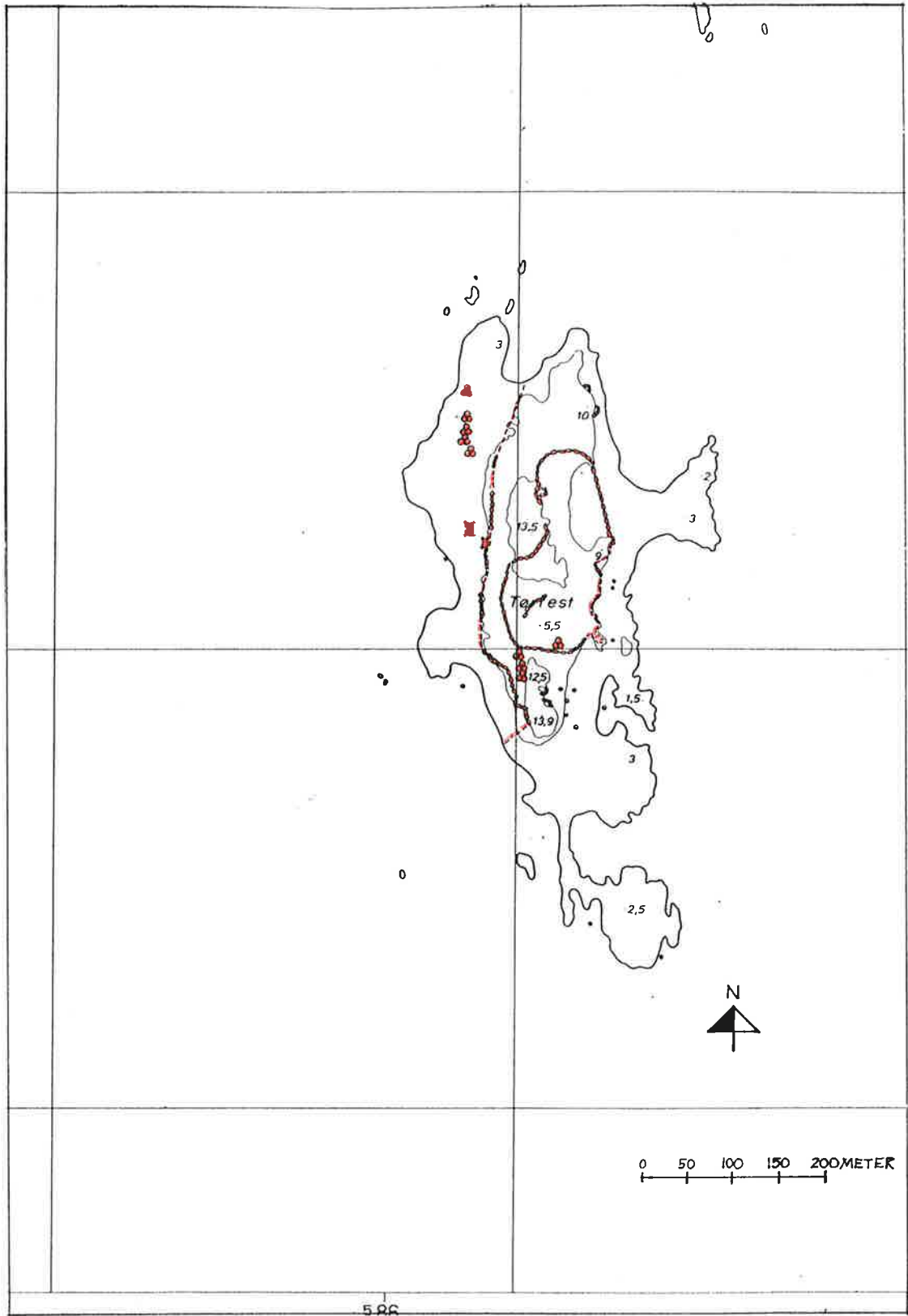
Tørfest, som Ormøy og Fjæreskjær, har en helt annen geologi enn de øvrige øyer og holmer i Nøtterøyskjærgården. Det er nok mye derfor disse øyene er så karrige. Dette til tross, så finnes det et stort engstykke på nordøstsida av Tørfest. I vest, der husene har stått, er det rydda det som ryddes kan, og dette partiet fra bukta i nord til den søndre kollen har nok dannet 'innmarka' på øya.

Det er mulig at Martha faktisk lødde steingarden i middagshvilen - i alle fall kan det se slik ut på de rester av den som fortsatt finnes, det har ikke vært ikke den mest solide steingarden i skjærgården. Uansett, så er det mulig å rekonstruere to separate inngjerdede områder, det ene innenfor det andre, i tillegg til det avgrensede området rundt husene i vest. Et slikt system har gjort at en har kunnet sluse beitedyra mellom de forskjellige innhegningene og på den måten få bedre kontroll med øyas knappe slåtte- og beiteressurser.

Marthas hus kan ha vært stort nok, grunnmuren måler 12.7 x 7.7m og under det meste av huset har det vært kjeller med god høyde. Grunnmurene er nesten meteren høye, i kistemurteknikk og med hoggen stein. Uthuset har derimot ikke mer enn ca. 12 kvadratmeter bruksflate.

I en kort epistel i Tønsbergs Blad 3. mars 1952 står det om Tørfest: "Rundt muren kan man om sommeren ennu se rester av en fordums have. Her har vært både stikkelsbær og rips. Og et og annet forkrøblet frukttre kan man også støte på." Martha Tørfest "hadde en ku og noen sauer, og fisk hadde hun rett ut for stuedøren." At det var få husdyr på øya kan nok stemme, tufta viser at fjøset var lite, men det blir fra naturens side ikke heller ikke gitt så store beitearealer. Bukta i nord har nok gitt den beste båtthavna, selv om det ikke kan spores klare rester etter brygge.

Flere steder på øya, både under bratthenget i nordøst og innunder kollene midt på og i sør finner vi rester av hva som kan ha vært murer for steinbuer. Det kan tenkes flere mulige forklaringer på disse buene, men det rimelige å tro er vel at de har vært bygd og benyttet av jegere og fiskere. Ormøy og Tørfest er to av de øyene i skjærgården som tidligere var kjent for å ha en bestand av hekkende hauker og falke. Slike fugler kunne fanges og dresseres til jaktfugler og selges for god pris. I tillegg har Tørfest flere bukter og vikar som gir godt utgangspunkt for andejakt.

Langeskjær (Langskjær)

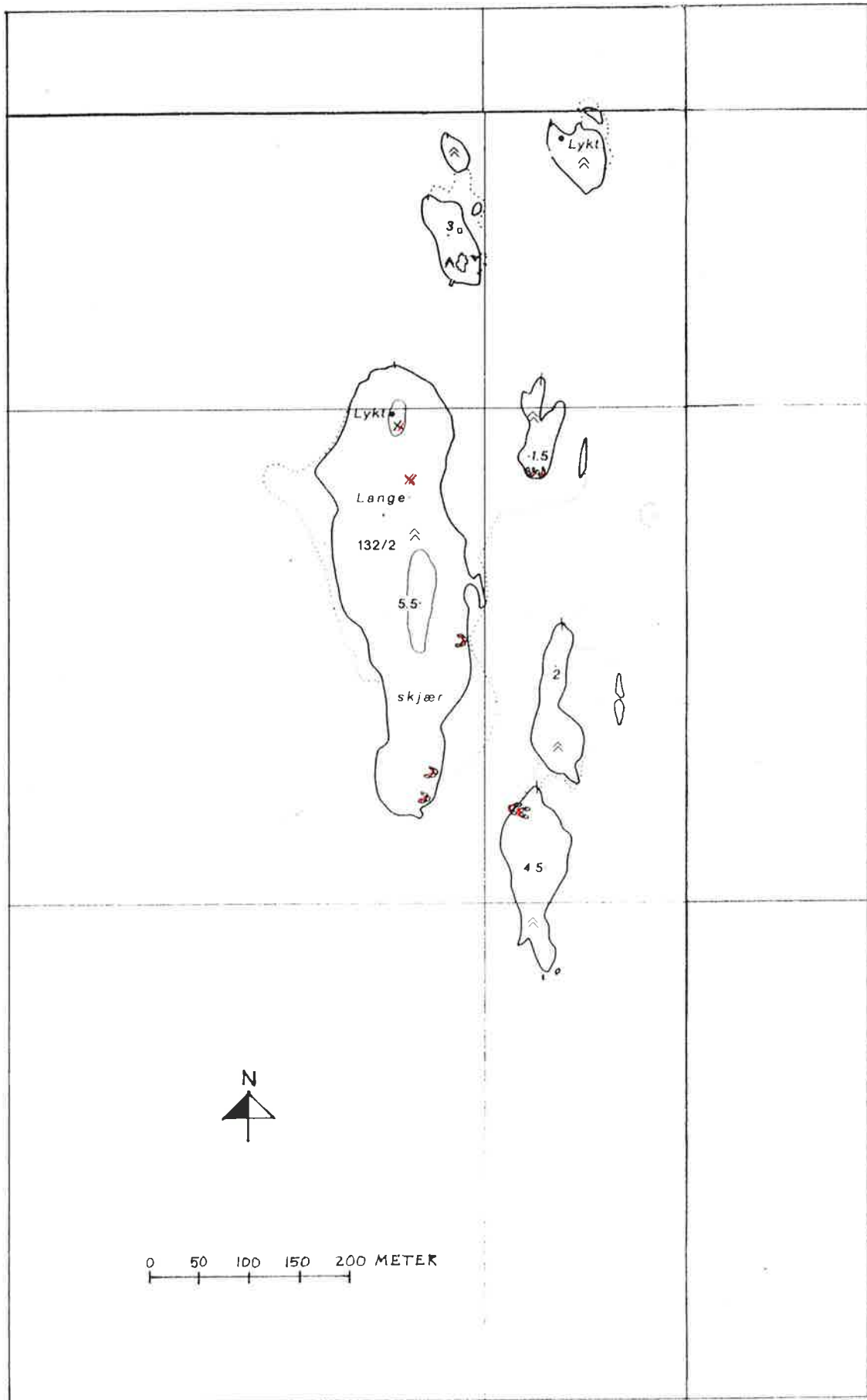
Gnr. 132/2

Disse skjæra og holmene ser hele tiden ut til å ha ligget under Bolæren, helst Vestre. De kan aldri ses å ha vært bebodd. Det står idag ei større hytte på et av de nordre skjær. Det er også plassert fyrlykter på den nordre og den største av disse holmene.

På Langeskjær møter vi to fenomener som finnes spredt også utover på flere andre øyer. Det ene er små, lave halvsirkelformede steinoppbygginger som er blitt brukt ved bl.a. andejakt. Det andre er disse sett av to eller flere kraftige jernstenger, plassert på svært synlige steder på de enkelte øyer.

På den største av holmene i Langeskjær-gruppa finnes det to sett av slike jernstenger, i begge sett er det fire stenger, hver med diameter på ca. 5cm og en høyde på rundt 1m. Innenfor hvert sett med stenger, der de fire står på linje, er det større avstand mellom de to midterste enn mellom de andre. Ved begge settene er det i tillegg et mindre og tynnere jern som ligger bøyd ned mot bakke ved siden av. Hva disse sett med jernstenger har vært brukt til er usikkert. Flere teorier verserer, fra oppheng for karbidlamper, eller for reflektorer for skipenes tåkelurer, til punkter å justere kursen mot, men ingen vil si for sikkert hva som er rett. Men at de har sammenheng med skipsfarten er det enighet om, samt at de nok bør stamme fra tiden før første verdenskrig. De går under betegnelsen 'siktemerker'.

Jaktstillingene er derimot greiere å forklare. De benyttes fortsatt som dekningssted for folk som jakter på de sjøfuglene som slår seg ned i de grunne bukter og sund hvor det er godt med mat, enten det nå er fugl i trekk eller stasjonær fugl. Jegeren er godt skjult når det bare legges et dekke over til tak. Innretningen forutsetter likevel bruk av skytevåpen, slik at en bakre datering er ikke så vanskelig. Jakt med hagle forutsetter at en befinner seg minst 50m fra viltet, om en vil ha det i nogenlunde hel tilstand, så derfor ligger disse jaktstillingene gjerne i litt avstand fra vannkanten, avhengig av hvor brei bukta eller sundet er. På Langeskjær, på hver side av sundet mellom den største holmen og de tre skjæra mot øst, ligger det ialt 7 slike stillinger. Også i slutten av forrige århundre var fuglejakt med gevær vanlig i skjærgården, ifølge en artikkel om emnet i 'Folkebladet' fra rundt 1893.

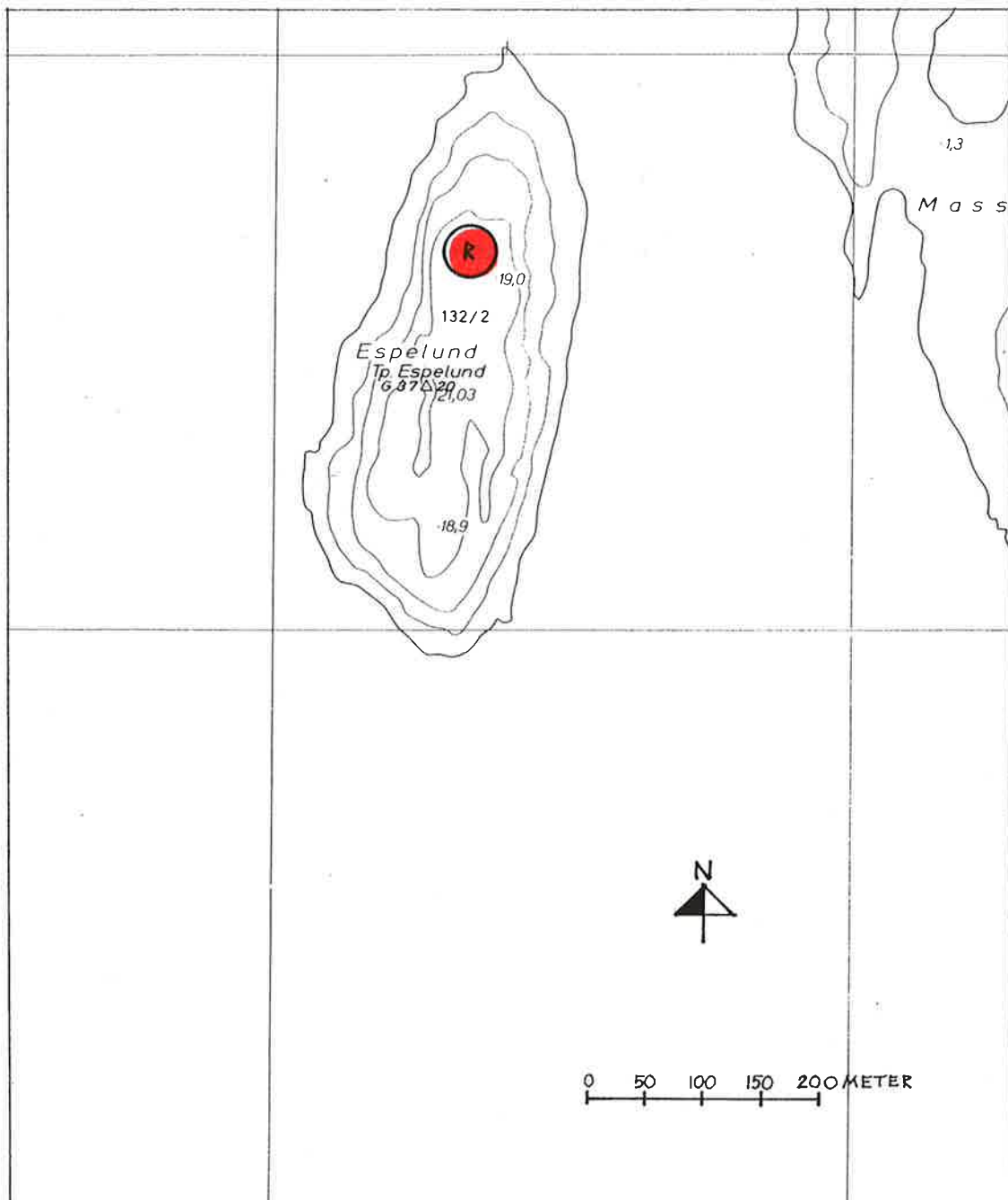

Espelund (Espelunden)

Gnr. 132

Forminner: På det høyeste punktet på nordenden av øya ligger det rester av ei røys som tidligere ikke har vært registrert. Den er idag temmelig redusert, men det er fullt mulig å se at det opprinnelig har vært ei gravrøys. Steinene, de fleste runde og strandslipte, ligger noe spredt, men røysa kan opprinnelig ha hatt en diameter på rundt 3m og en høyde nærmere 1m.

Espelund har ingen spor etter fast bosetning, verken i terrenget eller i de skriftlige kilder. Derimot viser vegetasjonstypen til klare spor etter beiting. Sannsynligvis har øya vært beiteøy under Masseløy, eller helst Vestre Bolæren opprinnelig. Det går ei grunn kløft på skrå over øya omlag midt på, og i den sørøstre delen av denne er det idag et sumpete område som nok tidligere har fungert som et godt basseng for regnvann.

Masseløy (Masselöe)

Gnr. 132/2

Jacob Torgersen brukte Masseløy og Haneflu i 1801, men de skriftlige kilder gir ikke beskjed om fastboende før i 1870-åra. Den siste familien her ute ser ut til å ha flyttet til Husøy rundt 1910. I 1820 nevnes at Rasmus Olsen på Vestre Bolæren også bruker "Maslie, Hanefluen, Espelund, Ormøen og Ormøebåen," at han før tre kyr, men at disse øyene er "fornemmeligen skikket til havn for får."

Masseløy er idag ei øy med et svært lavt eide mellom den større delen i sørøst og den noe mindre i nordvest. Rett nord ligger Aalborgholmen, eller Elberholmen, som på kartet fra 1827 også skrives Aalborgholmen. Eidet har sitt høyeste punkt 1.3m over normalvannstand, og vi ser på 1827-kartet at Masseløy dengang ble oppfattet som to øyer med fast forbindelse kun ved lavvann.

Den nordvestre delen av øya bærer tydelig preg av å ha blitt rydda for slått. Flere steder ligger det små unnselige rydningsrøyser, særlig i det lille dalføret mot den nordre bukta. Dette er stein som ble ryddet ut av et område for at det skulle være mindre problemer med å gå over det med en kort ljà. Ved den grunne bukta her nord finnes det idag minst 9 jaktstillinger. De fleste ser relativt nye ut, og mange er sterkt skadet etter de siste års springflo og uvær på høsten. Også ute på sørpissen av skjæret øst for Aalborgholmen ligger det en jaktstilling.

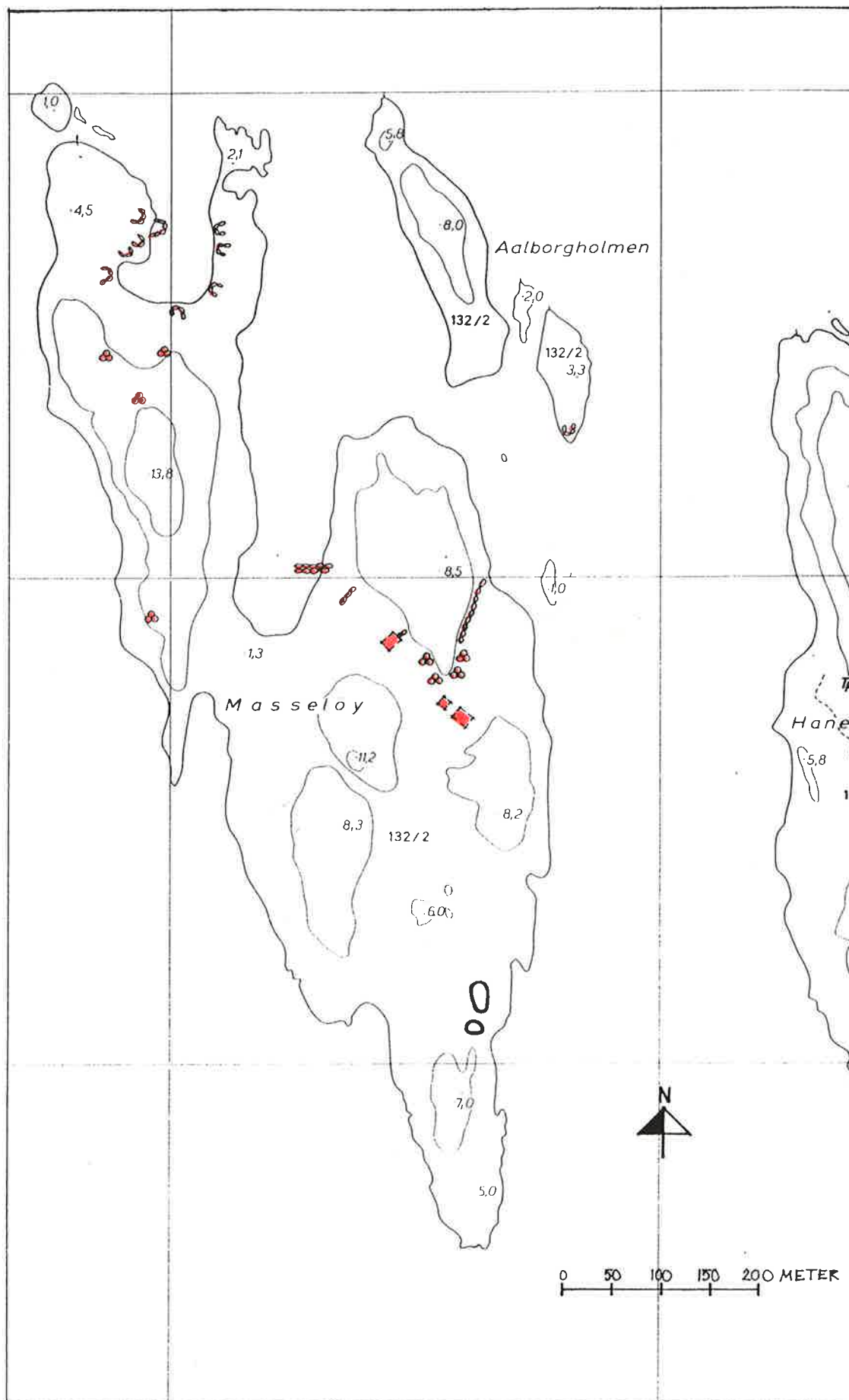
Det er på den sørøstre halvdel av Masseløy at vi finner spor etter fast bosetning. Går vi fra den grunne bukta mellom øyas to halvdel og opp det lave eidet i retning sørøst, så støter vi øverst oppe på den første av de to bosetningsgruppene. Idag står det en stor tornebusk på denne tufta. Det som syns er grunnmuren etter en bygning på 8 x 7m, der forhøyningen med restene etter pipe/grue viser at det har vært et bolighus. Grunnmuren er lav og steinene i den er lokal bruddstein uten bearbeiding. Huset har nok, som de fleste av denne mer alderdommelige typen tufter viser, hatt kun to rom, her med inngangen på nordvestsida inn til det østre rommet uten grue. Mellom tufta og fjellveggen ser det ut til å ligge en kort steingard, men det er vanskelig å si for her er det så tett med bærbusker. Sannsynligvis trives disse utmerket i det som ser ut til å være restene av beboernes kjøkkenmødding. Rett opp for tuftene, i den lange kilen som skjærer inn fra nord, ligger restene av ei lang steinbrygge.

Går vi hundre meter lenger mot sørøst så treffer vi på den neste husgruppa - og her er det faktisk to tufter. Grunnmuren etter bolighuset er svært synlig, med flere skift utsprengt og tukta stein, kjeller under snaut halve huset og ei fin trapp dit ned. Tidligere var det brønn i kjelleren, men nå er det satt ned en skjemmende sementring der som delvis er fylt med stein og søppel. På stien bort hit, gjennom en 'åker' av mjødurt - som er en god indikator på at området tidligere har vært gjødslet - har vi passert tufta etter fjøset, eller uthuset. Den er noe mindre, 4.5 x 4m, og bygd av ett skift ubearbeidet strandstein og bruddstein. Fjøset ser ut til å ha hatt to rom, mens selve huset kan ha hatt tre rom innenfor sitt grunnareal på 7.3 x 7m.

Rett nordover fra denne tufta, mot bukta, på vestsida av det som tidligere var et åpent åker- eller slåttmarkområde, er rydningssteinen brukt til å lage en lav steingard. Dette er det eneste sted på Masseløy hvor vi finner spor av inngjerding, til tross for at det er nok av stein og rydningsrøyser.

Helt i sør på Masseløy er det etpar grunne dammer. Disse, sammen med de relativt store arealer med grassletter, har nok gjort at øya var god som slåtte- og beiteøy.

Masseløy har, nettopp på grunn av de store gruntområdene med mye næring, et rikt fugleliv. Bl.a. har det hekket både storspove og småspove her de siste åra. All buskvegetasjonen rundt på øya idag og vegetasjonstypene i de sumpete områdene gir dessuten grunnlag for mange andre fuglearter også.

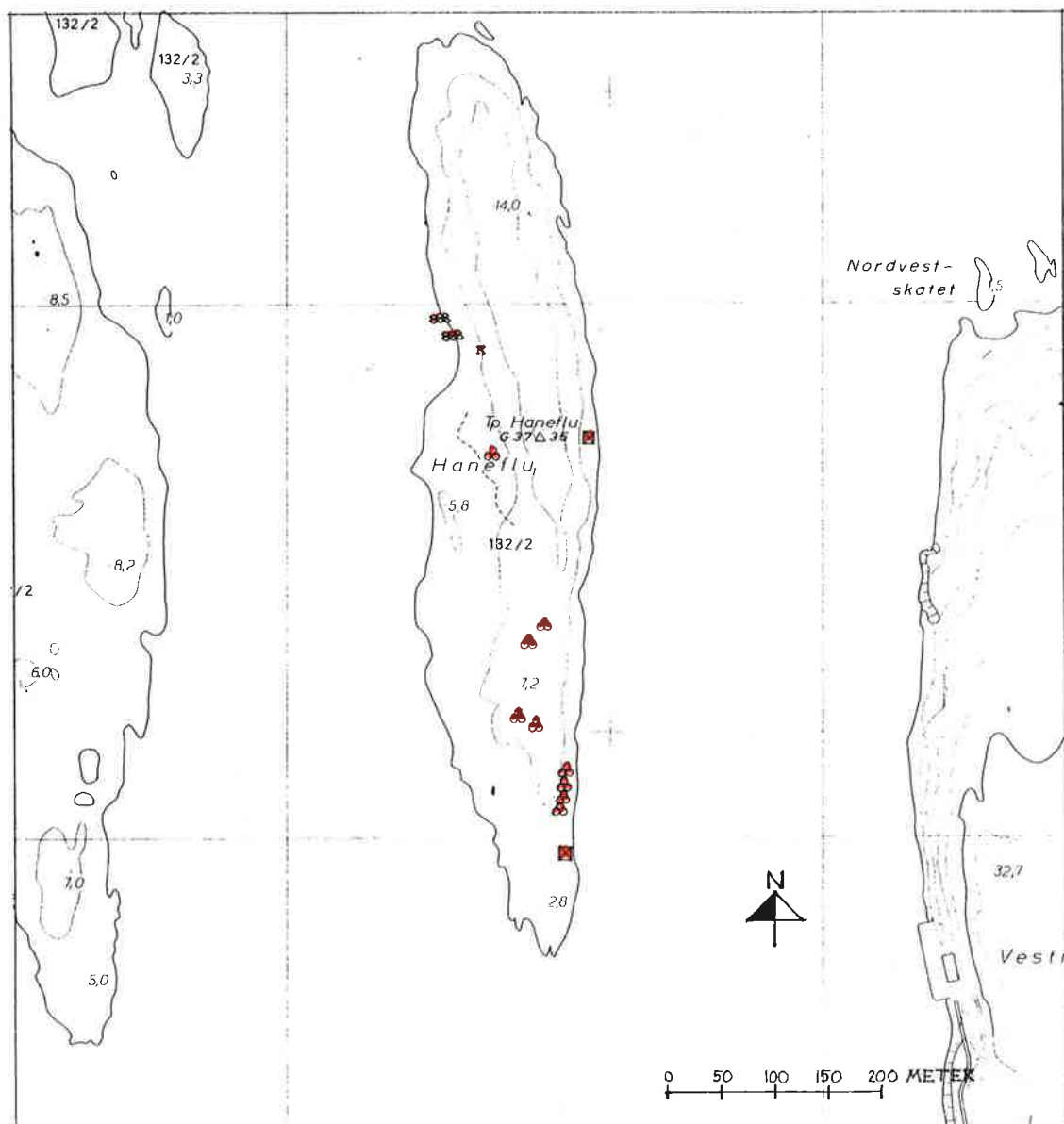
Haneflu (Haneflue)

Gnr. 132/2

Denne øya har, som Espelund, ikke spor etter fast bosetning. Derimot har det blitt gjort en stor innsats med å rydde vekk stor stein i de områder som ikke består av fast fjell, lyng og bresk, nemlig den søndre halvdel. Her ligger rydningsrøysene tett.

På østsida av Haneflu, rett mot Vestre Bolæren, finner vi to pyramidelignende sementkonstruksjoner i vannkanten, rundt meteren høye, hver med ei jernstang på toppen. Slike finnes det flere av rundt i skjærgården. Det de har felles er at samtlige kan sees fra militære posisjoner på Bolærene. De fantes der allerede under nøytralitetsvakta etter siste krig, og de sies å være korrigerings- og referansepunkter ved innstilling av kanonene på Bolærene.

Rett i nordkanten av den fine sandstranda midt på vestsida av Haneflu finner vi restene av to steinbrygger, men disse kan være av nyere dato. Like på innsida her finnes et langt og smalt fundament, støpt i sement, men denne mulige grunnmuren hører nok hjemme i tida etter 1940. Det blir sagt at store deler av Haneflu brant på 1950-tallet, sammen med Masseløy. I 'gamle dager' hadde ungdommen store St.Hans fester her ute.

Barneskjær (Barneskjær)

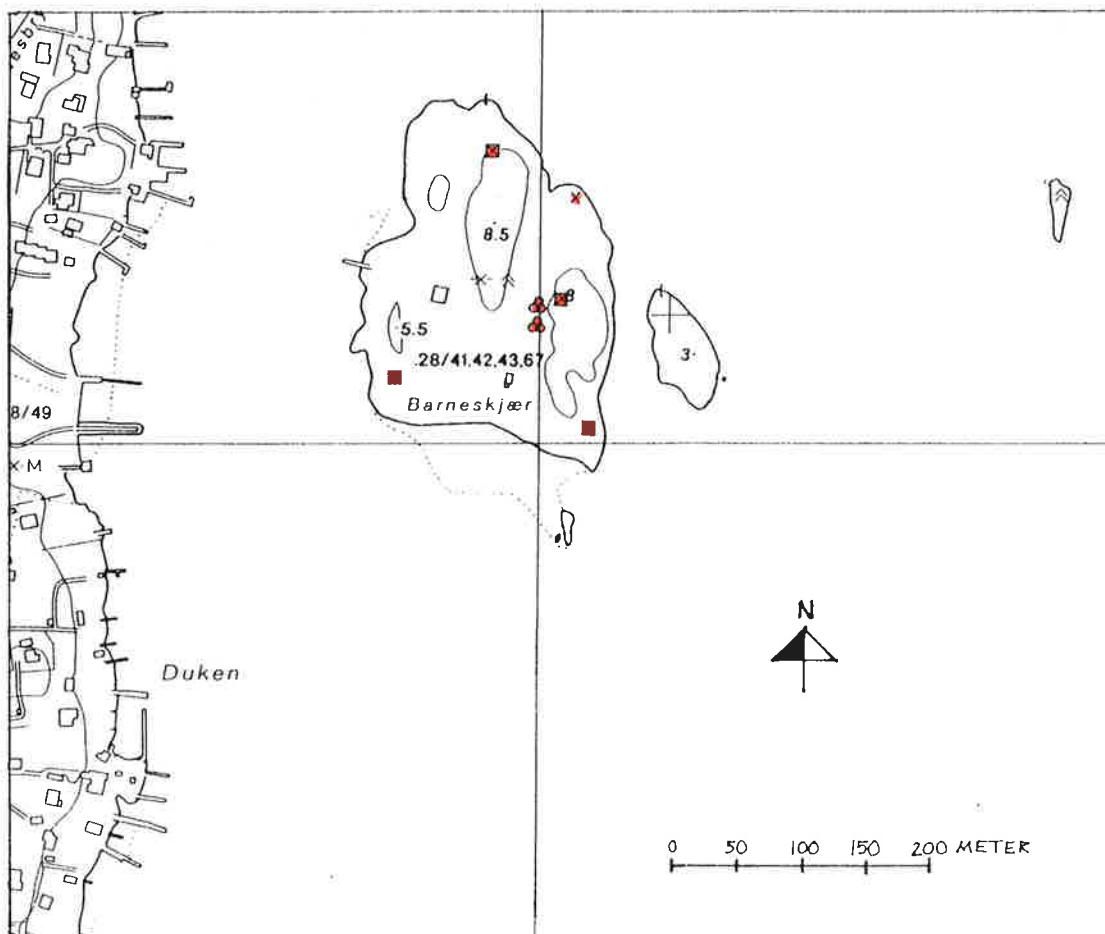
Gnr. 28/41-43

Øya lå opprinnelig under Nordre Nes men ble fraskilt i 1896. Det store huset som fortsatt står på vestsida av øya ble bygd i 1924. Hytta på sørsida også ble satt opp engang på 1920-tallet. Det har således aldri vært fast bosetning her ute, men noen små rydningsrøyser viser at øya nok har blitt noe ryddet for slått og beite. Om skogen fjernes ser en at den lille øya faktisk har endel anvendbar mark.

Det som setter preg på øya idag er likevel sporene etter krigen 1940-45. Tre mitraljøse(?) - stillinger - en i nord, en i sørvest og en i sørøst - viser at Barneskjær ble oppfattet som strategisk beliggende i militær sammenheng. I det østre åsdraget er det sprengt ut en bunker. Fra denne har det tydeligvis gått forsyningslinjer ut til skytterstillingene, da det er sprengt ut løpegraver der en ikke har kunnet utnytte beskyttelsen i de naturdannede kløfter og glover.

Nordøst på Barneskjær står det nok et av disse vanskelig forklarlige sett med jernstenger på linje. Også her er det fire stenger, men de er både høyere og tykkere enn de på Langeskjær. Stengene er rundt 2m høye og de har en diameter på 10cm. Avstanden mellom hver av stengene er dessuten nogenlunde lik, de står ikke i to grupper slik som på Langeskjær.

Som på de fleste av øyene finner vi også på Barneskjær gamle frukttrær og bærbusker. Epletreet i glova midt på østsida av øya bærer fortsatt tildels spiselig frukt.

Steinklöss (Steenklös)

Gnr. 20

Opprinnelig lå øya inn under gårdene på Føymland men ble frasolgt i 1810. Fastboende kom det allerede før 1800, og folketellinga i 1801 viser 1 familie med 6 personer. Store jordvegen har jo ikke øya, og i 1820 sies det at Hans Corneliussen før en sau om sommeren. De som bodde der var sjøfolk, fiskere og loser. Bygningene ble revet før 1907.

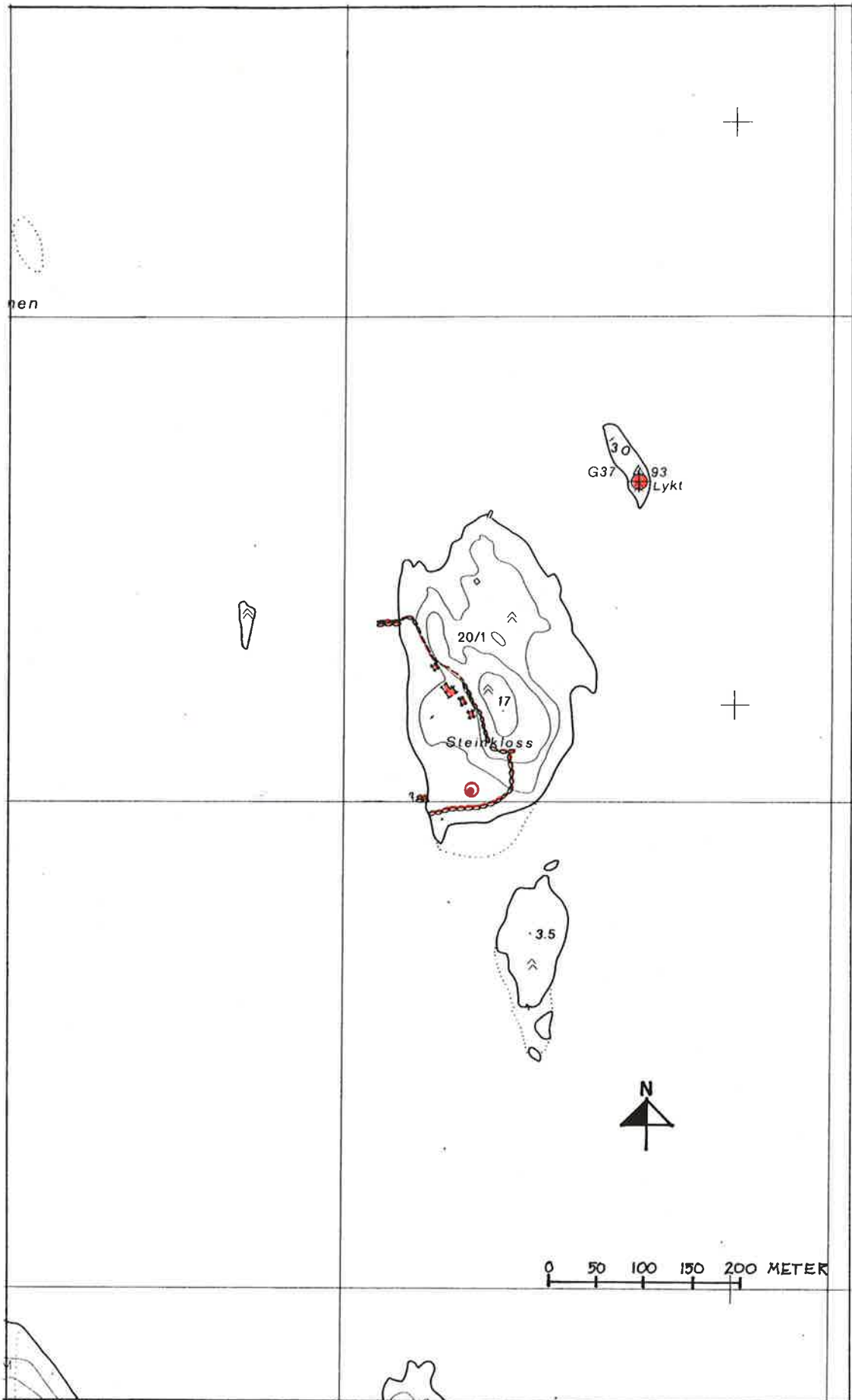
Det finnes flere grassbakker på Steinklöss - idag yndet som teltslagningsplasser - men det er på sletta i sørvest at bygninger og innmark ligger. Et lavt men vakkert steingardssystem skiller av dette området, godt hjulpet av den bratte fjellveggen i vest. For enden av steingarden i nord ligger restene av brygga, og det er rester av ei annen mulig steinbrygge i sør. En fin brønn, 2m i diameter, tørrmurt i rund strandslipt stein, ligger i det høye grasset helt sør i innmarka. Dessverre er brønnen idag delvis gjenfylt.

Et stort tuntre, muligens en lind av noe slag, er idag et godt peilemerke for å se hvor husene lå. Under treet, med fjellsida som ene veggen, ligger fundamentet for en liten bygning, muligens utedo og vedskjul. Få meter opp for tuntreet syns grunnmuren etter bolighuset. En bygning på 8 x 7m med en liten kjeller i vest. Muren er solid, sprengt og tuktet stein murt med kiste.

Få meter videre mot sør finner vi grunnmuren av en bygning på 5 x 5m, muligens sauefjøs. Murene er noe nedrast. Rett nedenfor dette, inni et stort villniss av syrinbusker, ser vi nok ei tuft. Oppi kjelleren, som dekker nesten hele arealet av en bygning på 7 x 4.8m, er det fullt av ripsbusker. De gode vekstforholdene for de nevnte vekster gjør at bygningen som sto her må mistenkes for å ha vært et fjøs, dette til tross for at den nesten meterdype kjelleren ikke ser ut til å ha hatt annen inngang enn gjennom en lem i gulvet over. Muligens kan det likevel ha vært et bolighus, da det ser ut til å være et fundament for ei pipe/grue i nordhjørnet.

Midt inni syrinkrattet ved den søndre tufta står et enslig pæretre, skikkelig preget av vinden og med luggen skeivvokst rett mot nord. Nede ved vannet i sørvest står det et flott piletre. Både dette og lindetreet var vekster hvor en bl.a. kunne bruke bark eller kvister til å flette kurver av.

På Nordre Steinklösskjær er det for mange år siden lødd opp et flott sjømerke, malt i svart med hvitt magebelte.

Vestre Bolæren (Bolleren)

Gnr. 132/1

Forminner: På det høyeste punktet mot sør ligger ei noe ovalt formet gravrøys, omlag 2.5m høy og drøye 20m i tilnærmet diameter. Røysa har et krater i midtpartiet.

Jon Rasmussøn bodde her i 1664, sammen med sønnen Lars. Fra 1795 ser det ut til å være to husstander her ute, mens folketellinga i 1801 regner opp ialt 3 familier med til sammen 16 personer. I 1916 ble alle de tre Bolæren-øyene ekspropriert av Forsvarsdepartementet. Til tross for at Vestre Bollæren i 1866 hadde 22 mål dyrket mark, så var folk nødt til å ha sjøen som den viktigste levevei. Så seinvokst som skogen er på disse skrinne ytre øyene, så tok det lang tid å få gjenvekst dersom sauer og kyr først hadde beita det snaut, og særlig dersom skogen allerede var hogd ned til husvirke, brensel, salg og gjerdemateriale. Mennene ble derfor sjøfolk, loser og fiskere. Hvorvidt turisme kunne være en biinntekt på slutten av forrige århundre skal være usagt, men 'Folkebladet' beretter i 1893 om to Oslokarer som innlosjerte seg i 14 dager på sommerferie på Vestre Bolæren: "Det tager en stiv Halvtime i gunstig Vind at reise fra Husø over til Bolærne; men snart sad vi lunt i Kjøkkenet hos Ellef, i Tøfler og med lange Piber, og pratede, og Spørgsmaal og Svar krydsede hinanden, medens Lava gik og stelte med Aftensmaden." Rene idyllen, hos de innfødte.

Idag er Vestre Bolæren sterkt preget av at det er ei militær øy. Dette blir særlig synlig pga. all utsprenkning av masser og de store utfyllinger for kaianlegg på sørsida både mot øst og mot vest. Men også det gamle bosetningsområdet på eidet i nordøst har fått føling med den endrede bruken. Idag er det bare ett av de mange gamle husene som står igjen, et lite hvitt hus med glassveranda ut mot Jensesundet i sørøst. Det huset som sto nærmest bukta ved Bryggeskjær har brent, og et mindre bolighus er blitt revet til fordel for oppførelsen av den militære 'bygning nr. 225'.

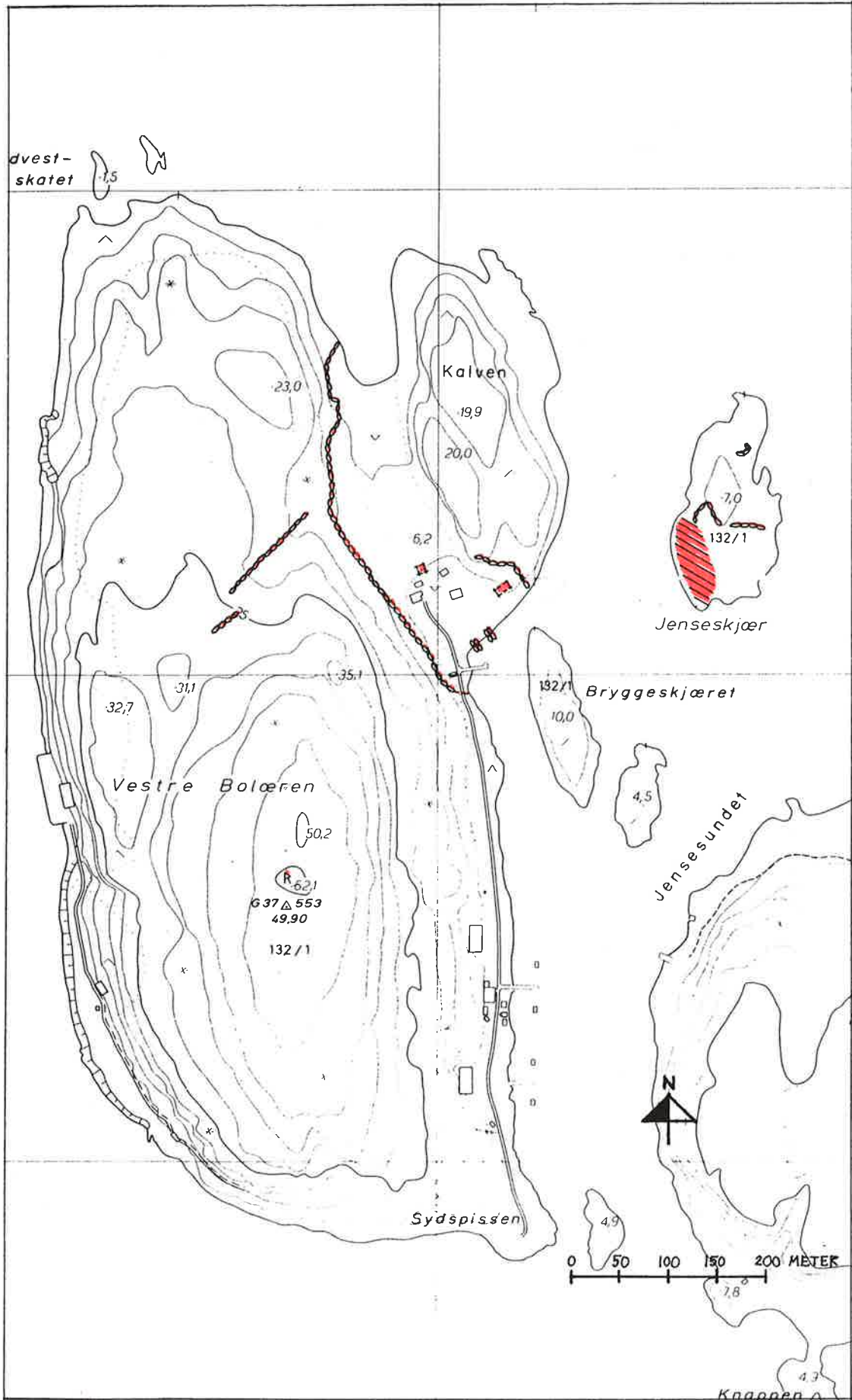
En kraftig steingard skiller mot vest innmarka på det lave eidet fra størsteparten av øya. Mot knausen på østsida har det også vært en avgrensning. Delvis i form av den bratte fjellsida, og i den søndre delen ved en steingard. I skråningen vest for innmarka løper en annen steingard snorrett oppover, men det er noe uklart hvilken funksjon den kan ha hatt. Kanskje har det vært en fortsettelse av tre, og da kan dette gjerdet ha skilt utmarka i en nordre og en søndre del.

I bukta ved Bryggeskjær syns tydelig restene etter to brygger, den østre har hatt bryggehode av stein mens den vestre nok har vært ei vanlig trebrygge på påler.

Mye militær byggeaktivitet har skjedd på dette lille bosetningsområdet så det er lite av terrenget som er uforstyrret. Derfor er det få spor å finne etter de gamle husene som vi vet har stått her. Den nordligste av de to registrerte tuftene er ikke større enn 3 x 3m. Dette er nok fundamentrestene etter et mindre uthus. Grunnmuren består ikke av annet enn en stein i hvert hjørne.

Tufta nærmest vannet stammer derimot fra et større hus. Det har til slutt fått en grunnflate på 10.8 x 8m, men det kan se ut til at bygningen har vokst suksessivt fra et opprinnelig lite hus på 6.3 x 4.8m. I alle fall består tufta idag av fire separat oppførte grunnmurer, med forskjellig typer steinmateriale og byggeteknikk. Kun den eldste bygningsdelen har kjeller, en grunn krypkjeller under tredjedelen av grunnflata.

På Jenseskjær har det vært drevet steinbrudd i noen grad. Så store massene er det ikke tatt ut, men det syns godt i terrenget. Enslags steingarder finnes det også på skjæret, muligens har de sammenheng med steinbruddvirksomheten. Muligens har skjæret vært benyttet i samband med båttopplag eller reparasjon og steingardene kan være stein som er lagt til side for å få dratt opp skutene. For strengt tatt er skjæret for lite til at en her skal vente å finne steingarder bygd for å holde beitedyra vekk fra innmark. Innmark i den forstand finnes det ikke her. Helt i nordøst ligger restene av en halvsirkelformet jaktstilling.

Mellom Bolæren (Bolleren)

Gnr. 133

Forminner: På det høyeste punktet sør på den vestre halvdel av øya ligger de noe reduserte rester av ei plyndret gravrøys. Diameter er rundt 17m og høyden nærmere 3m. Røysa ble i 1867 'udkastet' - som Nicolaysens rapport fra 1869 uttrykker det - og det ble funnet to gravlegginger med kister av kantstilte stein og heller oppå. Utover noen små stumper brente bein ble det ikke funnet noen gjenstander i gravrøysa.

På det høyeste punktet nordøst på den østre halvdel av Mellom Bolæren ligger det også ei stor gravrøys, diameter 16m og høyde rundt 2m. Også denne røysa fikk besøk i 1867. Den inneholdt som den vestre røysa to hellekister men ingen spor etter de gravlagte. Nær ved, både nord og sør for røysa, ligger restene av flere mindre gravrøyser. Dessverre har det gjennom de siste 10-årene blitt tatt steiner fra røysene til å bygge små skytterstillinger, slik at det idag er umulig å nærmere tallfeste de "talrige mindre" røyser som er omtalt i 'Tidens Tegn' 2. juli 1910: "Men det var *Kjæmpehaugene* derute jeg vilde nævne. Det er *snesevis* av dem paa Bolærene. Paa alle tre øer. Paa *Mellom-Bolærenes* høieste top ligger der en som maaler halvandet hundre skridt rundt. En næsten likesaa stor *kjæmpehaug* ligger paa Vestre Bolæren, ogsaa paa den høieste top. Rundt omkring paa *alle tre øer* er der *talrige mindre*. En bestaar bare av et *gravkammer* av fire *stenheller*."

I 1657 bodde Hans og Lage på Bolærene. Av dem bodde Hans på Mellom Bolæren. Til sammen hadde de 7 kuer, 10 sauer og 18 geiter. Mellom Bolæren hadde i 1866 et dyrket areal på 20 mål. Det opplyses om Hans i 1667, da var han forresten drøye 50 år gammel, at han kunne så ei halv tønne korn og fø 2 kuer og 3 sauer. Hans er ikke oppført med noen sønner, strandsittere eller husmenn i 1664, men den 16 årige Hans og den 25 årige Amund Olaffsøn er notert å være 'tienere'. I 1801 bodde det 1 familie her ute med ialt 8 medlemmer. Så har antallet bruk økt, for i 1875 viser folketellinga at det er bosatt 33 mennesker på Mellom Bolæren. Mannfolka her ute var alle fiskere, sjømenn eller loser.

	Hester	Kuer	Ungfe	Sauer	Høyllass	Sådde
1657	-	5	1	28	-	-
1820	1	9	-	-	-	1 tønne
1845	1	5	-	16	-	1 t. havre 1/4 t. rug 1/4 t. bygg 14 t. poteter
1865	1	9	-	15	-	1/2 t. havre 1/4 t. bygg 1/2 t. rug 3/4 t. hvete 24 t. poteter

Ved Jensesundet, på vestsida av Mellom Bolæren mot Vestre Bolæren, ligger det idag 2 grupper av bygninger. Begge er i høvelig bra stand, selv om det nok begynner å skranke for enkelte hus. Det er kun ved den nordre bosetninga at det er ei tuft synlig etter en revet bygning. Rett ut for denne ligger restene av ei steinbrygge.

På vestsida av det lave eidet, med høyeste punkt 2.9moh og som tidligere har delt øya i to, ligger det to grupper med tufter. Begge bosetningene ser ut til å ha blitt benyttet av Forsvaret etter 1916, men den østre kan muligens være en av de gamle bosetningene. Den største tufta her er 9.7 x 6.7m, med et tilbygg mot nord som forlenger bygningen med 1.7m. Huset har nok vært et bolighus, da det er spor etter ei opphøyet grue i det nordre rommet og kjeller i det søndre. Fundamentet er bygd i kistemur med bruddstein. Inntil denne tufta, på sørsida, ligger en av de få steingardene som ble registrert på Mellom Bolæren, 7m lang.

Et større steingardssystem finnes i det lille dalføret ved den andre tuftgruppa. Steingarder og diker avgrensar her et åkersystem. De tre tuftene og brønnen ligger i et militært

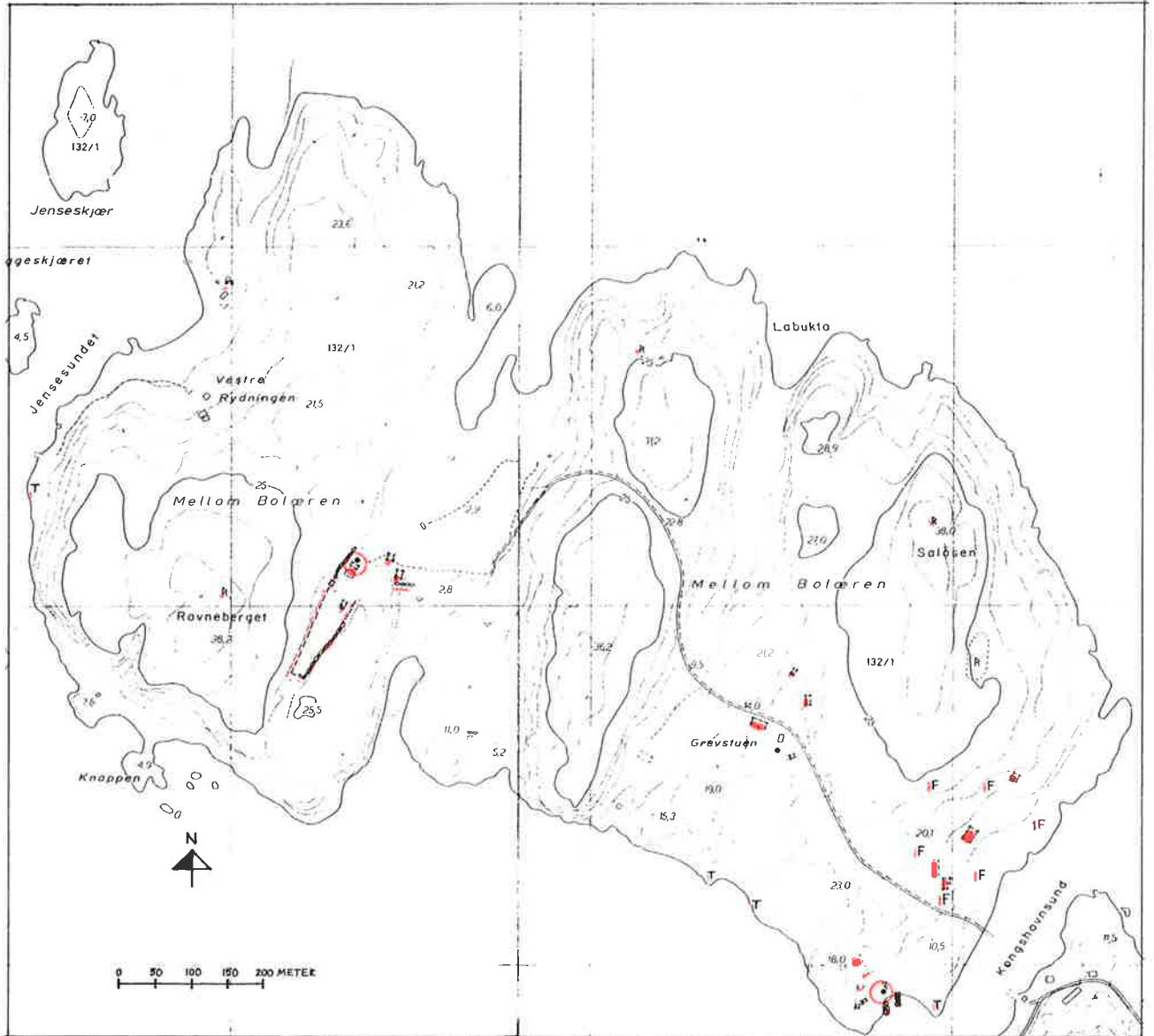
øvelsesområde. Landskapet er derfor svært rotete, slik at det er vanskelig å si om dette har vært sivile eller gamle militære bygninger.

I bukta sør for tuftene, Samuelskilen, ligger restene av ei steinbrygge som i nyere tid er blitt lappet på med sement og jernbaneskinner. Over kollen rett sørøst for brygga finner vi en kort steingardbit som nok er av militær opprinnelse, en skytterstilling.

Midt på den østre halvdel av Mellom Bolæren ligger Grevestua. Dette er en laftet toetasjes tømmerbygning som grev Peder Anker Wedel Jarlsberg fikk oppført i 1840-åra. 20m sør for stua, på det som nok opprinnelig var ei fin åpen slette ned mot vannet, finner vi en dam murt opp av rund stein. Den har en diameter på omlag 6m og er mer enn 3m dyp. Det sies at dette var en fiskedam. Sletta foran stua er idag iferd med å bli ryddet og gjenåpnet av soldater ved fortet. Rundt Grevestua finnes det tufter etter flere bygninger, de fleste nok av militær opprinnelse.

Helt i sørøst er det registrert enda ei gruppe tufter. Den nordre, og største, har klart en militær historie. Her står ennå grunnmuren, omlag 2m høy. Den er bygd av grovhoggen rektangulær kvader og med sement som bindemiddel. Bygningen har hatt ei grunnflate på 9.8 x 15.5m. De øvrige tuftene er nok eldre enn 1916, og den øverste av disse er etter et bolighus med ei grunnflate på 8 x 5.8m. Huset har muligens hatt 3-roms løsning, med en grunn kjeller under det vestre rommet, som opptar halvparten av arealet. I den østre halvdel har det vært oppbygd grue i det nordre rommet. I strandkanten ned for denne bosetninga er det rester av to steinbrygger, hvorav den søndre kan se ut til å være et militært produkt. På odden øst for den lille bukta, som også på hver side av bukta ned for Grevestua, er det kraftige T-bolter av jern til fortøyning av større båter. Både ved disse tuftene i sørøst, ved de ved Samuelskilen og ved Jensesundet finnes det fortsatt bestander av frukttrær og bærbusker.

På østsida av øya, i et lite dalføre som munner ut mot Kongshavnen, ligger restene av øyenes tristeste historie: Fangeleieren for russiske krigsfanger under den annen verdenskrig. Vi finner grunnmurene etter flere større bygninger her, et sett av småbygg i utkantene av leierområdet, oppbygninger for skytterstillinger, rustne rester av piggråd, gjerdestolper og lysmaster. Fanger som døde her ute skal ha blitt tatt opp igjen like etter krigen og stedt til hvile et annet sted inne på fastlandet.

Østre Bolæren (Bolleren)

Gnr.134

Fornminner: Registreringer fra 1869 omtaler "nogle smaa røiser". Muligens kan disse ha ligget på det høyeste partiet i vest og evt. på den sentrale delen av det midtre høydedraget. På disse stedene har de militære aktiviteter og byggerier helt omkalfatret landskapet, men noen av byggverkene har mistenkelig mange rundslipte strandstein i murene. Slik steiner finnes ikke på steder som dette fra naturens side. Derimot er det gjerne regelen at eldre jernalders og bronsealderens gravrøysen i Nøtterøyskjærgården er bygd av slik stein, bevisst foretrukket framfor den oftest nærmere forekommende brudne stein. Så det er rimelig å anta at steinene fra de opprinnelige små gravrøysen er blitt gjenanvendt i oppbyggingen av det norske forsvaret.

På odden helt i nordvest ble det nylig oppdaget en kompassrose inndelt i 16 streker, hogd inn i fjellet. Slike roser ble brukt for å ha orienteringspunkt å referere utfra når skuter som trengte los ble observert på fjorden. Av den kompassrosebestanden som er kjent i Norge hittil regnes de eldste å stamme fra slutten av 1500-tallet.

Ikke før i første halvdel av 1700-tallet kjenner vi til fastboende på Østre Bolæren. Her som på de andre øyene var mannfolka sjømenn, losere og fiskere. Øya kunne i 1866 skilte med 37 mål dyrket mark, men fødte i 1820 likevel ikke mer enn 3 kuer. I 1801 bodde det 1 familie her ute, den bestod av ialt 10 personer. Folketallet holdt seg nogenlunde jamnt, med 18 personer i 1865 som det høyeste.

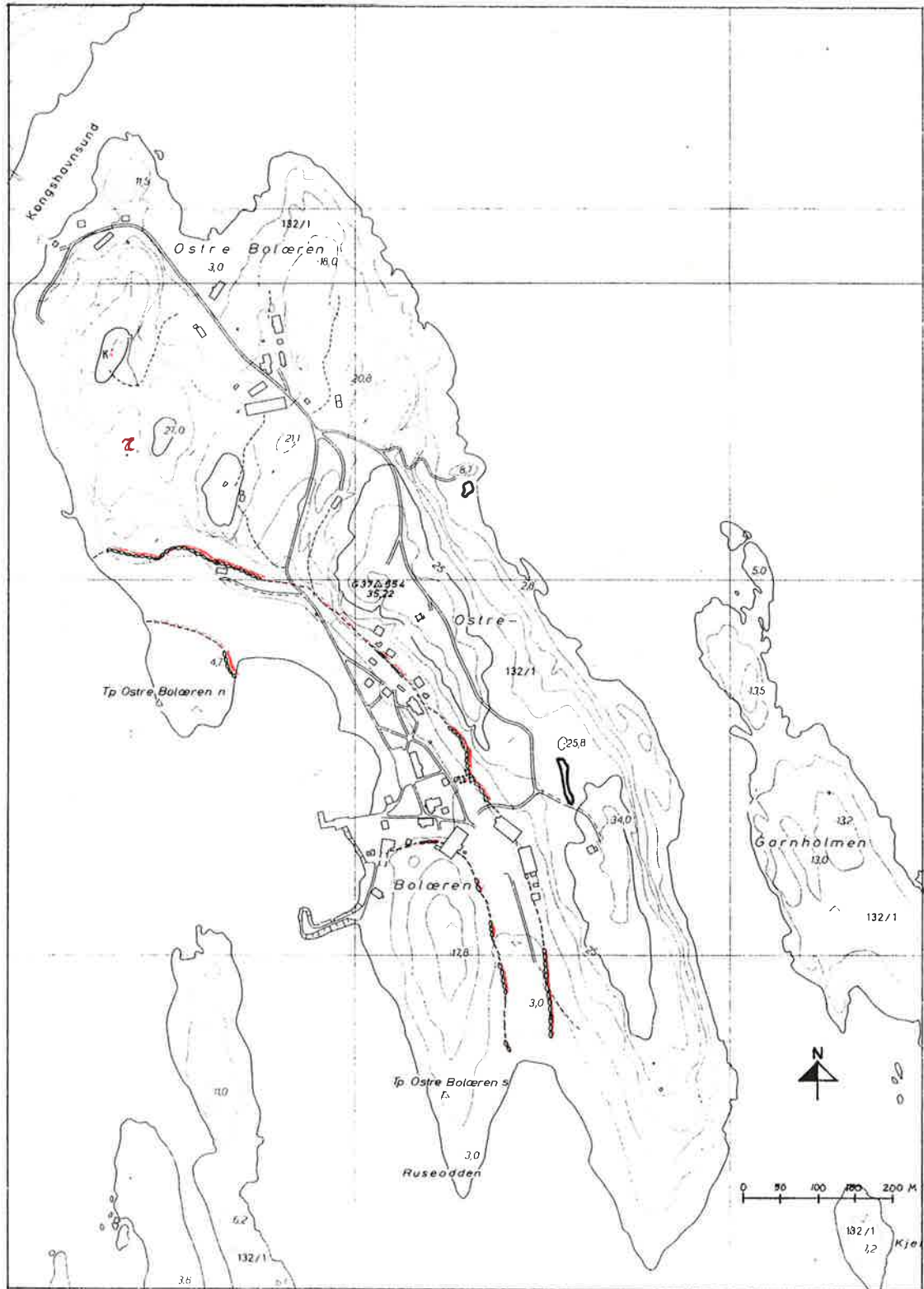
Kulturlandskapet på Østre Bolæren er idag sterkt preget av at øya er militær, at det er forlegning og at det finnes mange militære installasjoner her. Likevel er det mulig å rekonstruere det gamle jordbrukslandskapet rundt den gamle 'Systua', hvor også Agathe Backer Grøndahl tidlig i dette århundret visstnok tilbragte endel sommere.

Rett bak 'Systua' ligger et gammelt lite uthus, fra tida før de militære kom. Rett sør for dette ligger tufta etter en annen mindre bygning. Grunnmuren er temmelig enkelt lødd i brudden og rund stein, grunnflate 4.8 x 3.6m. Steingardene som innhenger innmarka er mulige å følge over lange strekninger, særlig i nord er den godt bevart.

Oppe på åsryggen ved det søndre platået finner vi ei kraftig revne i fjellet. Den er idag godt rensset opp men har nok også tidligere vært en god dam for overflatevann.

På det midtre platået ligger grunnmurene etter en større tysk bygning. Nær denne går et velbygd trappesystem, som også skal være fra den siste krigen, ned til dagens forlegning.

Nordvest på Mellom Bolæren, nedunder det vestre høydedraget, er det satt et spørsmålstegn på kartet. Dette skyldes at det inne i et kraftig kratt av barlind og nypetorn befinner seg endel større steiner som muligens kan være rester etter ei hustuft. Like ved ligger det noe som kan være ei rydningsrøys. På grunn av alt krattet i området er det ikke mulig å få undersøkt nøyere, men terreng og beliggenhet passer bra for en mindre bosetning.

Garnholmen (Garnholmen)

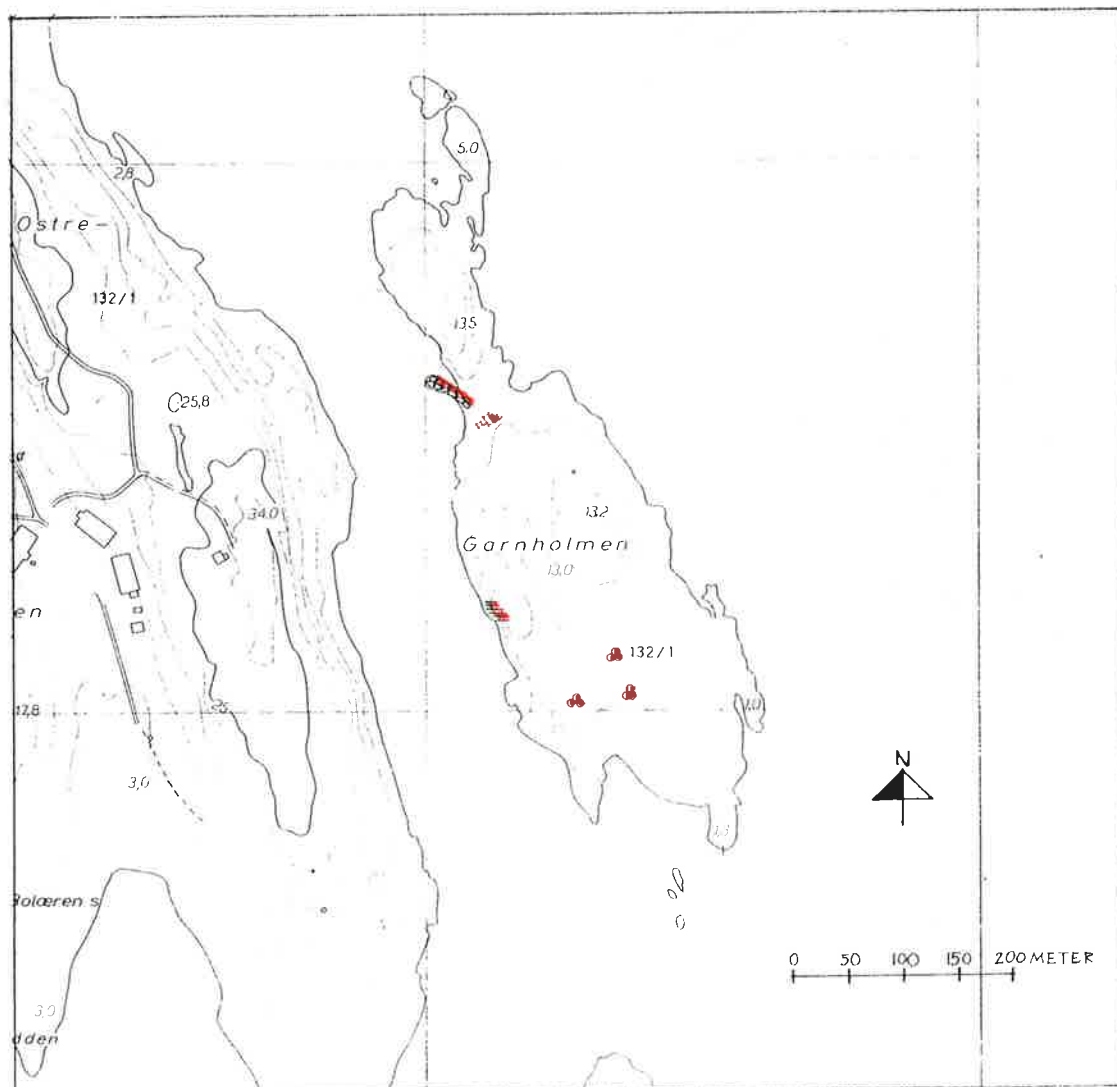
Gnr. 132

Garnholmen har aldri hatt fast bosetning. De to tuftene vi idag finner rett opp bak moloen tilhører holmens militære historie.

På vestsida av holmen, mot Østre Bolæren, er det loddrette svaberget over et større område sterkt preget av skyting med skarpt. Her har det blitt malt ei stridsvogn på fjellsida, som blink. Iøvrig viser hele den søndre delen av øya, fra moloen og nedover, kraftige spor etter militære aktiviteter. Langs hele østsida av den søndre del av holmen finner vi rustne rester etter gjerdepåler for piggrådssperringer. Stordelen av det østre av de tre høydedragene på søndre del av holmen er enten skutt i stykker eller overfylt med utskutte masser.

På det smale eidet som binder de to delene av holmen sammen ligger restene etter ei kraftig utfylling i sjøen av sprengt stein, ei kai eller molo. Fra fotenden av den og østover står det en forstøtningsmur av opplødd stor stein.

Sør på Garnholmen strekker et lite dalføre seg opp og forsvinner inn mellom de tre høydedragene. Her på sidene av sletta er det flere steder lagt opp små rydningsrøyser. Idag er dalføret sterkt gjengrodd av slåpe- og tornekratt, men det kan nok ha utgjort en viktig ressurs som slåtte- og beitemark for de som bodde på Bolærene. Også i skråningen ned mot kaia har det vært god beitemark. Etpar steder på Garnholmen er det idag sumpige områder som tidligere kan ha fungert som reservoarer for regnvann.

Bjerkøy (Bjerköe, Biarkey)

Gnr. 31/1-39

Fornminner: Sør på det høyeste punktet midt på øya ligger det ei steinblokk. Den er 1.75m lang, 0.6m brei og 0.25m tykk. Den hviler på seks mindre steiner. Dette kan være ei forhistorisk grav, men det kan også være resultat av at noen har laget en utsiktsbenk her i forrige århundre. Beliggenheten er utmerket for begge formål.

Enkelte forskere hevder at Bjerkøy var handelsplass i vikingtida, av samme type som øya Birka i Mälaren i Sverige. Hadde så vært tilfelle, så burde det nok ha vært gjort funn av gravhauger, gjenstander og evt. boplasser fra den perioden her ute.

Vi har ingen sikre tegn til bosetning her før i 1593, da er det en Halvor som har hele øya. At forskjellige kirker hadde rettigheter i hele eller deler av øya gjennom størsteparten av middelalderen betyr ikke nødvendigvis at det bodde folk her ute. Øya kan ha vært benyttet til slått, dyrking eller beite likevel.

I 1801 bodde det 3 familier med ialt 20 personer her ute. Det går litt opp og ned fram til 1865, da bor det 54 mennesker her, 100 ved århundreskiftet og idag har øya 4 fastboende.

	Hester	Kuer	Ungfe	Sauer	Høylass	Sådde
1657	3	11	4	11	-	-
1668	1	6	3	6	24	5 tønnesa åkerjord 1 ts. brakk
1723	1.5	8	-	6	20	5 tonner havre
1803	2	5	-	-	-	5 t. havre
1820	2	5	-	-	-	5 t.
1845	2	7	-	8	-	5 t. havre 1.5 bygg 1/4 rug 3/8 hvete 7 t. poteter
1865	2	14	-	2	-	7 t. havre 7/8 bygg 9/8 rug 13/8 hvete 16.5 t. poteter

På Bjerkøy har det helt siden 1616 vært flere bruk her ute enn ett. Senere har det også vært mange små eiendommer som knapt hadde jord til en kjøkkenhage. Derfor må en oversikt over yrker hos den mannlige befolkning romme alt fra snekker, matros, fisker og losgutt til reder, skipper, hvalfangstbestyrer og major. Og en major i 1822 var noe annet enn en major idag. Totalt sett var det sjøen som ga det meste for de fleste, selv om øya sett under ett har godt med dyrkbar mark. Ellers var det på slutten av 17- og begynnelsen av 1800-tallet mye skipsbygging på Bjerkøy. Dette må til en viss grad ha gått ut over skogen på øya, for mens kildene for 1820 opplyser at Bjerkøy bare har skog til husbruk, så er gjennomgangstonen fram til midten av 1700-tallet at beboerne har skog til smålast i tillegg til eget husbehov og til gjerdefang.

Idag er Bjerkøy preget av mange hytter, gjengroing og tilplanting. Samtidig er det begynt å skje en endring. Store arealer er nytplantet med eik og tidligere dyrka mark begynner igjen å komme til syne.

Øya har mange og store steingardssystemer. Stedvis er garden lødd som solid kistemur, stedvis består den av ett til to skift stein med gjerdestaur og piggråd oppå. Stedvis stopper steingarden og grensa fortsetter i form av en fjellvegg, et dike, en bekk eller et gjerde. Selv om steingardene stort sett viser klart hvilke områder som har vært dyrka eller ikke, så har nok dessuten jorda vært bearbeida i det gjengrodde lille dalføret helt sørvest på øya. I tillegg må vi se for oss ei slåttemark på de vide strandengene i nordøst dengang det bodde opp mot 100 mennesker her ute. Som på de andre øyene finner vi også på Bjerkøy de forskjellige typer

forkrøplede frukttrær i jordekantene, innved rydningsrøysene, i ei lomme innunder en varm fjellvegg eller i de lune, sørvendte glovene.

Av gamle hustufter, av den typen vi finner mange av på de ytre og mindre øyene, er det få på Bjerkøy. Dette skyldes i stor grad at de gamle husene fortsatt står eller at nye hus - med større grunnmur - er bygd der det gamle huset har stått. Helt i øst finner vi likevel etpar tufter. Den nordre bygningen har hatt et areal på 7 x 6.2m og den har vært satt opp på kraftige hjørnesteiner. Det framgår ingen klar romdeling, men i nordvest er det rester av en grunn, steinsatt krypkjeller. Det er intet spor etter ildsted synlig.

Retts sør for denne tufta, i neste bukt, ligger restene etter noe som må ha vært et temmelig primitivt bygg. Store blokker er lødd - delvis støpt - sammen med mindre steiner rundt et areal på omlag 3.5 x 3.5m. Østveggen utgjøres av en fjellknause. Muligens er dette bare restene av et skjul satt opp i forbindelse med en kortvarig arbeidsoperasjon i området.

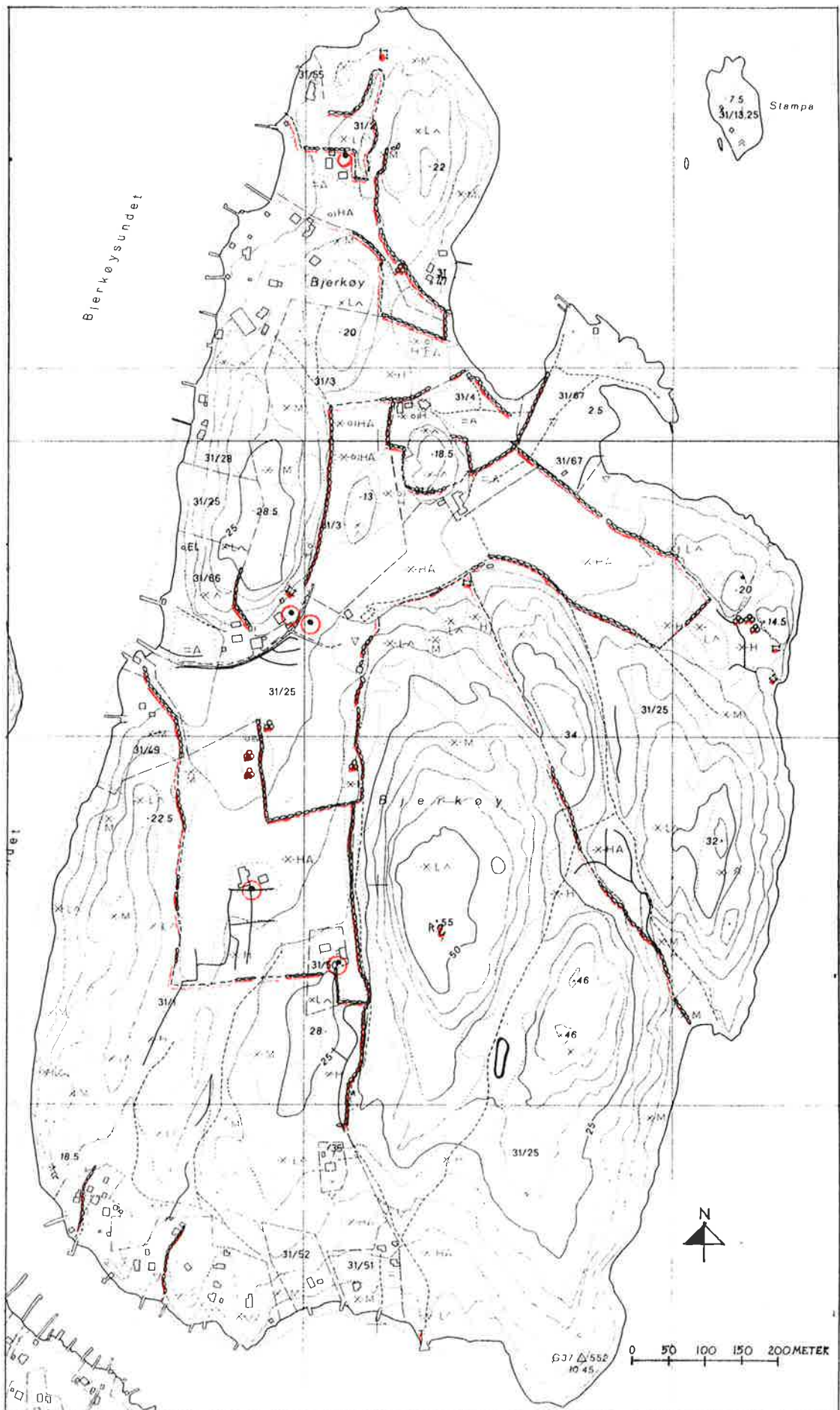
Der den lange steingarden fra bukta i sørøst - en steingard som markerer et eiendomsskille i utmarka - møter steingarden som avgrensner åkerområdene midt på øya, ligger ei lita og unnselig tuft. Vi finner den rett opp for der hvor det idag står et falleferdig uthus. Kun på nordsida skilnes en vegglinje, mot sør har en anvendt fjellet som her skrånner opp i dagen. Dette kan også være spor etter et uthus, ei uteløe eller et vognskjul.

Retts nord for bygningene på bnr. 25 midt på den vestre delen av Bjerkøy er det merket av ei tuft. Det dreier seg om fundamentet etter en bygning som nylig er blitt rivi, vel et fjøs eller en låve. Like ved ligger det en gjenfylt brønn. Den har en diameter på rundt 2.2m og er bygd av stein.

Helt nord på øya er det markert ei tuft på omlag 10.5 x 8.5m. Bygningen har stått på støpte pillarer og ei stor støpt trapp er det synligste minnet etter huset. Om det er en bygning fra krigens dager eller om det har stått ei hytte her vites ikke.

Det er flere store bronner rundt på øya, og noen av dem gir vann fortsatt. Størsteparten av øya har tørt terreng, enten fjell med et skrint jorddekke eller svært steinholdige løsmasser. Likevel har det dannet seg en grunn dam i et lite dalføre i sørøst, og i sørenden er den forsøkt gjort litt dypere ved opprensing.

I sør er det flere steder hvor de gamle T-boltene til å fortøye skuter i fortsatt står. På sørvestspissen ble også enkelte av de strandnære gamle furuene brukt i tillegg til boltene. På det lille skjæret rett sør for Bjerkøy, Pølsa, finner vi også fortøyningsbolter. Det samme er tilfellet tvers av sundet for Bjerkøy, i Bukta. Så var da også Bjerkøysundet tidligere en velbrukt opplagsplass og vinterhavn for skutene.

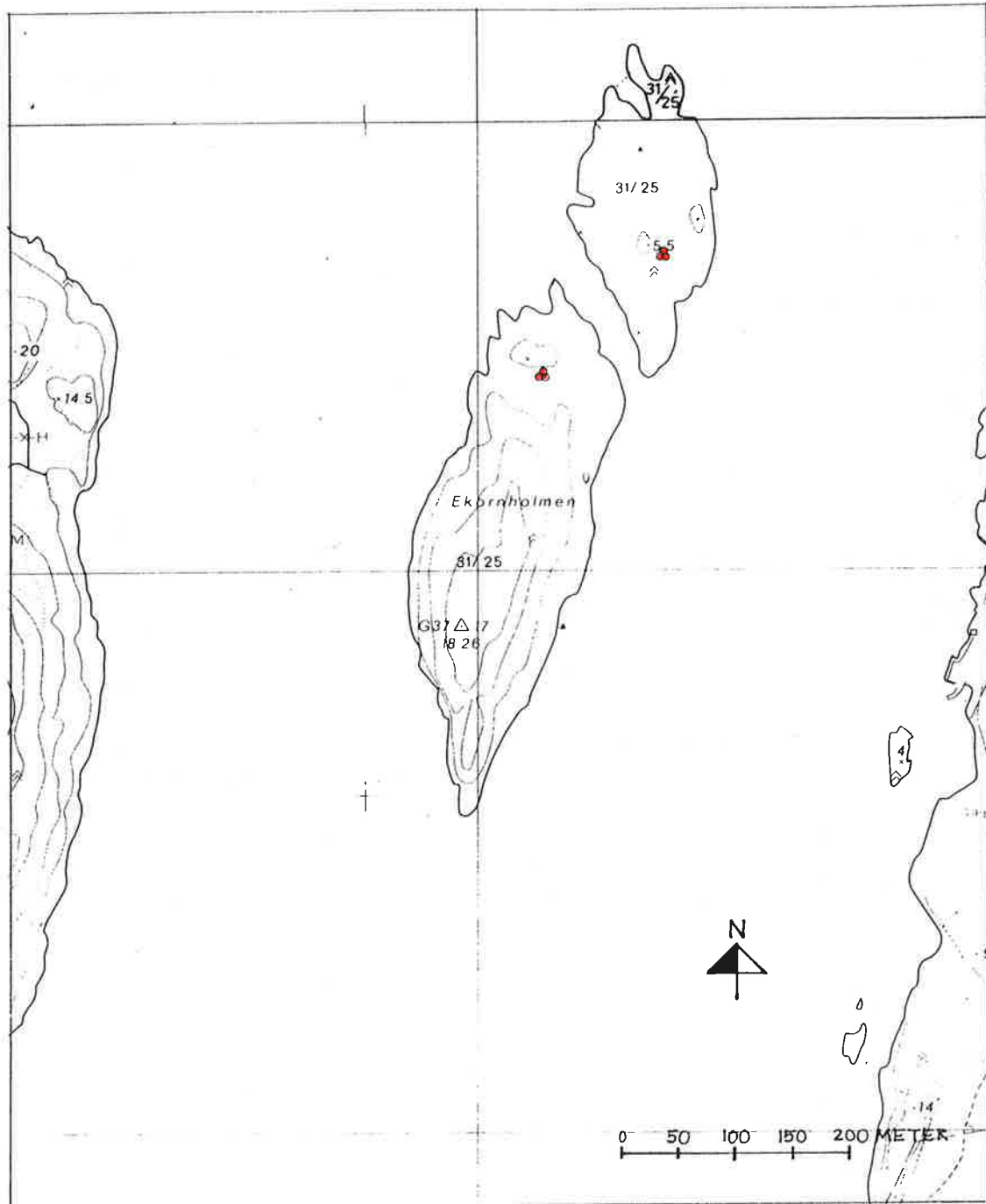

Ekornholmen (Ekornholmen)

Gnr. 31/1,3,25

Både Ekornholmen og Stampa, det lille skjæret nordøst for Bjerkøy, hører eiendomsmessig til Bjerkøy. Ekornholmen har vært beiteøy, det er fine grasbakker både på den lille holmen og nord på den største holmen. Det er stedvis mulig å tolke steinansamlinger som rydningsrøyser, men stort sett ser det ut til at naturen sjøl har gjort det meste av ryddearbeidet.

Nord på den største holmen, hvor det i alle år har vært et yndet ilandstigningssted for båtfolk, ble det tidlig i -30 åra gravd en liten brønn. Den var ikke dyp, men den ga vann. Idag er den gjenrast.

Hvaløy ([H]Vallöe, Kualey/Hualey)

Gnr. 32/1-8

Fornminner: På den høyeste åsen, sør på Hvaløy, ligger det ei stor gravrøys. Diameter er nærmere 25m og høyden omlag 3m. I sørenden av røysa, som del av den, kan det se ut til at det stikker fram et rektangulært skift med stein. Bredden på det er 8m og det strekker seg 3m ut fra røysfoten.

Lorens Berg har en knapp beskrivelse av hendelsesforløpet og de første sikre beboernes dramatiske liv på Hvaløy som fortjener å gjengis: "Det heter 1575 at Tunsbergpresten [ved Mariakirken, min tilf.] benyttet 'halffparttenn Hualloenn til fæhaffnn', og da var det neppe brukere her. *Anun* Hvalø nævnes av futen 1607 (han slos med Ola Borge paa tinget). *Anders* ca. 1610-40; husene hans brændte 1630. *Truls Kolbjørnsson* ca. 1640-60, blev forarmet i krigsaarene, maatte ogsaa bøte sommetider, engang 10 daler. Skogen brændte."

Siden 1920-åra har det vært forpaktere på Hvaløy og idag er det 1 fastboende her ute. Ved den første folketellinga, i 1801, bodde det ialt tre familier her med tilsammen 14 personer. Det høyeste folketallet på øya ble nådd i 1865, 40 personer. I 1820 beskrives de faktiske forhold på følgende måte (etter Paulsen): "*Hvaløy*, to bruk: Jacob Johannessen og Hans Movik, før 1 hest, 4 kjer, sår 1-2 tønner korn; skog til husbruk, god havn [beite, min tilf.] slett jordbund, 'Een Øe langt fra Landet'." Av mennenes inntektsgrunnlag gjennom åra kan vi lese oss til skippere og redere, loser og skipstømmere, fiskere, styrmenn og sjømenn. Sjøen som hovednæring for samtlige.

	Hester	Kuer	Ungfe	Sauer	Høyllass	Sådde
1657	1	3	3	4	-	-
1668	1	5	2	6	24	3 tøndeså åkerjord
1723	1	4	-	5	13	3 tønner havre
1803	1	4	-	-	-	4 t. havre
1820	-	4	-	-	-	2 t.
1845	1	5	-	6	-	3.5 t. havre 9/8 t. bygg 1/8 t. hvete 6 t. poteter
1865	1	5	-	6	-	2.5 t. havre 5/8 t. bygg 1/4 t. rug 1/2 t. hvete 10.5 t. poteter

Hvaløy er på en måte delt i flere deler av dalganger. Fra nordvest til sørøst går det tre parallelle daler hvorav den nordre og den søndre har den beste dyrkings- og beitejorda. Samtidig blir øya ytterligere oppdelt av et dalføre fra nordøst til sørvest. Også her er det gunstige betingelser for jordbruk. Egentlig har Hvaløy ingen god naturlig havn som gir ly ved alle vindforhold. De fleste husene ligger der det tross alt gis den beste fellesløsning mht. havn og jordveg, nemlig midt på øya på vestsida. Her finner vi idag to våningshus. De ble bygd ca. 1908 og 1925 på meget gamle grunnmurer, heter det hos Unneberg. Her er det også drengestue og låve. Og en noe igjengrodd tennisbane, kan vi tilføye. Også på Bjerkøy og på Nordre og Søndre Årøy finner vi mer eller mindre brukbare sådanne innretninger.

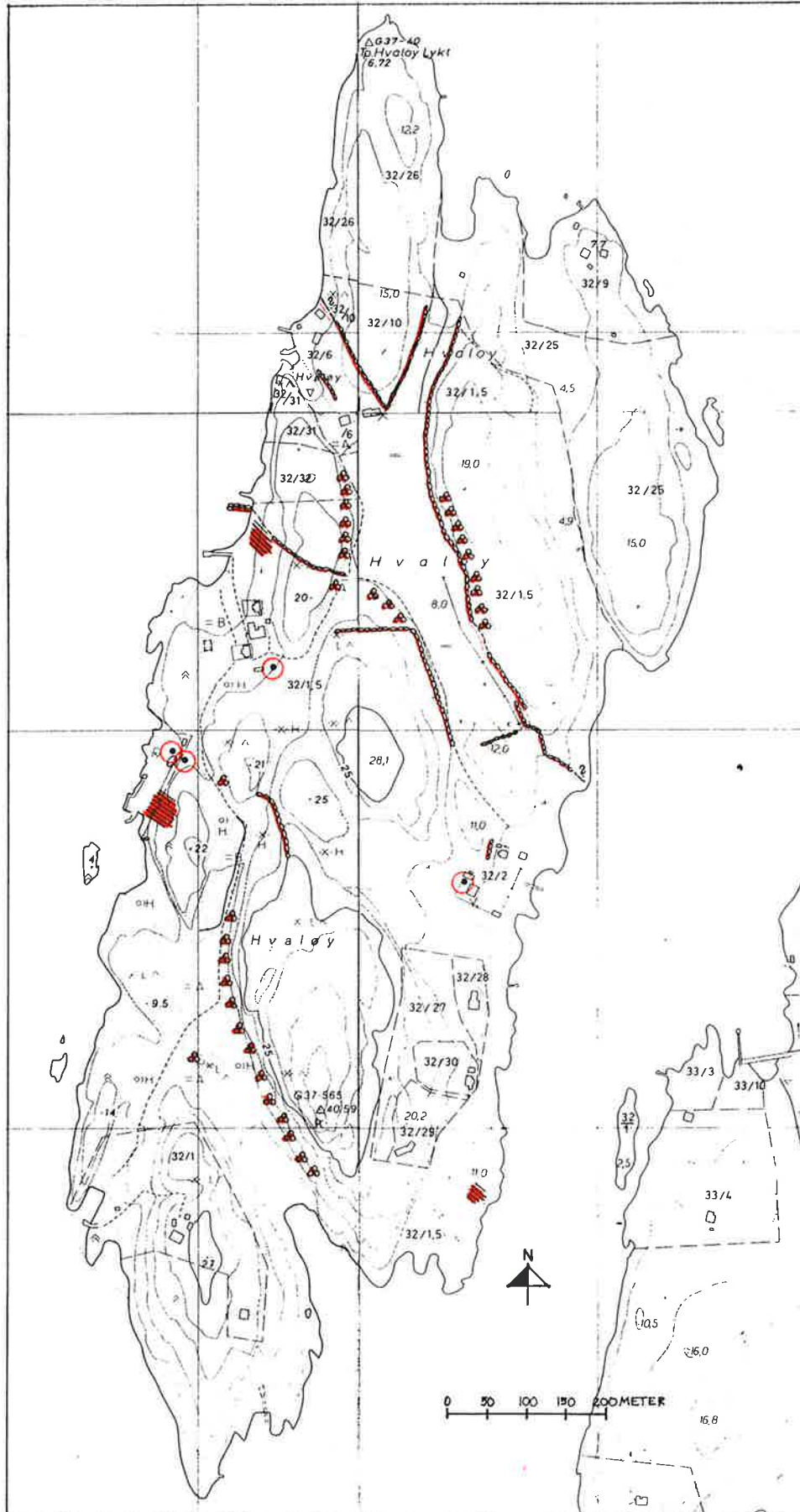
Kulturlandskapet på Hvaløy er noe gjengrodd, men med god innsats burde det være fullt mulig å gjenskape det landskap som preget mange av øyene her ute til langt inn i dette århundret. Det aller meste av de gamle inngjerda innmarkene er fortsatt åpne og i bruk, og mellom steingardene og de bratte åssidene finner vi de for et slikt landskap så typiske kjempeeiker og hasselkratt. Det nordre innmarksystemet er i stor grad inngjerdet av kraftige steingarder, men flere steder ligger bare rydningsrøysene der mens gjerdene er laget av staur med tråd.

På grunn av de kryssende dalene får øya et svært vekslende og spennende landskap, der større åpne jorder veksler med mindre inngjerda slåtte- og beitehager. Fruktrærne følger langs steingardene og innimellom rydningssteinen.

Siden bosetninga ser ut til å ha vært konsentrert til samme sted gjennom flere hundre år er det ikke rart at det kun ble registrert 1 hustuft på Hvaløy. Den ligger rett vest for gårdstunet på vestsida av øya. Den er ikke stor, 8 x 6.5m, tørmurt av brudde stein. Sannsynligvis har det vært et uthus, med to rom. Rett ned for gårdstunet, på svaberget inntil og nord for bryggefestet, er det i vannkanten hogd inn årstallet 1927 i fjellet. Muligens er dette byggeåret for den store brygga. Rett nord for denne ligger restene av ei eldre brygge, og mellom dem er det et stort innhogg i fjellet som viser hvor det er tatt ut stein til den nye brygga.

Lenger sør på vestsida av Hvaløy er det et større steinbrudd. Rett nord for dette ligger et par eldre hus, godt innpasset i terrenget. På en stor stein i hagen her er det hogd inn initialene ETS F1816. Kan det være den hos Unneberg under bnr. 4 omtalte Eilert Tønnessen, styrmann, født 1816 i Hagen på Øvre Tanstad? Forøvrig er det i denne hagen blitt anvendt glatthoggen stein til både å lage bordplate og til å hellelegge en sti.

Også på en odde nede i sørøst er det spor etter uttak av stein, men det ser ut til å ha blitt med det ene forsøket. Spor etter steinbruddsvirksomheten syns også på andre måter, rent bortsett fra at flere av de yngre bygningene her ute har prikkhogne blokker i grunnmurene. Portstolpene i gjerdet til det såkalte 'Galapagoshuset' i bukta i øst mot Gåsøy er av stein. Det kan se ut som om de to steinene opprinnelig var tenkt brukt i en større bygning, som underlagsstein i et stort vindu; men de har istedet endt sine dager som portstolper på Hvaløy. Den lille røde stua nord for 'Galapagoshuset' sies å ha huset skolen de ganger det var lærere på besøk her ute.

Gåsøy (Gaasöe)

Gnr. 33/1-3

Fornminner: På det høyeste punktet, midt på Gåsøy, er det registrert ei lav, tidligere ukjent gravrøys. Diameter er omlag 8m og høyden ikke mer enn rundt 0.75m. Også denne røysa har et krater i midten, noe som muligens skyldes at den engang er blitt plyndra. Røysa er bygd av både rundslipt strandstein og noe naturlig brudde stein.

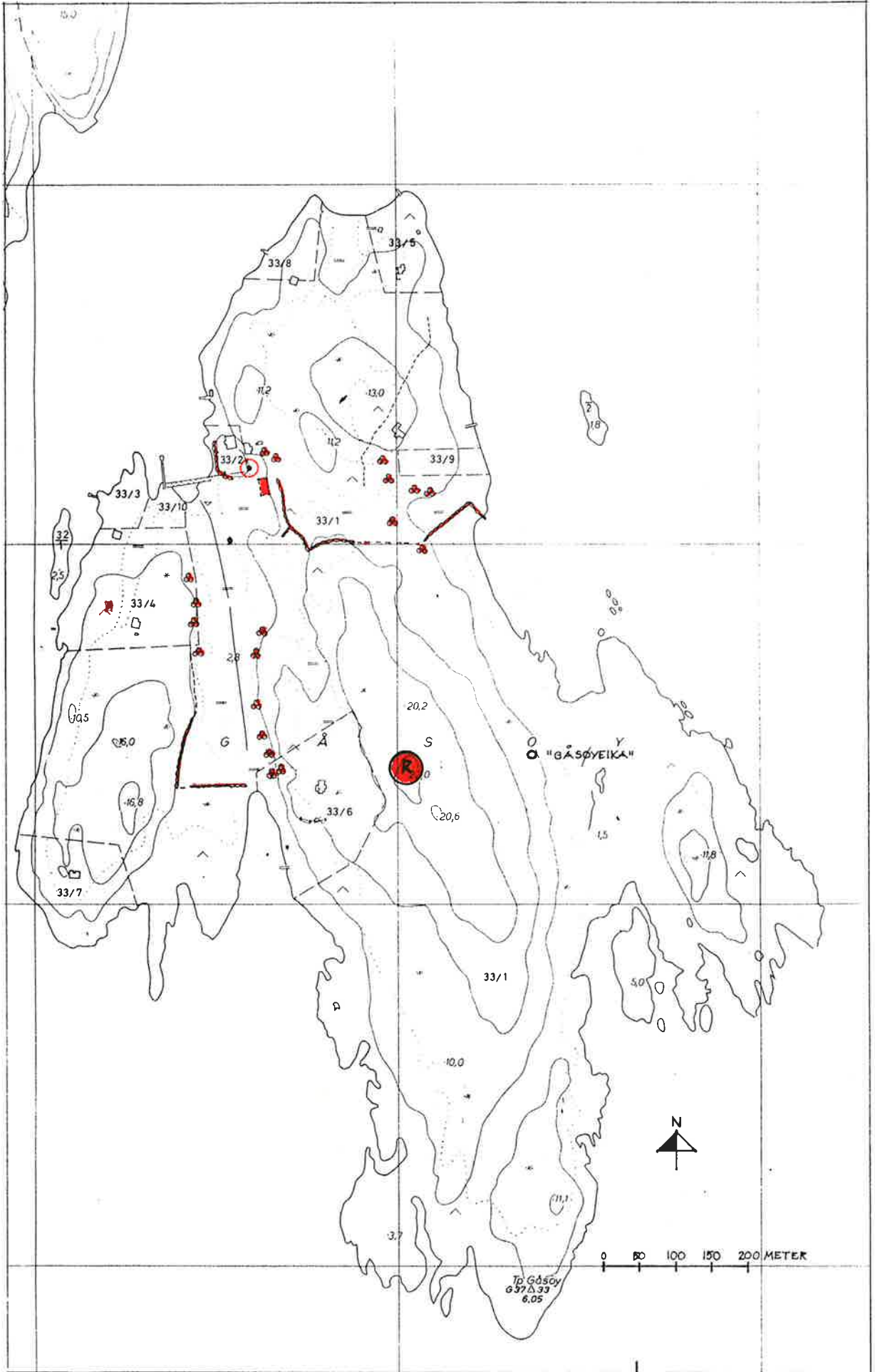
Den første fastboende vi hører om er Gjest Torstenssøn i 1686. Helt fram til 1751 lå Gåsøy under Mellom Kjøle, da ble den solgt til brukeren. I 1801 regner folketellinga 2 familier med ialt 12 personer her ute. Øya består egentlig av tre deler, og kartet fra 1827 nevner Gåsøykalven i vest, Gåsøy i midten og Risholmen i øst. På dette tidspunkt er det angitt vann mellom Gåsøy og Risholmen. Høyeste punktet i dalgangen mot Gåsøykalven er på 2.8m, så i middelalderen var det et grunt sund her. I 1820 sies det om befolkninga på Gåsøy at Johannes Eriksens enke bor der, hun før 2 kyr, sår 1/2 tønne korn, har gode beiteområder og skog til husbehov. Høyeste folketallet var i 1865-75, da bodde det 17 mennesker her ute. I midten av 1950-åra ble jordbruket på Gåsøy lagt ned, da hadde det blitt drevet av forpaktere siden århundreskiftet.

Denne 'Johannes Eriksens enke' het faktisk noe: Marie Larsdatter Bjerkøy. Hun ble født i 1765 på Bjerkøy, bnr. 22, som eldste datter av to etter Nilia Kristensdatter, Søndre Føyn. Maries mor hadde først funnet seg en kar ved navn Lars Mathissen, men han døde i Holland i 1781. Det ble et hardt år for Nilia, for i løpet av 1781 mistet hun både mannen, en 12 år gammel sønn og to mindreårige døtre. Så i 1782 giftet hun seg igjen, denne gangen med skipper og enkmann Kristoffer Olsen fra Torød. I 1790 døde Nilia, og da hadde eldstedatteren Marie Larsdatter Bjerkøy allerede vært gift i 4 år med losen Johannes Eriksen Gåsøy, og de hadde på dette tidspunkt fått sitt annet barn, Larine. I -92 kom Nilia, i -95 Even, i -97 Hans, i -99 Peder, Kristen i 1801 og Johan Martin i 1805. Da mannen døde i 1809 satt altså Marie igjen med en ungflokk på 8 - den yngste 4 år og den eldste 22. Det er ikke nevnt at Marie giftet seg om igjen, så hun må ha klart å ta seg av ungene alene. Når vi møter henne i 1820 er hun altså 55 år, enke og har muligens den 15-årige yngstemann, Johan Martin, boende hjemme hos seg. I 1828 dør så 'Johannes Eriksens enke', 63 år gammel.

Bruksnummer 1 ligger godt til ved den lune bukta i nordvest. De gamle gårdsbygningene står fortsatt, og foran disse et stort hus fra rundt århundreskiftet. Den gamle hagen mot sør har fortsatt endel fine elementer. Den store låven sør for husene har brent ned. Det er den som er avmerket som den største av tuftene på kartet.

Det er ikke de store steingardssystemer som preger Gåsøys gjengrodde beite- og slåttelandskap. Mye har nok vært inngjerdet på annen måte. Likevel må partiet rett opp og sør for gården, med sine tydelige spor i vegetasjonen etter intensiv beiting i form av høyreste bresker og en særegen flora, sammen med den lave mosegrodde steingarden med de grå restene etter gjerdestaur oppå, nevnes som svært vakkert. Ellers dominerer rydningsrøyser, store og små, både på jorden i nordøst og langs østsida av åkeren sør for gårdstunet.

På Gåsøy har vi dessuten en av de få tufter hvor vi kan si når huset her ble bygd og hvem som bodde i det. Nord på Gåsøkalven ligger ei tuft på 8.8 x 5.4m. Like ved står et enormt syrindratt, muligens ligger det ei tuft her også. Murene er bygd i ett skift av naturlig brudde stein, og huset har hatt 2 eller 3 rom. En oppbygning for ei stor grue dominerer det ene rommet. Trappesteinen, med inngang til det store rommet, ligger mot vest. De skriftlige kilder forteller oss at fiskeren Jakob Kristoffersen eide ei stue på Gåsøkalven. Sannsynligvis bodde han og familien i denne fra rundt 1845 til omlag 1885. Han var gift to ganger og fikk tilsammen 5 eller 6 barn i tida 1848-1866, alle i første ekteskap. Men, som Unneberg avslutter omtalen av gårdsnummer 33 Gåsøy med, så er huset til Jakob "forlengst revet ned."

I det lave søkket fra Jakobs stue og nord til bukta bærer engmarka preg av å ha blitt rydda for stein, selv om ingen rydningsrøyser er å finne. Rett øst for stua, i søkket mellom denne og ei moderne hytte, ligger muligens årsaken, etpar lave steingjerder som idag omkranser en liten kjøkkenhage.

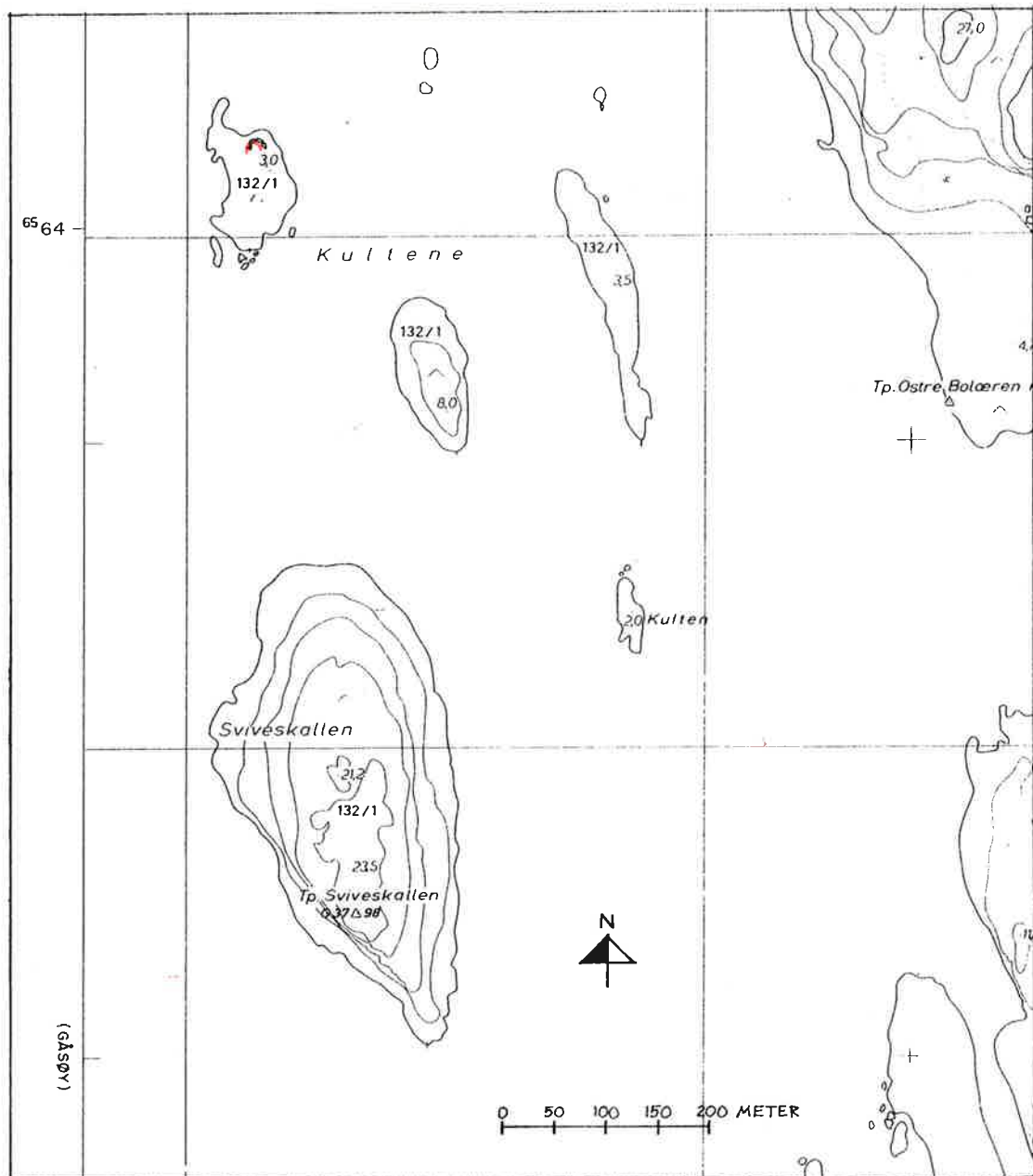
Sørøst på Gåsøy, på vestsida av bukta mellom Gåsøy og Risholmen, står ennå den gamle grønne kjempen, 'Smuglereika'. Den måler, 1.5m over bakken, drøye 4m i omkrets. Om en klatrer opp til der hvor de to hoveddelene av eika vokser ut hver sin vei, så oppdager en at det er et dypt hulrom nedover i stammen. Dette skal etter sigende ha blitt brukt til å skjule smuglersprit i, i alle fall under forbudstida.

Kultene (Kultene), Sviveskallen (Svienskallen)

Gnr. 132

Kultene består av ialt 5 mindre holmer og skjær: Store Kulta, Lange Kulta, Lille Kulta, Kulteflu og Kulterøysene. På den nordligste av holmene er det registrert en jaktstilling. Historisk sett har disse holmene vært skvalpeskjær, og for etpar tusen år siden sto selv den høyeste av dem under vann. Muligens kan det ha blitt sanket egg og dun her ute i de siste århundrene, for idag er det et godt fugleliv her.

Sviveskallen har et svært markant parti mot sørvest, her stuper fjellet opptil 20m rett ned i ei ur av store blokker. Det er ingen spor på øya etter rydding av stein, men det finnes endel beitevekster her ute, tre sumpaktige drag strekker seg på skrå over de høyereliggene partier, og tilsammen kan det gjøre at beboerne i skjærgården har utnyttet øya til saucbeite deler av året. Helt nord på øyas høydedrag ligger en stor moreneavleiring, ikke ulik den vi finner nord på Ramsholmen, tvers av sundet mot vest.

Selskjæra (Sælskiærene)

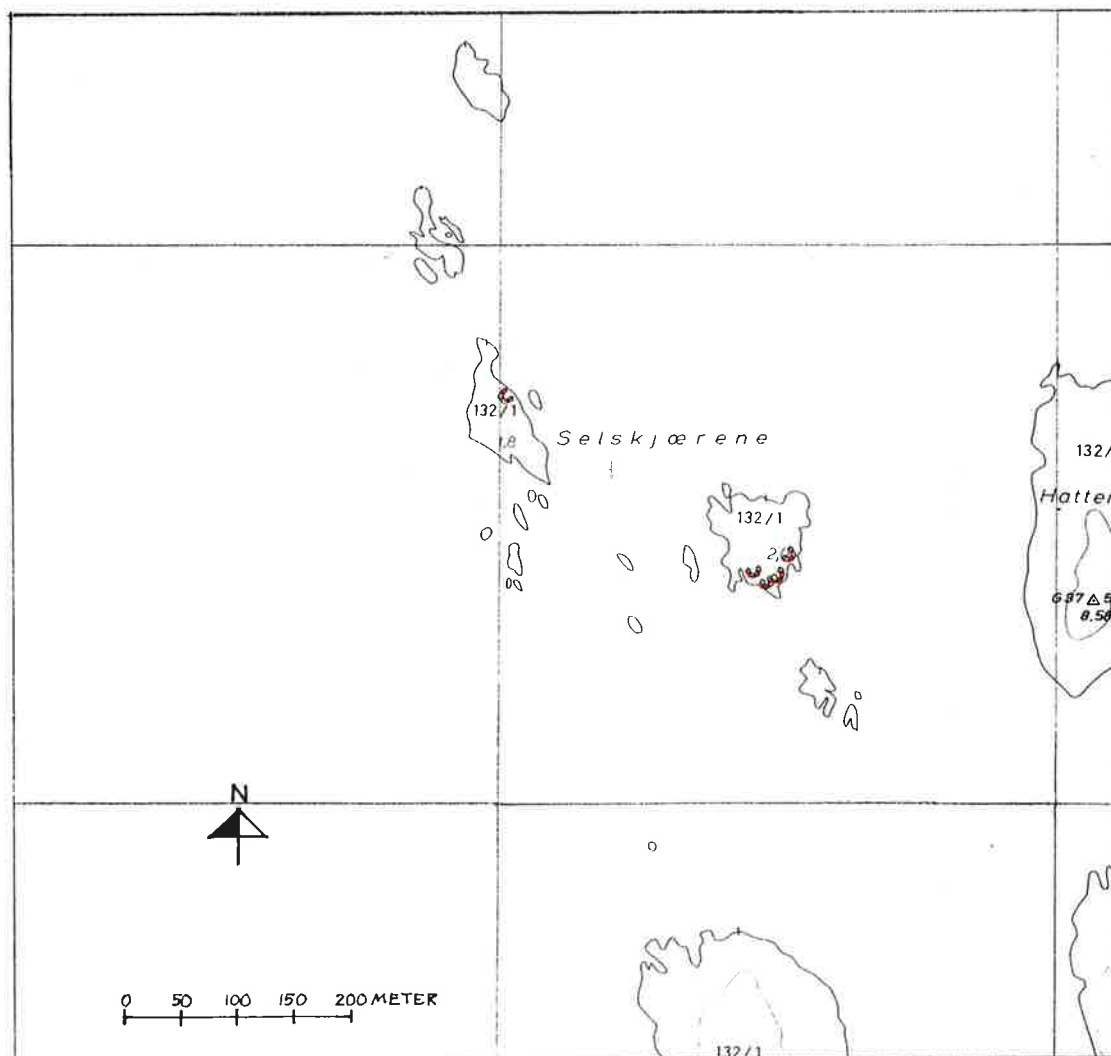
Gnr. 132

Området består av 3 større skjær og en mengde mindre grunner. Det høyeste punktet på disse skjæra er 2.0m - de har med andre ord ikke så lange kulturhistorien bak seg. Likevel har de blitt intenst utnyttet de siste tiåra, til fuglejakt. Ialt 5 jaktstillinger, fordelt på de 2 største skjæra, viser at dette gruntområdet gir mye mat for sjøfugler.

Jaktstillingene er fortsatt i bruk. Det viste seg under registreringa ved at den ene nylig hadde blitt stappet med tang i åpningene mellom de opplødde steinene for å gi best mulig beskyttelse for jegeren. De fleste av disse byggverkene, både her og på andre øyer og skjær, er gjerne halvsirkelformet med en diameter på omlag 1.5 - 2m. Åpningen ligger vendt fra vannet, og muren består oftest av 2-3 skift løst lødd strandstein til en høyde av 0.75 - 1.0m. Av og til har 'byggherren' tatt utgangspunkt i en eller flere store steinblokker som allerede ligger på et egnet sted for å bygge en stilling, og så bare bygd opp rundt eller mellom disse blokkene. Når bygget så er klart, er det bare å dekke til over det hele med en presenning eller noe annet egnet materiale.

I noen tilfeller er stillingen mer forseggjort, som den på den nest største av Selskjæra. Byggverket er her omlag 1.5 x 1.5m i omkrets, nærmest firkantet og med en høyde på rundt 1m. Her er det lagt mer arbeid både i valg av stein og i oppbyggingen av murene.

Selskjæra har også blitt brukt til egganking i nyere tid, da det er mye måker som hekker her.

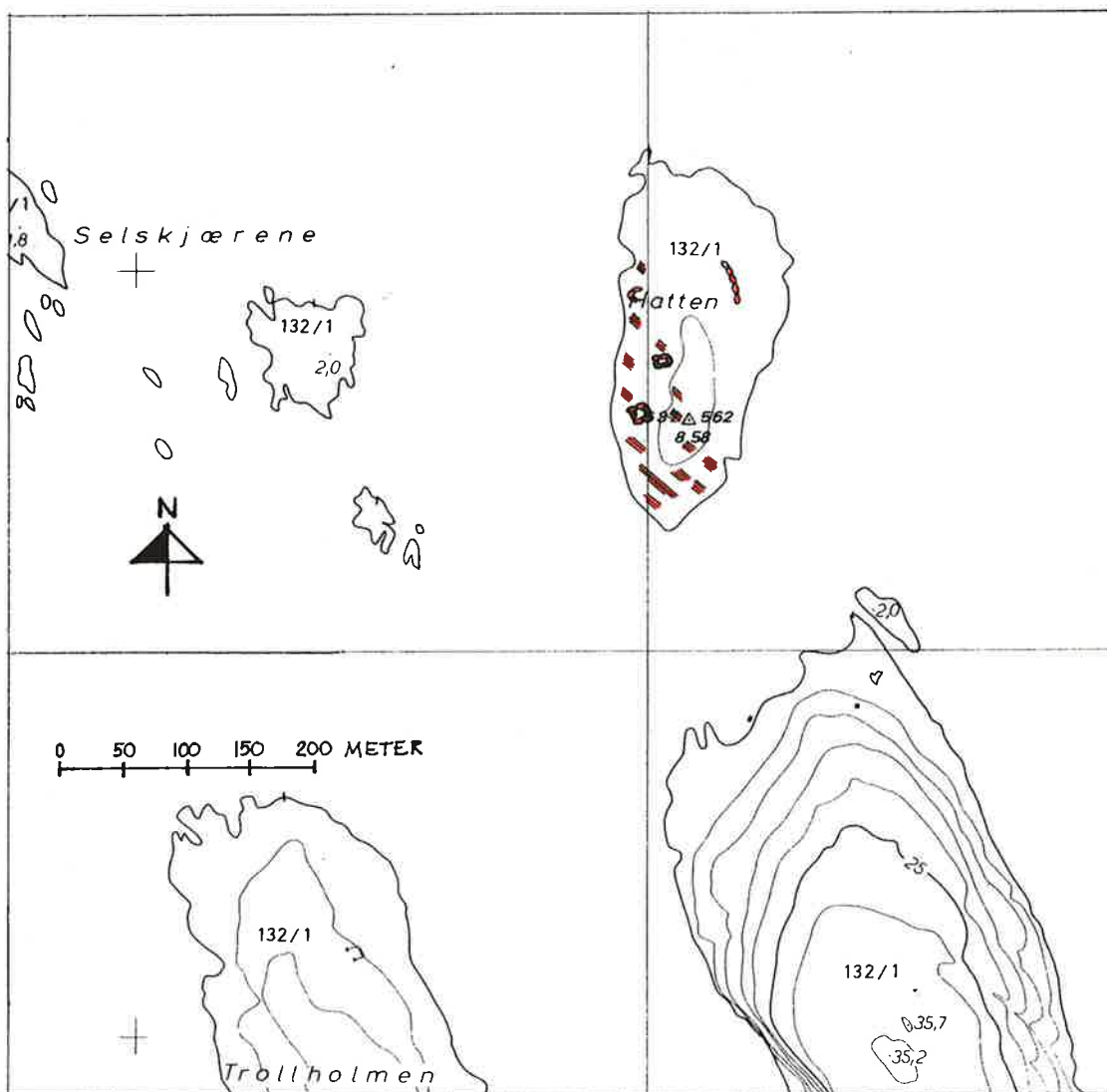
Hatten (Hatten)

Gnr. 132

Denne lille holmen rett nord for Ramsholmen virker svært uinteressant ved første øyekast, men mye har skjedd her i nyere tid. Over store områder på den sørvestre halvdel av holmen er det kraftige spor etter forsøk på steinbrudd. Blokker ligger sprent løst og store flak av svabergene har flere sett av borehuller i seg.

I ei lita bukt i nordvest ligger restene etter en nedrast jaktstilling. I nordøst er det ei lita grasslette og i kanten av denne er det lødd opp en slags steingard, 18.5m lang. Den er bygd av bare strandlipte stein fra stedet, noen så store som 1 x 1m. Rett vest for steingarden ligger ei steinrøys, en slags 'varde'. Dette er ingen gravrøys, men den kan ha sin forklaring i de militære aktiviteter i området rundt Bolærene.

I 1960 var det litt byggevirkosomhet på Hatten, Otto Kyste lagde seg sommerhytte av de tidligere utsprenkte steinene. I 1961 sto bua ferdig: Innvendig grunnflate 3.2 x 2.5m og en takhøyde på rundt 1.5m. Taket ble laget av rajer og seilduk. Mot en liten 'forgård' i sør ble det satt inn ei dør og veggen mot vest fikk med tida et lite vindu. Det ble lagt inn lemmer til å sove på og for enden av en naturlig steinbank ble det bygd ildsted. Ialt 5 mennesker ble det plass til i denne 'hytta'. Men som barna vokste ble det behov for utvidelser. Det ble bygd 'gjestebu' noen titalls meter lenger mot nord, i ei lita glove. Her er det registrert ei bu av solid lødde vegger i strandlipt stein, ytre mål 3.3 x 2.3m. Fjellet danner den fjerde veggen mot øst. Ei lita dør i nord gir inngang til bua som har en takhøyde på snaue meteren.

Trollsholmen (Trols Holmen)

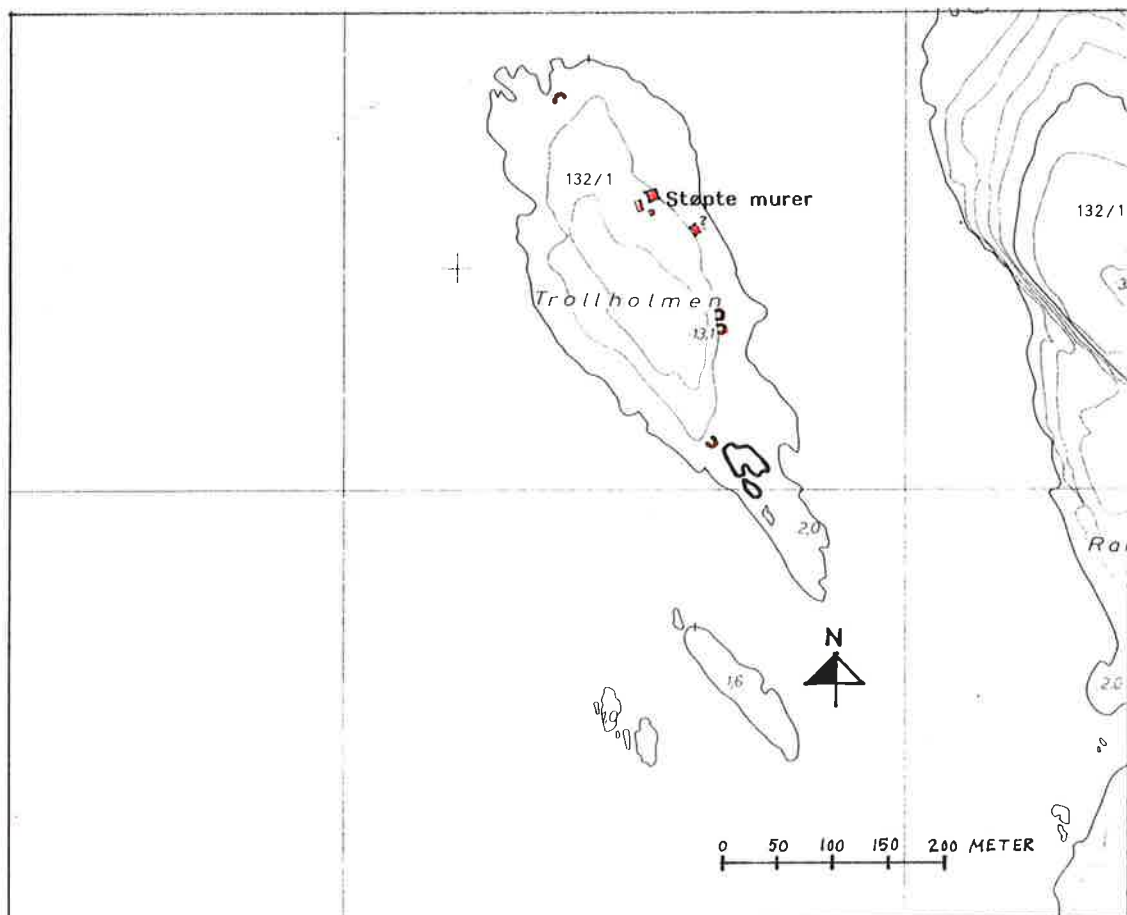
Gnr. 132

Denne holmen, som i nordøst har et velbesøkt teltslagningsområde med god strand, har heller ingen historie med fast bosetning. Likevel finnes det flere typer spor etter menneskelige aktiviteter her.

På den sørlige landtunga ligger det en liten grunn dam, som tydeligvis kan være tilholdssted for ender. Rett nord for dammen ligger nemlig en jaktstilling, nesten rund og temmelig lav. Også helt nord på holmen finner vi en jaktstilling, ut mot det langgrunne sundet mot Selskjæra. I den bratte fjellsida mot øst, der skrenten henger litt utover og stedvis har små kløfter i seg, er det lødd to opp små lemurer. Med en liten presenning over kan dette ha dannet små overnattingsbuer for folk i skjærgården. Alternativt kunne en mistenke at det her har vært noen unger frampå og laget seg ei hytte, men til det er enkelte av steinene i murene for store og tunge. I den mest markante 'bua' er den halvsirkelformede steinveggen 0.9m høy, de to veggene som dannes av fjellet er hver 2m lange og avstanden fra det innerste hjørnet ut til muren er 2m.

Noen titalls meter nord for den bratte skrenten ligger det ei mulig tuft. Et sett store runde steiner danner mulige vegglinjer der tufta får et areal på 3.5 x 2.5m. Steinene ligger i ett skift.

Enda noe lenger nord, i nedkant av den flotte moreneavsetninga som dekker store deler av holmens nordøstre åsside, ligger de støpte grunnmurene for 3 bygninger. Den største har ei grunnflate på 10.0 x 8.5m, den andre 7.0 x 3.6m og den minste 2.4 x 1.5m. Murene er en blanding av sement, rund strandstein og grov strandsand, i snitt 0.2m breie. Etter det som sies var det en mann fra Nesbrygga som fikk satt opp disse murene i 1949-50. Han ville visstnok bygge hytte, men ble stoppet av bygningsrådet. Andre versjoner av historien, om formålet med disse husene langt ute i øyriket, finnes også.

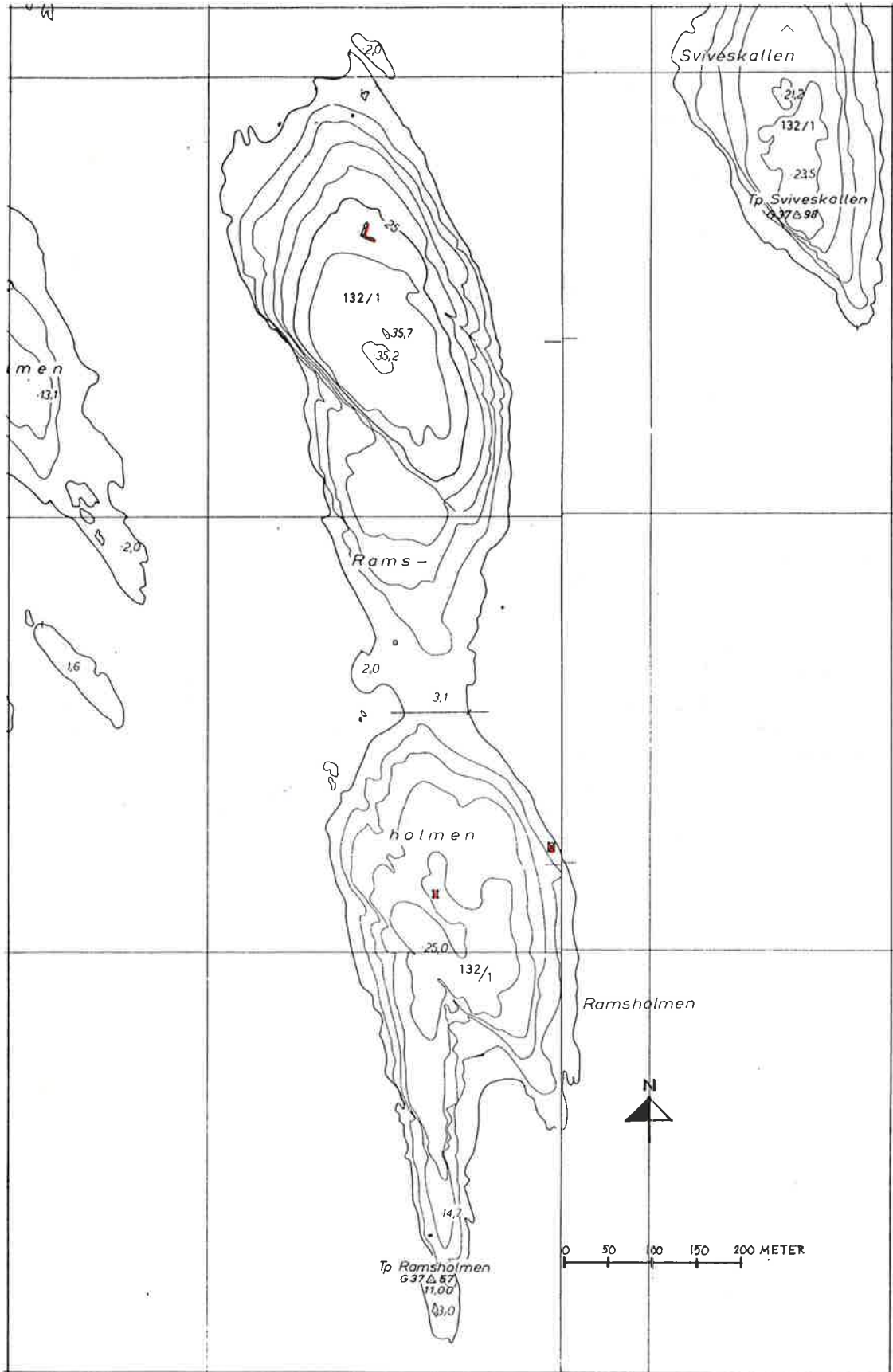
Ramsholmen (Ramsholmen)

Gnr. 132

Ramsholmen er gjenkjennelig først og fremst på det lave, furukledte sandeidet som binder de to halvdelene av øya sammen. Dernest har den to dype 'canyons', forårsaket av at løsere bergarter i geologisk tid har presset seg opp i en sprekkdannelse, og så blitt vasket bort raskere enn den omliggende og hardere tønnsbergitten. Disse sprekkenes kløyver nesten hver av øyas to halvdel. På den nordre del av øya er ikke sprekken så dyp, men mot vest danner forkastninga en imponerende bratt bergvegg. På den søndre delen av øya munner sprekken mot sørøst ut i Nøtterøyskjærgårdens flotteste 'canyon' med ei værbitte rullesteinsstrand.

Av kulturminner finnes det få på Ramsholmen. På den søndre haldelen, mot øst, står et av disse korrigeringspunktene for kanoner som vi også fant på Haneflu. Oppe på høyden bak dette var det under nøytralitetsvakta montert en fast lyskasterstilling på skinner - endel av disse skinnene tjente senere som slipp i Føylandssundet. Det som er synlig idag er den lave grunnmuren etter en liten bygning. Det har blitt benyttet både sement og tegl i bygget, som har hatt ei grunnflate på omlag 5 x 4m. Muligens stammer bygget fra samme periode som lyskasteranlegget, kanskje er det noe eldre.

I bakkant av platået på den nordre halvdel av Ramsholmen finnes det noen opplødde steiner. Det kan se ut som halvparten av grunnmuren for en bygning, men nordre og østre vegg mangler. 'Murene' er hhv. 3.7 og 2.4m lange, og i hjørnet er 'muren' 0.4m høy og lagt i to skift rundslipt strandstein. Ingen god forklaring på dette fenomenet kan tilbys.

Langholmene (Langholmene)

Gnr. 132

Langholmene består av tre holmer, hvorav kun den østre er noe preget av menneskelig aktiviteter gjennom århundrene. Spor etter bosetning finnes rimeligvis ikke, men holmene har nok i en viss grad vært bebyttet til beiteøyer.

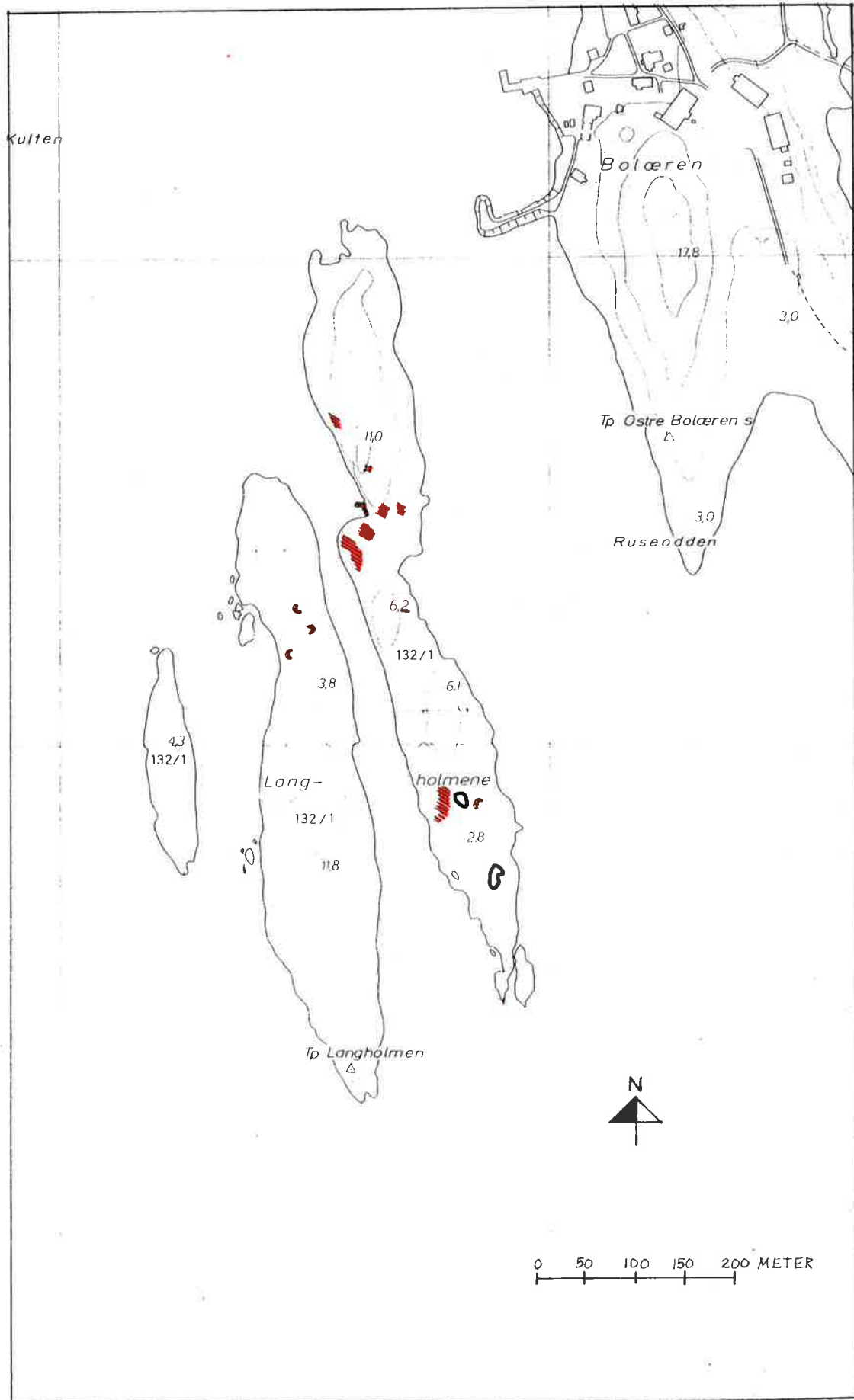
Den vestre av holmene er den minste, og denne er idag et stort blankskurt svaberg som stort sett benyttes av sjøfuglene. Høyeste punktet er 4.3 meter over havet.

Den midtre holmen er noe større og har noe vegetasjon, særlig på den nordre delen hvor det er mye sandavleiringer. Her på kanten av eidet mellom de to hoveddelene av holmen ligger også restene av tre mulige jaktstillinger. De er svært nedraste, men sundene mellom holmene gir tydeligvis gode matkamre for sjøfuglen. Både på eidet og på den søndre del av holmen finnes det fuktige områder som kan ha fungert som drikkevannskilder for beitedyr.

Den østre av Langholmene er den største. Også her er det registrert en jaktstilling, denne sør ved den beste av de to dammene. Jaktstillingen er av den typen der en har benyttet seg av forefinnende store steinblokker og fylt opp mellom dem med mindre stein, slik at stillingen er ganske stor, omlag 3 x 1m og en vegg høyde på 0.75m. Nord ved eidet som nesten deler holmen ligger det en opplødd mur av strandlipt stein, 1.5m lang og 0.75m på det høyeste. Muligens er denne laget i nyere tid.

Flere steder på denne østre holmen er det spor av forsøksdrift på stein - store flak er minert løs med kiler. En har gått så langt som å løse opp ei brygge i den dype og fine bukta på nordvestsida, 5m lang og 2m brei, laget av utminerte steinblokker. Likeledes er det blitt bygd et slags leskur, eller oppholdshytte, oppunder bratthenget rett nord for brygga. Her er det virkelig snakk om steinarbeid, da enkelte av steinene i den 2m lange og 1.7m høye muren er hogd til pene rektangulære byggestein med rette vinkler, kvaderstein. To av veggene i bua utgjøres av selve knausen bak, mens den fjerde veggen, mot øst, idag er åpen.

En av blokkene i brygga viser en 'mislykka' stein. Her ser vi 10 mineringshull i steinen, men den har likevel sprukket et annet sted enn tiltenkt. I ett av hullene sitter fortsatt en kile og fire blikkers, eller lameller.

Svartskjær (Svarteskjær), **Skarvesetet** (Skarvesæde), **Flatskjær** (Fladskjær)
Kjeldholmen (Kjelholmen)

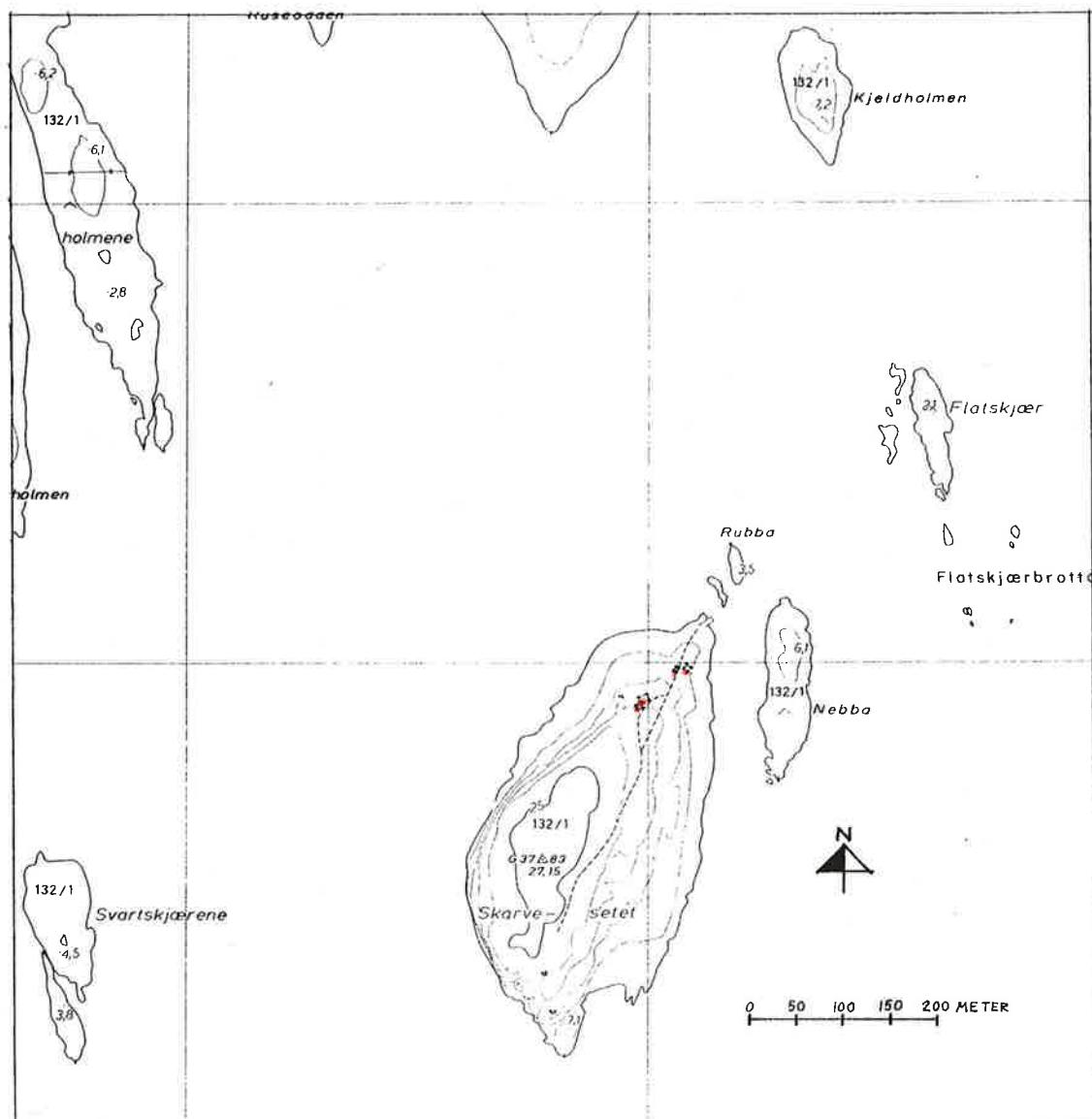
Gnr. 132

Både **Svartskjær** og **Flatskjær** er forblåste, blankskurte og reinvaska. **Kjeldholmen** har, til forskjell fra disse, en ressurs i form av en vannkilde. Dette er ei 10-12m lang kløft, fra 1-1.5m brei og nok en drøy halvmetre dyp på våren og høsten. Kløfta ligger såpass beskytta nær nordre del av skjæret at vannet nok en temmelig ferskt. Hos Unneberg diskuteres skjærets navn, men muligheten for at denne kløfta, 'vannkjelen', (jfr. 1827-kartetts 'kjel-') kan ha noen betydning for å forstå navnet drøftes ikke, nok fordi skjæret ikke tilkjennes en vannkilde.

Skarvesetet er ei noe større øy, over flere perioder utnyttet av de militære. På nordsida ligger det rester av militære bygninger, to tufter som nok er fra krigens dager. De to nordligste tuftene er bygninger som er i ferd med å bli tufter.

Helt nord på **Skarvesetet** ligger det ei militær brygge, og på den lille odden inntil og rundt brygga finnes det diverse jernbolter i svaberget, til fortøyning. Det er også her på nordsida, ned for stillingen og bort mot brygga, at det finnes en flott moreneavsetning der steinene er kraftig rundslipte.

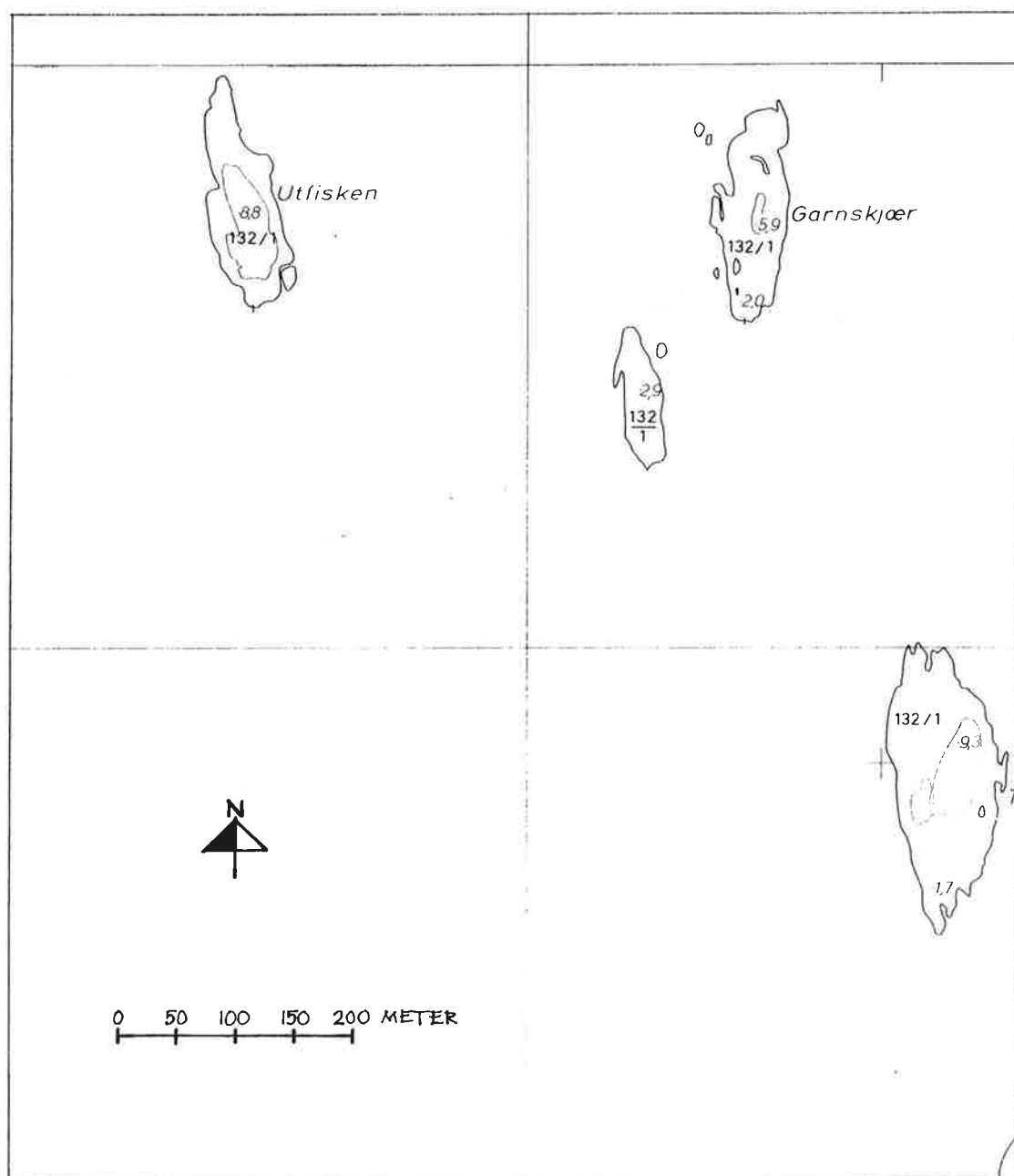
Skarvesetet kjennetegnes ved sin drøyt 20m høye og stupbratte fasade mot vest og sørvest. I vest synes idag kraftige hvite partier, av flere oppfattet å være fuglemøkk, guano. Går en nær inntil dette partiet av øya ser en at 'guanoen' bl.a. lekker ut av fjellsprekker under overheng, noe som gjør at en må søke andre årsaker til hvitfargen enn fuglene.

Utfisken (Udfisket), Garnskjær (Gameskjær)

Gnr. 132

Alle disse tre skjæra er, som Svartskjær og Flatskjær, forblåste, glattskurte og omtrent vegetasjonsfrie. **Utfisken** og det nordre **Garnskjær** er noe høyere enn enkelte av de mange andre skjær og småholmer her ute, men det ser ikke ut til at de har vært benyttet til så mye mer enn å feste garnlenka i. Idag kan en se en og annen større snekke eller seilbåt legge til, men vanligvis er dønningen tung så langt ut.

Nordre Årøy (Aarøe nord) og **Geiteskjæra** (Gjedeskjær)

Gnr. 52 hhv. 53

Først i 1826 ble øya solgt til brukeren men allerede i 1605 møter vi fastboende på **Nordre Årøy**. Han het Bent og ble omtalt med ordene 'slet forarmet, omgaar og betler'. En senere eier, Nils Olsson, stevner i 1679 Henrik Søndre Årøy fordi denne hadde overfalt ham i hans eget hus og 'slått ut tenner'. Det har nok tidvis vært livlig i skjærgården og. Idag drives stedet av en forpakter, men som tabellen viser så har aldri jordvegen gitt grunnlag for særlig velstand. Dette preger da også 'yrkesoversikten' for øyas mannlige befolkning gjennom århundrene. Det er andre inntekstkilder her enn jord: Skippere, losoldermenn og redere. Fra 1875 ble Nordre Årøy snarere et investeringsobjekt, fra da av finner vi blant eierne en advokat, en major, en kontorsjef, en generaldirektør, en skipsreder og en overhoffmesterinne. I 1801 nevner folketellinga 1 familie med ialt 6 personer på Nordre Årøy, og i 1820 hører vi om Hans Ambjørnsen som før 2 kyr og sår 1 tønne; øya har da ingen skog og 'slett havn'.

	Hester	Kuer	Ungfe	Sauer	Høyllass	Sådde
1657	1	2	1	3	-	-
1668	-	3	1	3	12	2 tøndeså åkerjord
1723	-	3	-	3	7	1.5 t. havre
1803	-	3	-	-	-	intet
1820	-	2	-	-	-	1 tønne
1845	-	2	-	2	-	1.5 t. havre 1/8 t. bygg 3 t. poteter
1865	1	6	-	2	-	1/2 t. rug 3/8 t. hvete 3 t. poteter

Båtfolk har i de senere åra kunnet glede seg ved å gå turer i det nesten parklignende skogs- og beiteområdet midt på Nordre Årøy. Her på denne lett fuktige og lavtliggende sletta finnes alt fra store bestander av gamle løvtrær og tepper av Maria nøkleblom, til høye steingarder bygd i solid kistemur og mosegrodde rydningsrøyser innimellom gamle eiketrær, hasselkratt og store flater med liljekonvall.

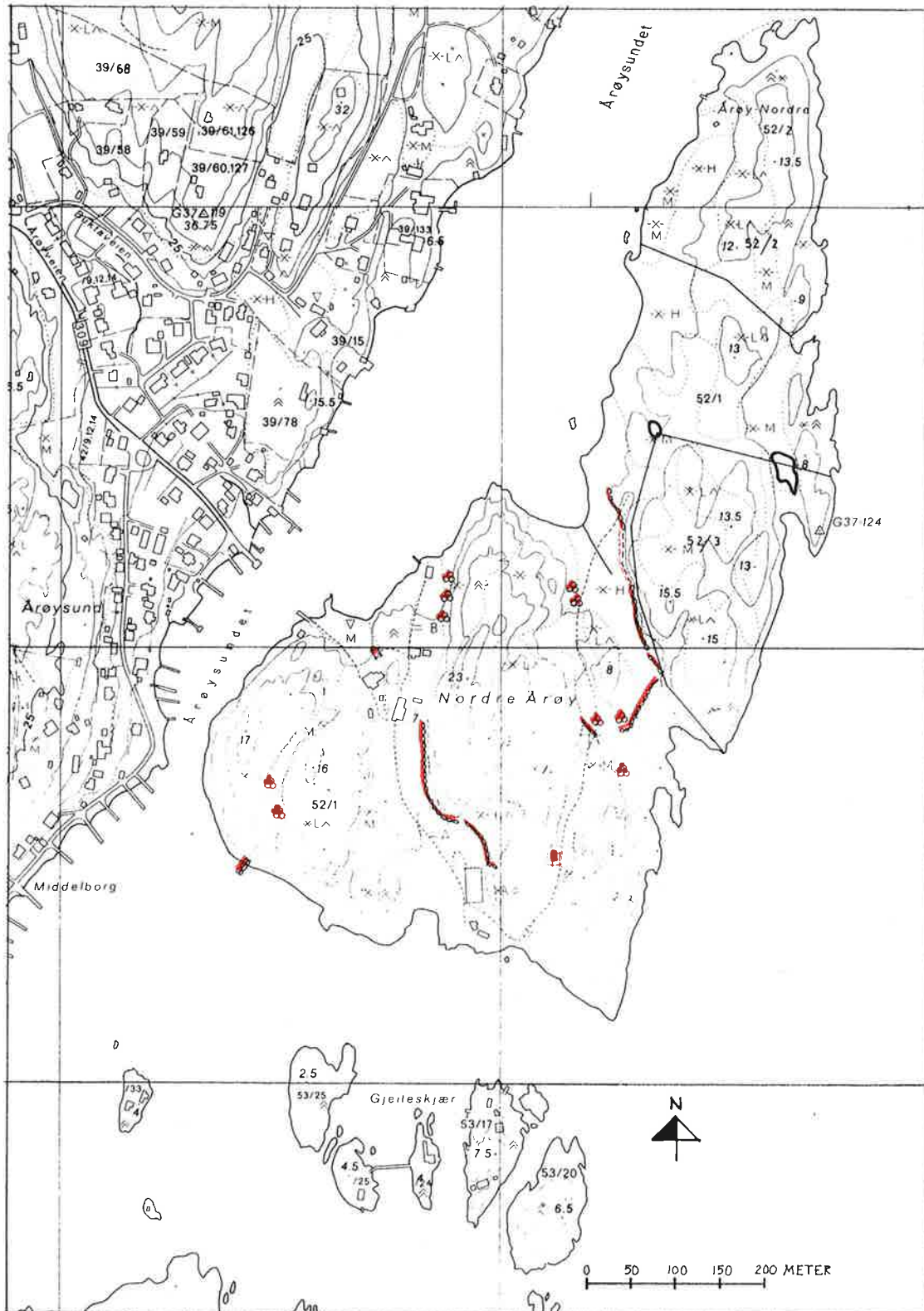
Den nordre halvdel av øya er tørrlendt og skrinn, mens den søndre har et fint dyrkningsområde rett over. Som på midtpartiet finner vi også her i sør en storvoksen steingard, men som på sletta lenger øst så er den ikke 'komplett'. Det kan bare bety at andre gjerdetyper har vært dominerende. Flere steder er det bygd porter i steingardene, svært ordentlig arbeide.

Det lille trange dalføret helt i vest munnar i sør ut ved restene av ei gammel steinbrygge, omlag 10m lang og 2m brei. Dalføret har vært rydda for slått og beite, da det ligger flere små rydningsrøyser i den søndre delen. Rett nord for dalen ligger deler av dagens bebyggelse, samt tufta for den forrige forpakterboligen. Den nye ligger rett øst for tufta, over den lille kollen. Det er også i dette lille dalføret hvor historien sier at den indiskfødte fru Schruppf drev sin slangekult ved et steinalter.

Nær sørøstspissen, i nok en liten dalgang, ligger en fjøsbygning. Den er likevel markert som tuft på dette kartet, da det nye bygget er satt opp på den gamle tufta. Den har en utstrekning på 5.1 x 3.6m, der punktvis plassert strandslipt og brudden stein utgjør grunnmuren. På hver kortside er det trappesteiner/inngangsramper. To ferskvannsdammer på nordre halvdel av øya gir gunstige villkår for beitedyra.

Fortsatt har Nordre Årøy en dyre- og plantelivsfredning, opprettet i 1938 mens familien Wessel var eiere. Dette setter sterke restriksjoner på ferdsel og utnyttelse av øya. Bl.a. er det ikke lov til å bryte tørrkvister eller plukke blomster der.

Geiteskjæra ligger rett sør for Nordre Årøy, i sundet mot Søndre Årøy, men de har egne bruksnummer under gårdsnummer 53 Middelborg: 17 (Furuskjær)/20 (Geiteskjær II)/24 (Østre Flatskjær)/25 (Holme)/31/33. Bortsett fra på bnr. 20 og 31, så har samtlige av disse skjæra hytter. Bnr. 31, som er det nordligste av skjæra, fungerer idag som fuglereservat der en mengde sjøfugl hekker. Bnr. 20, det østligste, ble på midten av 1980-tallet et sameie: 100 personer kjøpte hver sin aksje/andel og skjæret er således et 'privat friareale'. Tiloversblevne midler etter kjøpet benyttes til vedlikehold av bl.a. et stupetårn.

Kjøleholmen (Kjölöholmen)

Gnr. 49

Forminner: Noe som klart har vært ei gravrøys er nyregistrert i nordkant av øyas høyeste punkt. Idag er det bygd enslags sirkelrund 'hytte' av de rundslipte strandsteinene, med en indre diameter på 1.2m. Røysresten har idag en tilnærmet trefliket form i utstrekningen, men opprinnelig har den vel vært tilnærmet rund. Mulig diameter kan se ut til å ha vært 5-6m, høyden kanskje opp mot 1m.

Øya lå under Østre Kjøle til 1820, men allerede rundt 1720 flyttet Anne Jørgensdatter fra Søndre Gipø ut hit sammen med los og fisker Anders Nilssen fra Ulvø. Fram til rundt 1900 var det brukerne som eide øya, men etter 1917 har samme familie hatt stedet som sommerøy. I 1801 bor det 1 familie med ialt 6 personer her ute, og Hans Nilsen, som nevnes i 1820, før ei ku, har ingen skog og dårlige beiter.

Vi har ingen opplysninger om hva beboerne 'fødde og sådde', men den inngjerda marka er ikke stor på Kjøleholmen. Steingardssystemene omkranser den mest tilgjengelige jordvegen i de to kryssende dalgangene nord på øya. Et slåtte- og beiteområde med et større antall rydningsrøyser på den nordre halvdel ville kanskje ha blitt rydda til åker, dersom bosetninga her ute hadde røtter lenger tilbake i tida.

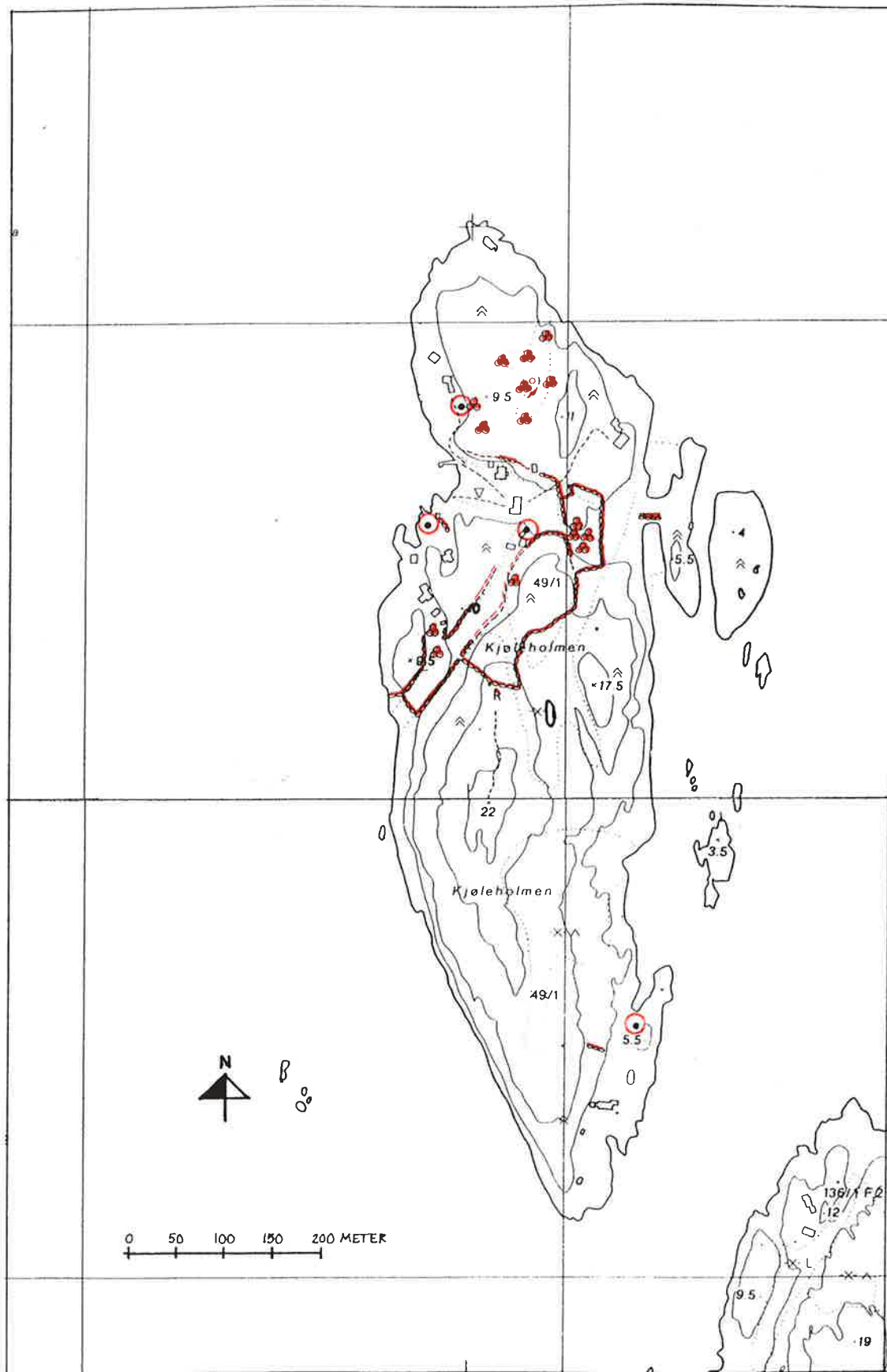
Den gamle bosetninga, hvorav 'Loshuset' sies å være 250 år gammelt, ligger lunt plassert inn for bukta nordvest på øya. En flott jordkjeller bygd i strandslipt stein, men nok noe 'oppfrisket' i nyere tid, ligger på sørsida av tunområdet. De gamle tuna er vanskelige å få øye på idag, da flere nyere hytter ligger plassert i det samme området. Rett inn for den store brygga viser kraftige innhogg i fjellet hvor bygningssteinen dit er hentet fra. Rett opp for brygga, samt på den markerte odden rett sør for bukta, står det flere T-formede jern, enten fortøyningsbolter eller fester for kjølhaling.

På østsida av Kjøleholmen, tvers over den lave sandryggen som binder et lite skjær til øya, er det lødd opp 1-2 skift strandslipt og brudden stein. Muligens kan det ha vært ei slags brygge.

Rett ned for gravrøysa mot nordvest, innved steingarden, er det registrert et nært kvadratisk fundament, 1.4 x 1.1m, 0.5m høyt og pent lødd i brudden stein. Skjønt Unneberg omtaler en varde på øyas høyeste punkt, mener han vel snarere restene av gravrøysa enn dette fundamentet. Hva fundamentet kan ha vært brukt til er uklart.

Etpar steder langs østsida av det lille dalføret mot sørvest er det lødd opp brudden stein, nesten som en vei, muligens for å lette tilkomsten fra innmark til utmark. Til tross for at øya i areal ser ut til å ha godt med beite, så er det skrinne områder utenfor åkrene. Det er muligens derfor vi ser antydning til tre separate inngjerdede jordstykker, for at det kunne gis muligheter til å la dyra beite/gjodsle suksessivt på stubbmarka i de respektive jordstykker. Det eneste yrket som nevnes for de faste beboerne er los, og det ikke tenkelig at jordvegen har gitt særlig annet enn et lite tillegg til hva sjøen kunne gi.

I 1936 ble alt dyreliv på Kjøleholmen fredet mot forstyrrelse og ødeleggelse av enhver art, som det heter hos Unneberg.

Vassholmen (Vasholmen)

Gnr. 46/26

Øya lå helt til 1859 under Vestre Oterbekk, da ble den solgt til fisker Anders Bentsen for 48 spd. Men det har bodd folk her fra rundt 1805, da hører vi nemlig om fiskeren Jul Guttormsen. Øya er ikke omtalt i 1820, men det skyldes at det ikke var noe bruk på Vassholmen.

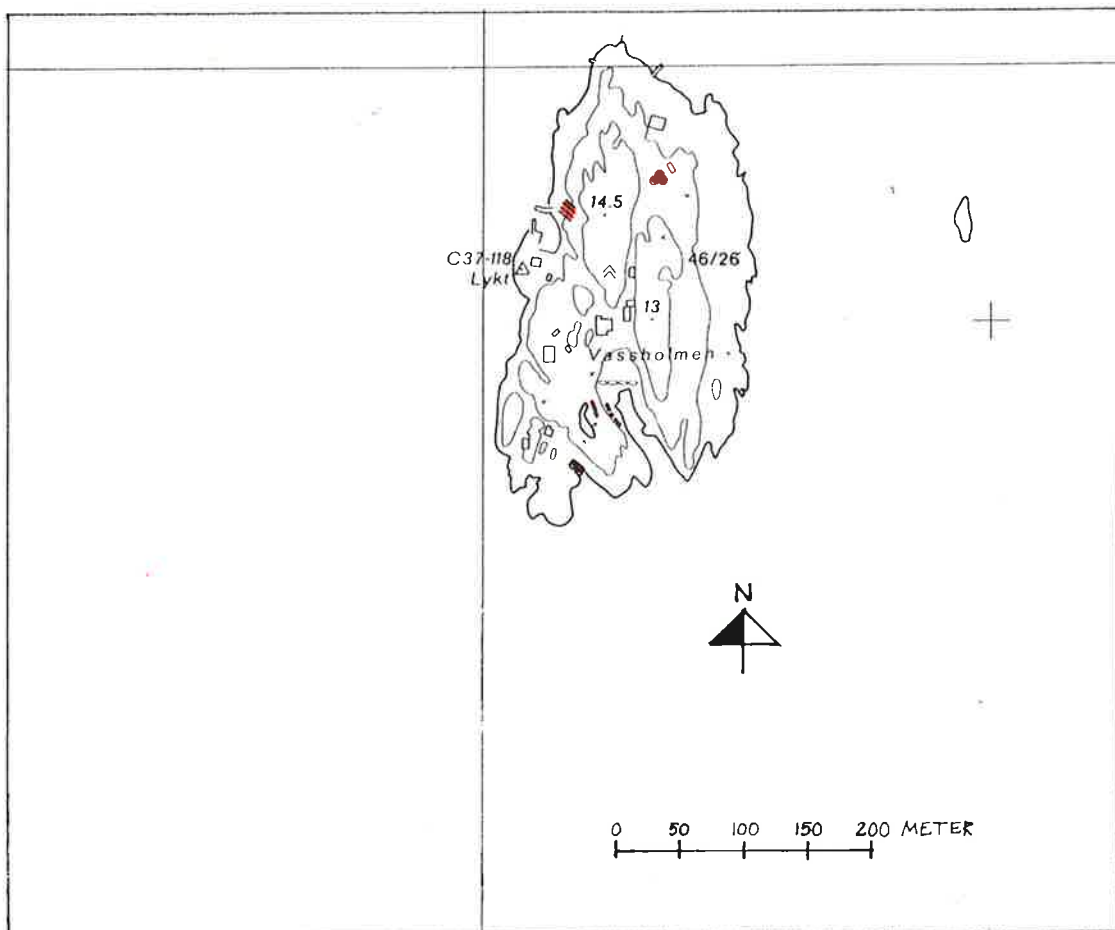
I 1883 selger Anders øya til sigersønnen Gustav Andersen (eller Andreassen). Gustav er en av de mange svensker vi treffer på i skjærgården. Han var snekker og losgutt, født i 1850 i Bohuslän. Anne Margrethe Andersdatter og Gustav fikk etterhvert 8 barn sammen før hun døde i 1895. 2 år senere gifter Gustav seg igjen, denne gangen med Maren Hansdatter fra Steinkløss, og de får en gutt, men denne dør år 1900 bare 2 år gammel.

Vassholmen er såvisst ikke mye å skryte av i jordbrukssammenheng, det lille som er mellom svaberg og strandslipt stein gir knapt nok til en kjøkkenhage. Likevel har nok alle tenkelige ressurser blitt utnyttet, for helt nord på øya ligger en mulig rydningsrøys og de store asketrærne i hagen ned for det flotte gamle huset ser ut til å ha vært styvet.

Idag ligger det ei god havn for mindre båter på vestsida av Vassholmen, og i fjellsida rett inn for moloen ser vi tydelig hvor steinmassene er minert ut. Likevel er det rester etter ei eldre steinbrygge i bukta i sørvest, omlag 6m lang og 2m brei.

Rundt om på øya, særlig på den søndre delen, er det gjennom de seinere åra blitt murt opp en mengde små trapper men også noen steingarder. Noen av de sistnevnte kan ha en lengre historie. Så også med vanndammen sør på øya; den holdes vedlike idag men kan være av eldre dato.

Så i 1918 blir Vassholmen solgt til en lege fra Vestfold fylkessykehus. Dyre- og plantelivet på øya fredes i 1940.

Lindholmen (Lindholmen, Linholmæ)

Gnr. 136

Lindholmen har en lang historie i de skriftlige dokumenter: 1319 ga ridderen Bjarne Audunsson både denne øya og Bukkholmen til Lavranskirken i Tønsberg - som lå der dagens kirke ligger - sammen med rettigheter i en mengde gårder rundt i Vestfold. Dette gjorde han for å sikre sin sjel et kortere opphold i skjærsilden. I 1640, etter at kongen hadde hatt nok en runde med beslagleggelse av gammelt kirkegods, ble øya pantsatt til borgermesteren i Tønsberg, Anders Madsen. Så i 1673 ble Lindholmen lagt som en del av jordegodset under Jarlsberg grevskap, hvor den fortsatt befinner seg.

I 1801 regner folketellinga opp 2 familier med ialt 7 personer her ute, og i 1820 opplyses det at Lindholmen med Bukkholmen før 2 kyr, har godt med beite og skog til husbruk. 1580 blir det opplyst at Lavranskirken bruker øya til sommerbeite for 2 hester. De første spor etter fastboende har vi fra 1630-åra, da finner vi strandsitteren Kristoffer Lindholmen og kona Marte her ute. I 1657 hadde de 4 kuer og 7 sauer på beite.

	Hester	Kuer	Ungfe	Sauer	Høylass	Sådde
1657	-	4	-	7	-	-
1668	-	2	-	3	3	1/2 tøndeså åkerjord
1803	-	2	-	-	-	1 t. havre
1820	-	2	-	-	-	-
1845	-	1	-	4	-	3 t. poteter
1865	-	4	-	4	-	1.5 t. havre 1/8 t. bygg 3/4 t. rug 1/2 t. hvete 14 t. poteter

Vi merker oss et stort sprang i tabellen mellom 1845 og 1865 mht. hva de sådde på Lindholmen. Ser vi på kartet, og husker på at det høyeste punktet for det brede dalføret på skrå over søndre del av øya er 2 meter over havet, så kan vi kanskje her finne en forklaring: Landehevinga kan ha gjort at dette området tidligere har vært for fuktig til å dyrkes opp.

Selv om Lindholmen i 1866 oppgis å ha 26 mål dyrka jord, så er likevel de mannlige brukerne sort sett oppført som fiskere. Sjømannen Fredrik Torgersen, som kom flyttende over fra Hvaløy og som brukte øya fra 1737-46, ble stamfar til den kjente skipper- og rederætt fra Lindholmen.

Ei annen slekt fra denne øya som vi biter oss merke i, men av helt andre grunner, er Anders Hansen og hans familie. Anders ble født i Fredrikstad, men kom likevel til Lindholmen fra Årøy. Han giftet seg i 1822 med Anne Maria Ellefsdatter fra Østre Bolæren og de fikk ialt 4 barn sammen. I 1853 døde Anne Maria, og året etter giftet Anders seg igjen, denne gangen med Abel Marie Gulbrandsdatter fra Sandsvær. I løpet av tre år fikk de tre barn. Så i året 1858 skjer det: 18. mars dør det yngste barnet, datteren Gunhild, 3 dager gammel. Like etter, 4. april, dør Abel Marie. 30. desember samme året brenner stua til Anders, og i stua er den 4 år gamle Berte Kristine og den 2 år gamle Anton. Begge brenner inne. Disse ulykkene går så hardt inn på Anders at han ikke står over; de finner ham druknet ut for stranda.

Fra 1941 har Lindholmen vært nyttet som feriested for Stamhuset Jarlsberg, da de bygningene vi idag ser sør i bukta på vestsiden av øya ble solgt til Wedel Jarlsberg.

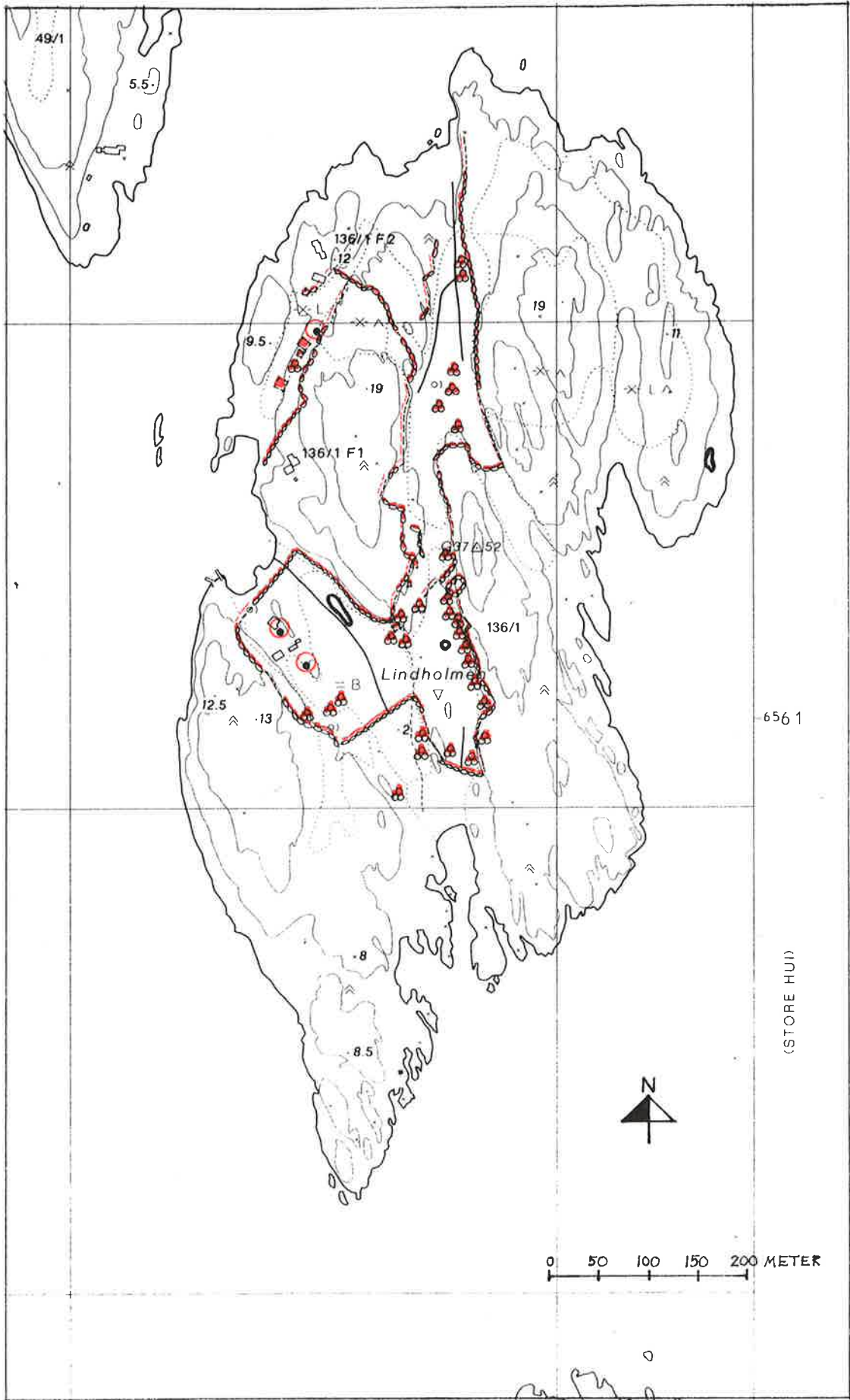
Lindholmen er kanskje den av øyene i skjærgården her som har det mest 'talende' system av steingarder og tufter. Ialt kan det skilles ut tre systemer med innmark: Et lite et rundt tuftene i den lille dalgangen i nordvest; dette har kanskje opprinnelig ligget som en del av innmarka til tuftene midt på øya, som i hovedsak nok har hatt slåttemarka si i dalgangen nordover. Det tredje innmarksområdet, på de lave slettene som for rundt 500 år siden var et grunt sund, bør være yngre enn det som ligger midt etter øya.

De to nordre tuftene midt på Lindholmen er svært enkle i sin oppbygning, muligens viser de restene av en mindre uthusbebyggelse. Den tredje tufta er noe mer markant. I alle fall har den et tydelig fundament med en utstrekning på 6.5 x 5.5m og nær det vestre hjørnet er det en forhøyning som kan være restene etter fundamentet for ei grue. Her i munninga av det trange dalføret ligger det også en stor 'innhegning' av stor brudden stein, 20 x 8m i omkrets. Muligens er dette området med tufter og kve stedet for den eldste bosetninga på Lindholmen.

På sørsida av den vestre bukta ligger de gamle husene, i dag brukt som hytter, innunder mektige og gamle løvtrær. Det er særlig her sørøst for husene, langs steingarden, samt oppe rundt de gamle tuftene, at vi finner de forkrøplede frukttrærne på Lindholmen. Rydningsrøyser er det mange av i alle åkersystemene, men særlig langs den bratte fjellveggen sør for kveet finner vi en stor samling av dem.

Tuftene i den lille dalgangen i vest er svært synlige, selv om den 1.1m dype kjelleren i den gamle stuebygningen idag blir brukt som avfalls plass for tang og annet fra stranda. Stua er 10.5 x 5m i omkrets, har en fundament høyde på 0.9m på det meste og et mulig tilbygg på 2.5 x 2m ved hjørnet mot nordøst. Under halve bygningen er det kjeller, med en skikkelig trappenedgang, og rett ved denne synes fundamentet for pipe/grue. Rett nord for stua ligger tuftene av to uthus. Det ene med grunnflate 4 x 2.5m, det andre 6.2 x 4.5m. Her består grunnmuren av ett skift strandslipt stein hhv. runde steiner i hjørnene og under kortveggene.

Det er stort sett dårlig med vann på Lindholmen, de gode brønnene ligger i de lavere partiene. Men det er ei god beiteøy, og helt fram til midten av 60-åra ble det holdt sauer her ute.

656 1

(STORE HUI)

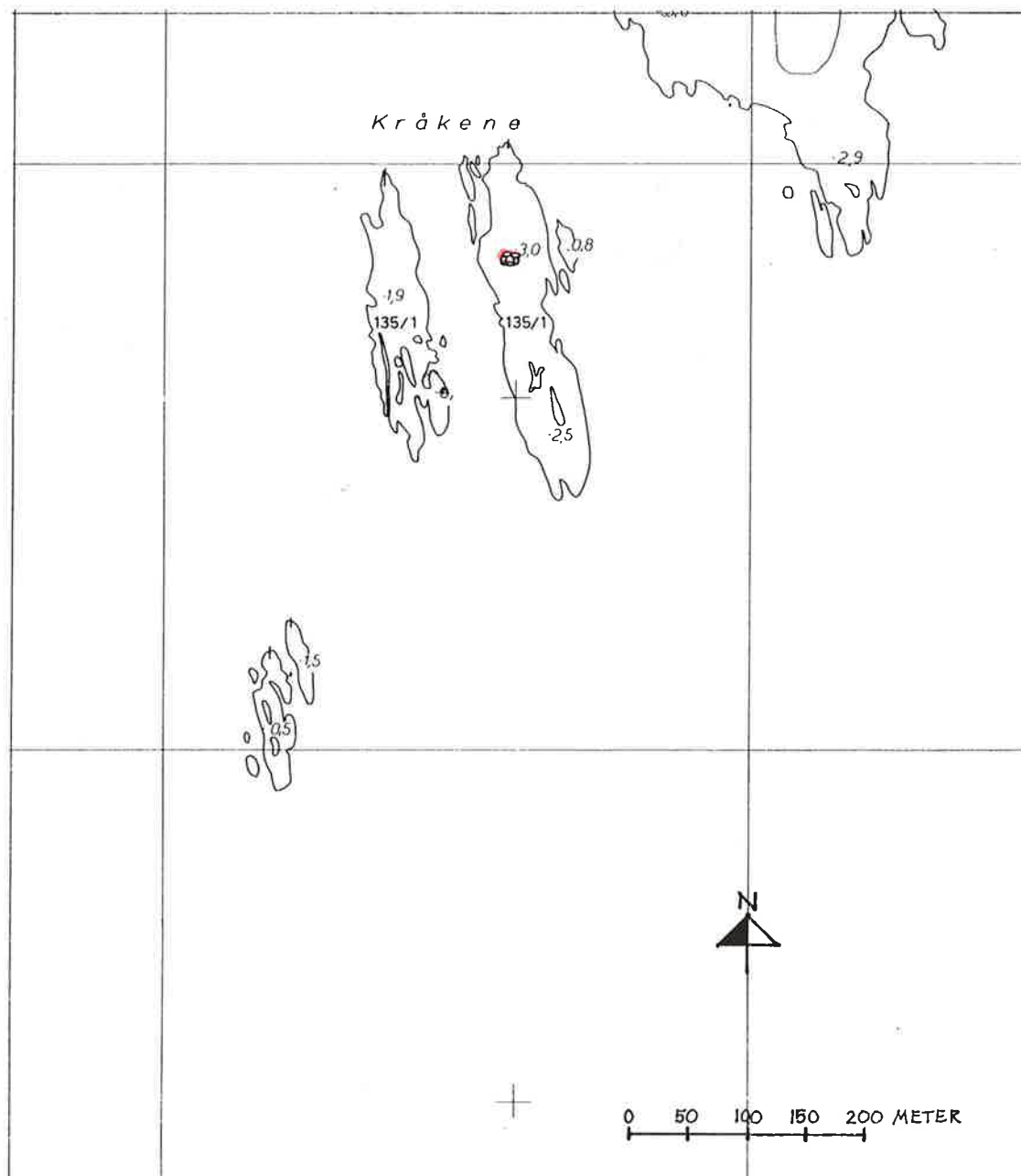
Kråkene (Hellesholmskjærene og Kragene)

Gnr. 135

Dette er tre større og flere små skjær, omtrent uten vegetasjon. Hadde det ikke vært for ei steinbu på det største av skjæra hadde de vært forbigått i stillhet.

Her ligger nemlig restene av en bygning, 4 x 3m utvendig, der murhøyden idag er fra 0.5 - 1.2m. Bygget ble reist rundt 1958, som 'sommerhytte'. Rundt veggene ble det lødd opp torvflak, og rajer med seil over utgjorde taket. Vanligvis var det 5 personer i 'hytta', av og til 6. Idag blir ruinene flittig benyttet til rugeplass - på det meste er det registrert 5 ærfugleir inne.

På alle de tre skjæra finnes det vanddammer, men samtlige ligger for lavt til å gi reint ferskvann.

Hellesholmen (Hellesholmen)

Gnr. 135

Holmen har navnet sitt etter den helleren som ligger i det bratte partiet på østsida. Vannets bearbeiding av løsere bergarter har ført til at det her har blitt dannet et hulrom under en klippe, med omlag 5m 'takhøyde' og et nogenlunde tørt areal på 8 x 4m. Nederst i helleren er det en liten vanddam.

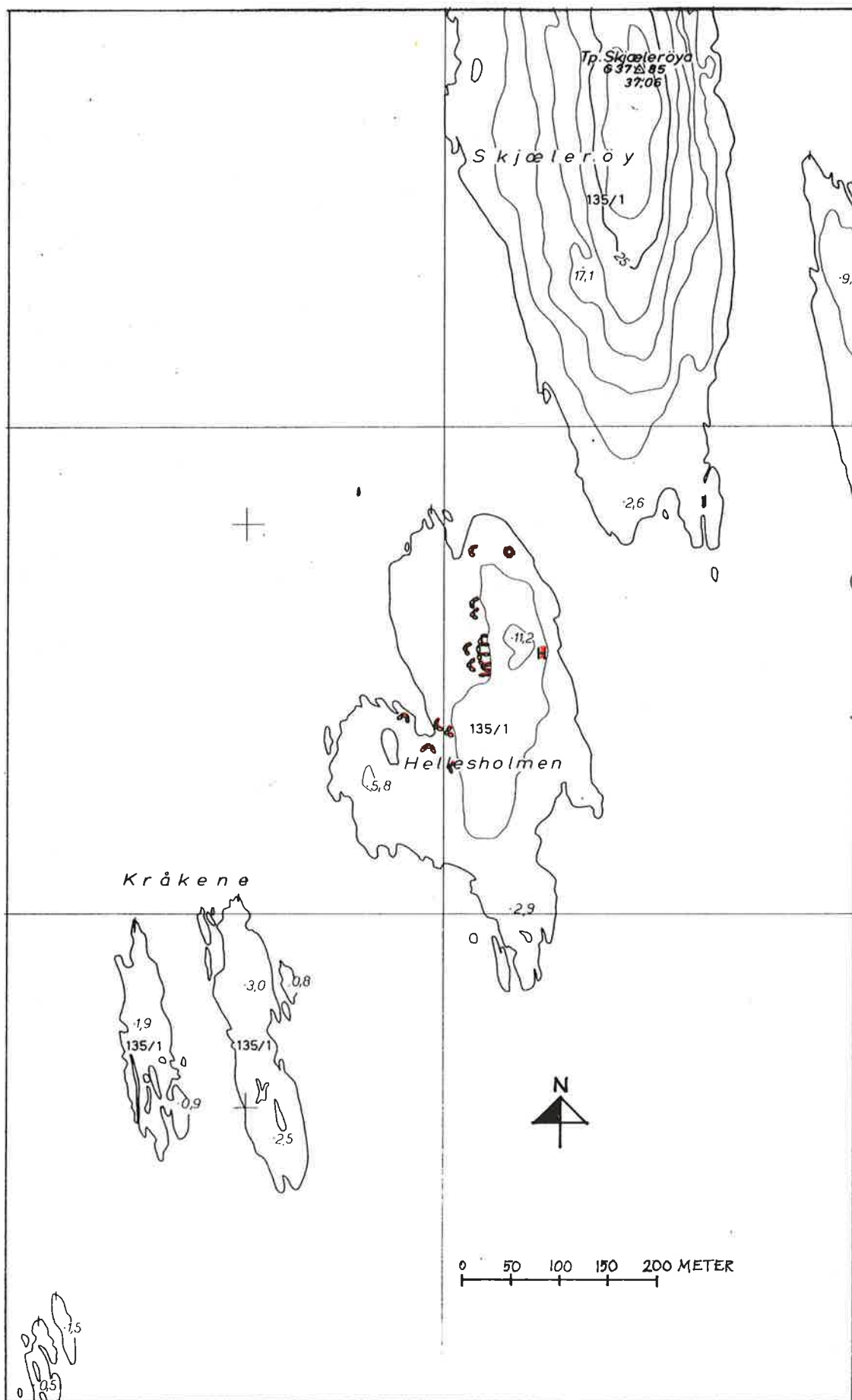
Det er her den gamle historien jeg hørte av Eie Andersen utspant seg. Den om skipperen fra østsida av Nøtterøy: Skipperen kom for seint inn en høst til å få noe ny fart, så han la seg istedet ute i skjærgården for å fiske hummer. Med seg hadde han to unge svensker. Hvordan det nå var eller ikke var, så gikk han i beit for åte til teinene. Hvorpå han hengte opp den ene av ungguttene i helleren og skavet av kjøtt til åte når han trengte det. Og den mannen som Eie hørte historien av trodde fullt og fast på den: Da han var guttunge pleide de nemlig, de som bodde ute i skjærgården, å kaste stein på svensker som kom roende!

Andre hevder hårdnakket at hendelsen fant sted i 'Bakærommen', ei lita hule på østsida av Store Hui. Vedkommende tror ikke sjøl på historien, men erkjenner at det kan ligge sterke følelser under mht. til 'fremmede' folk: Det hadde seg nemlig slik at da han var liten, og bodde på Føymland, så hendte det at han og andre guttunger sto på brua over Ekenessundet og slapp grus og småstein i hodet på onsinger som kom tøffende i snekkene sine gjennom sundet!

Og at Hellesholmen har vært benyttet til jakt og fangst er tydelig. Ialt 10-12 jaktstillinger av forskjellig art og alder er registrert på holmen. Flere rundt den grunne bukta i vest, men også endel oppunder ura nord på øya. Rett nedenfor ura ligger det et svært fuktig område, rett bak der det idag står ei stor barlind, og det er mulig det beiter fugl også her.

I selve ura, oppunder et utstikkende fjellparti, ligger det dessuten 4-5 steinbuer. Disse ligger delvis i ly under fjellhylla, og delvis er det lødd opp vegger i opptil 1m høyde av strandslipt brudden stein. Buene er dessuten delvis gravd ned i ura. Ved å legge mast og seil fra sjekta over dette rammeverket har en det flotteste overnattingssted. Buene er ganske små, men hver av dem gir god plass til to voksne.

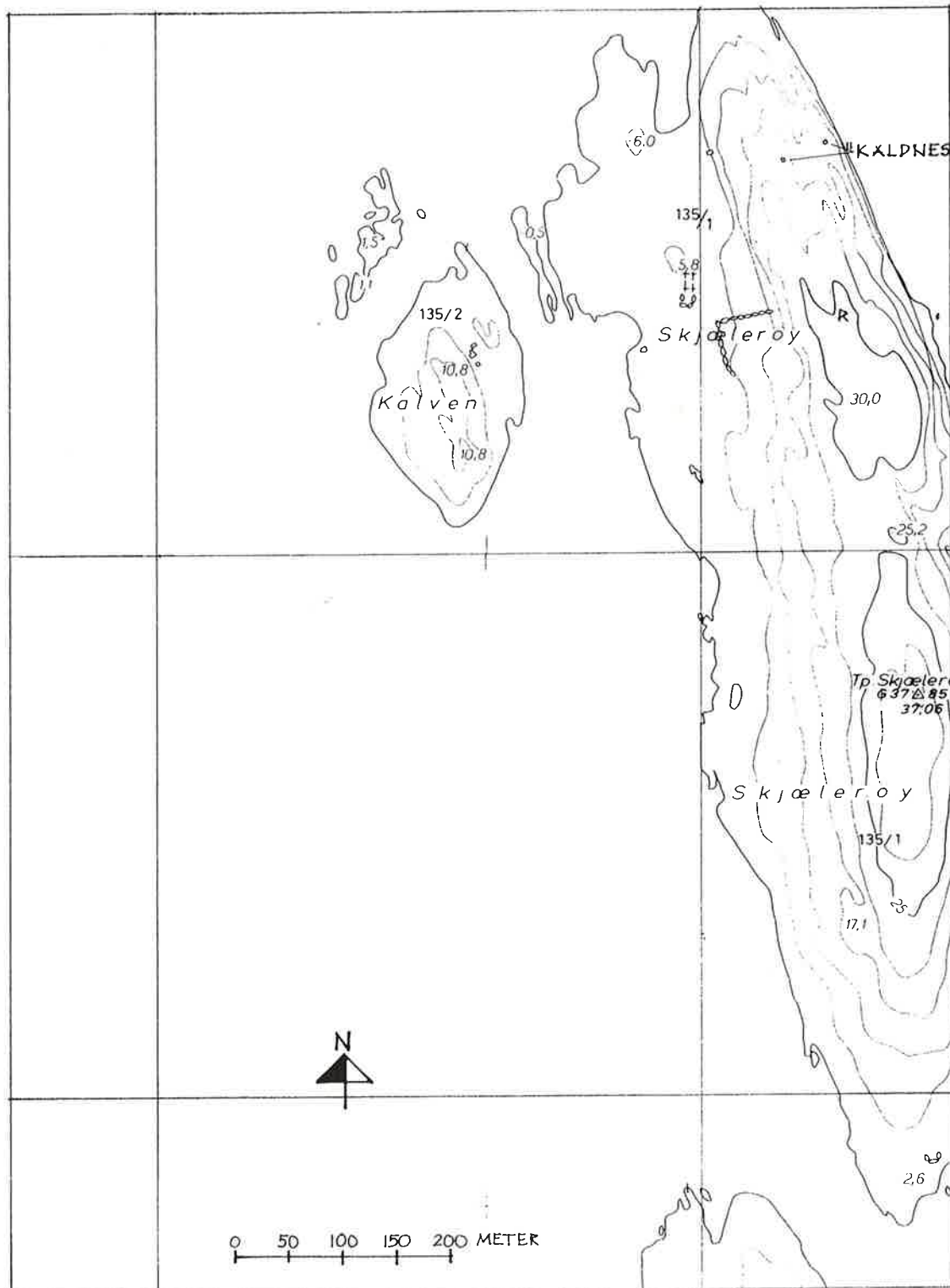
Hellesholmen har, når det er godt sommervær og lav kveldssol, en av de mest særegne rødfarger i hele skjærgården.

Skjellerøykalven (Skjelderökalven)

Gnr. 135/2

Øya er nylig innkjøpt av det offentlige og de falleferdige små hyttene er revet. Øvrige spor av menneskers bruk av øya finnes det svært få av. Det finnes noe gras på øya, og et lite sumpete parti høyt oppe i sørvest kan ha gitt litt drikkevann for beitende dyr. Øya har da også hele tiden blitt drevet sammen med Skjellerøy og de andre øyene i denne gruppen.

Skjellerøy (Skjelderøe)

Gnr. 135

Forminner: Nord på den nordlige av de to 'puklene' på Skjellerøy ligger det ei gravrøys. Den er noe ødelagt av plyndring, men opprinnelig ser den ut til å ha vært nærmere 1.5m høy med en mulig diameter på 11m. Den har idag et noe firkantet grunnplan, men det kan skyldes all steinen som er kastet ned. Også denne røysa er bygd opp av i hovedsak rundslipt strandstein.

Fastboende hører vi om tidlig på 1700-tallet. Da bor Paul Monssen, muligens fra Mellom Bolæren, og Berte Jakobsdatter her ute. Berte dør og Paul gifter seg igjen, denne gangen med Guri Håkonsdatter. De to døtrene blir boende her ute, og snart gifter den ene av dem, Berte, seg med Hans Monssen. Han var muligens en bror av faren.

Ialt fem familier kjenner vi fra Skjellerøy i de snaue 100 år det er bosetning her - fram til 1814 - men ingen er oppgitt med 'yrke'. Det må likevel være sjøen som har gjort at mennesker har kunnet overleve her ute, enten de nå seilte, loste eller fiska. Litt jord har de ryddet. Fra det som i dag er skjærgårdens flotteste badestrand for småbarn og opp til myrpartiet sør i samme draget rammer fjellveggen og en spinkel steingard inn slåttemarka. Så ei ku har de nok fødd. I 1821 er det nevnt at Skjellerøy med underliggende øyer benyttes av lensmannen i Sem og Nøtterøy til sauebeite, i 1866 var det lensmann Egeberg på Nøtterøy som hadde denne retten.

Selve hustufta ligger høyt og utsatt til. Stua har nok hatt 3 rom, det midterste med grue. Rommet mot nord er et påbygg. På det meste var grunnflata 9.3 x 5.8m. Grunnmuren består av ett skift strandslipt og brudden stein. Rett sør for og inntil huset finner vi ei innhegning med kun tre sider, med en omkrets på 10 x 8m, bygget av samme type stein som grunnmuren. Om vi kan trekke en parallell til ei av tuftgruppene på Skrøslingen, og fotoet derfra, så er dette ei innhegning rundt en kjøkkenhage. Selve huset, bygningen, sies i sin tid å ha blitt flytta inn til Bukta.

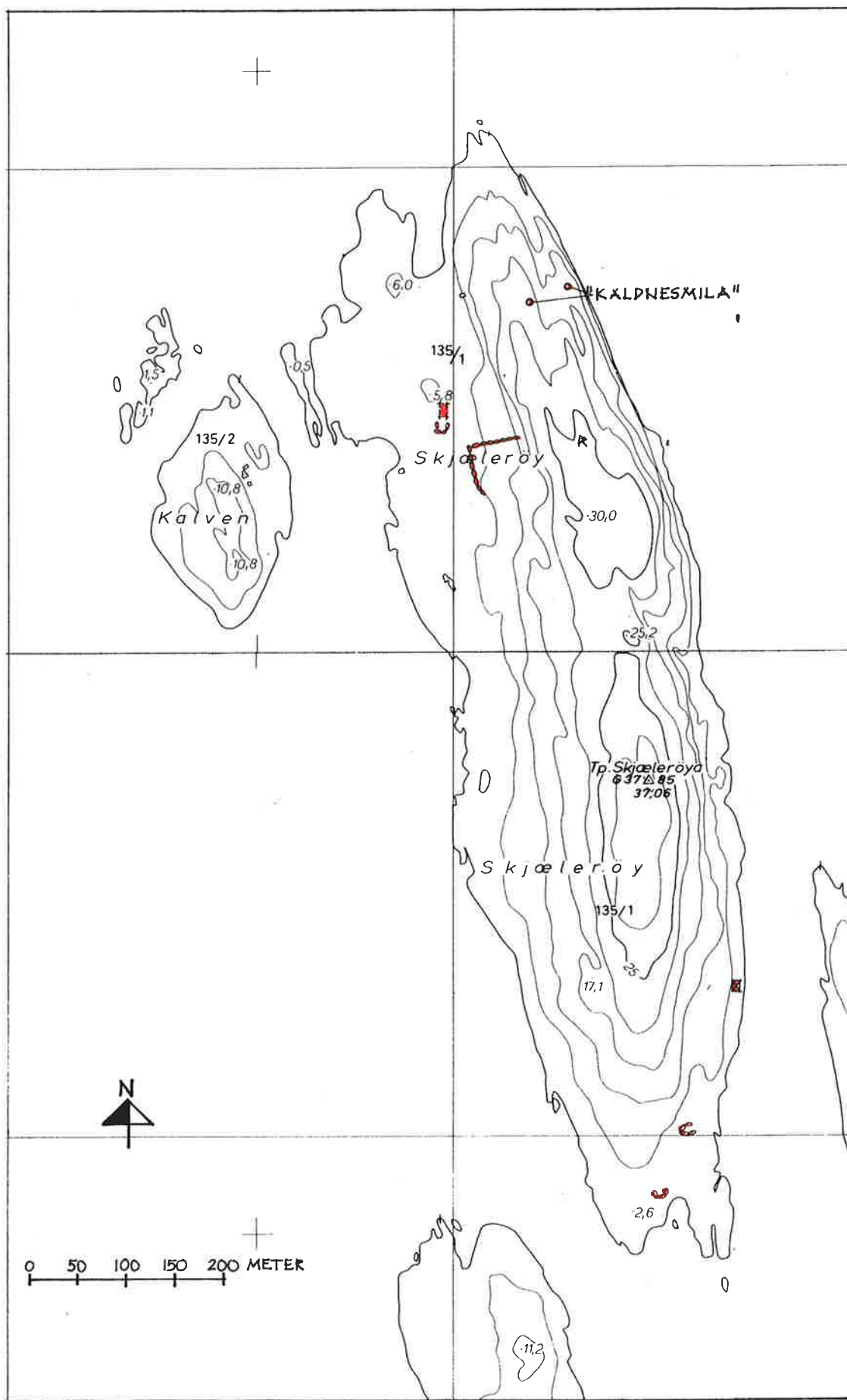
Sørøst på Skjellerøy, nær nordspissen av Lille Hui, finner vi enda en av disse pyramideformede 'vardene' vi har sett på andre øyer. Denne er omlag 2m høy og bygget i bruddstein. Som de tilsvarende på Haneflu, Ramsholmen og Store Hui har nok også denne vært korrigeringspunkt for kanonene på Bolærene.

Helt nordøst på øya står det to lange jernstenger. Disse, sammen med et tilsvarende par på Store Hui, danner målepunktene for den avstanden som kalles 'Kaldnesmila' eller 'Tønsbergmila'. Det var på denne strekinga at nybygg fra Kaldnes Mekaniske Verksted i sin tid kjørte fartsetappen på prøveturen.

Helt sør på Skjellerøy skjærer to små vikar inn. Her beiter det nok sjøfugl, for det er registrert en - muligens to - jaktstillinger i bakkant av vikene.

Den berømte Jøran Trulsdatter, opprinnelig fra Gåsøy, bodde på Skjellerøy tidlig på 1800-tallet. Historien om henne, om da hun fikk kongens 'solvmedaille for ædel daad', og hennes mann nr. 2 - Ingebret Jakobsen fra Bugården - finnes referert hos både Lorens Berg og Unneberg. Her skal bare siteres fra begynnelsen:

"Skipper Mathias Hjorth af Drøbak, førende chalupskibet De tvende Brødre, forliste den 16de november 1808 paa sin reise fra Danmark med en ladning kornvarer i en svær storm paa et skjær, Ellerholmen kaldet, udenfor øen Skjellerø. Paa dette skjær søgte nu skibsmandskabet, bestaaende af skipperen og 3 mand, at holde sig fast, uagtet søstyrtingerne af og til overskyllede dem. Da indvaanerne paa Skjellerø næste dag hørte de skibbrudnes raab om hjælp, gjorde fiskeren Christofer Christensen og enken Jøran Truelsdatter af yderste kræfter forsøg paa at arbeide sig ud til skjæret, med en liden pram, det eneste fartøi, som fandtes paa øen, men blev stedse kastede tilbage af den rasende storm, som fyldte prammen med vand."

Lille Hui (lille Hui)

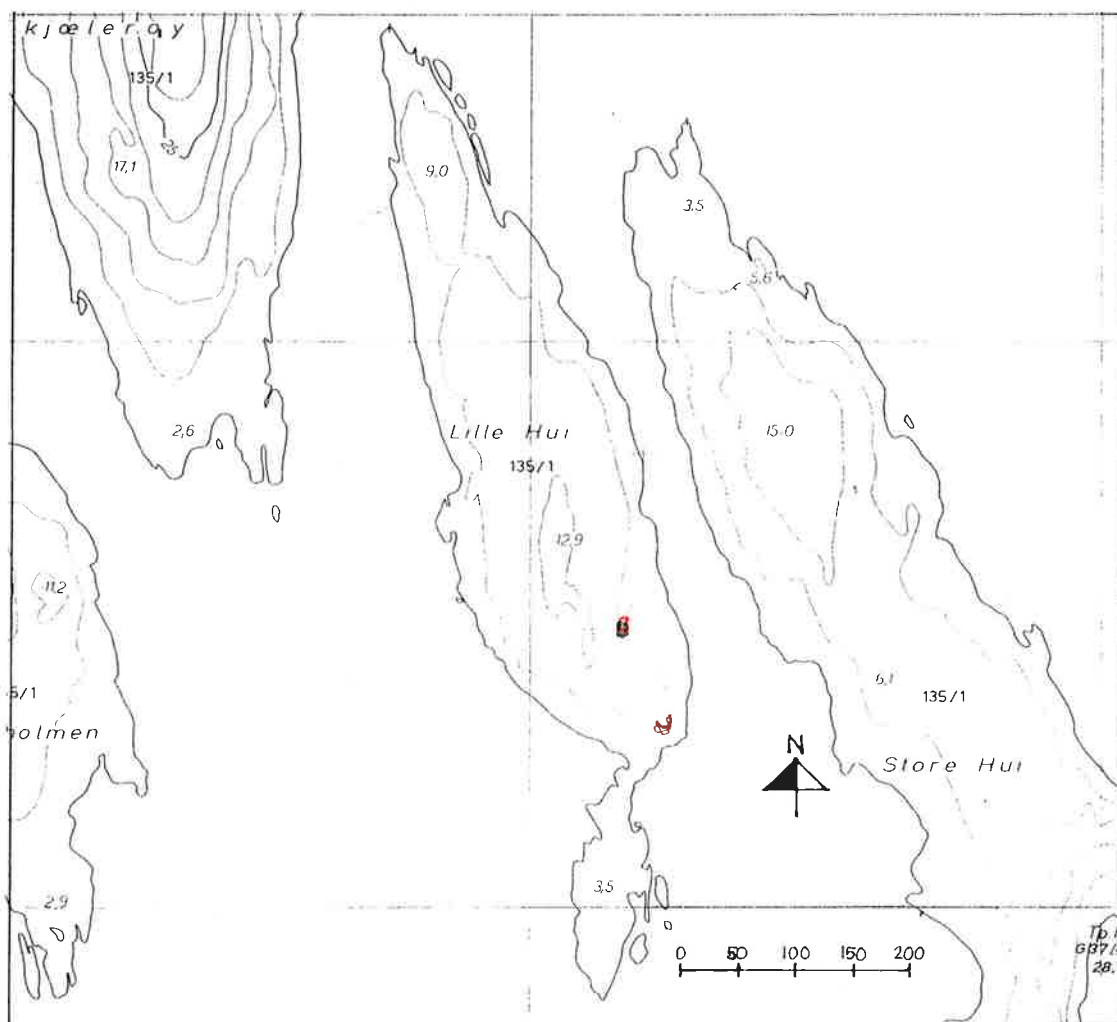
Gnr. 135

Idag er sundet mellom Lille og Store Hui ofte å sammenligne med parkeringsplassen utenfor Super'n. På rolige sommerdager og dersom vinden ikke er sør eller sørøstlig så er dette ei flott havn. Det er da også satt opp et stort antall fortøyningsbolter på hver side av sundet.

Fra tidligere tider er det få spor. Helt i sør, vendt mot ei lita bukt, er det registrert ei jaktstilling av den vanlige typen. Den 2.5m lange buede muren av opplødde små bruddstein er omlag 0.6m høy. Kort vei nord for jaktstillinga, i ei lun glove, ligger restene av hva som kan ha vært ei jaktbu. Skjønt, det kan også være turister som har bygd litt, for knappe meteren fra disse steinene ligger et annet og klart turistpreget byggverk. Dette er en 'hjemmesnekra' utedo lødd i brudden stein, 1.6m lang, meteren brei og med høvelig sittehøyde. Ved registreringa i 1991 hadde de siste brukerne lagt noe drivved oppå denne steinkassa og derover plassert et utgått sete fra et vannklostet!

Midt på Lille Hui, på vestsida, ligger det også etpar steinbygg som kan minne om jaktstillinger. De ligger likevel uegnet plassert for et slikt formål, så de må nok ha en annen historie. Iøvrig er det et stort antall små 'varder' på Lille Hui, så det er mulig at båtfolket finner lite annet utløp for sin skapertrang i denne øygruppa enn å lø stein på åsdragene.

Helt nord på øya står ett av de flotteste eksemplene på værtilpasset vegetasjon i hele skjærgården. Et løvtre har friskt og freidig vokst seg opp i ly av fjellkanten, for så snart luggen karret seg over å være nødt til å fortsette veksten horisontalt, *med* vinden nordover. Lille Hui var forresten en av de få øyene hvor det under registreringsarbeidet ble observert hoggorm.

Store Hui (store Hui)

Gnr. 135

Fornminner: Hos Grieg er det ført opp en henvisning til hva Nicolaysen opplyser i 1869: ".og paa *Hui* en stor røis og nogle mindre." Det er heller tvilsomt om Nicolaysen vet dette fra selvsyn. Mest trolig er det at noen lokalkjent har fortalt ham det, og at denne kan ha tatt feil. Iallefall er det idag ikke mulig å finne noen gravrøys på Store Hui. Med mindre den store varden sør på det høyeste plataået opprinnelig har vært ei gravrøys, eller flere. Varden er 4 x 3m i grunnplan og 2m høy, bygd av utelukkende lokal bruddstein.

Store Hui har heller aldri hatt bosetning. Som på Lille Hui er det heller ikke her særlig mye vekster, men store Hui har iallefall stedvis noe beite og noen sumpete drag som nok tidligere har fungert som drikkevannkilder for beitedyr.

Derimot finnes det et flott overnattingssted rett ned for varden, på vestsida. Her finner vi ei svær steinblokk som isen har lagt igjen rett over et lite område med løsere bergart. Rundt 1930 måtte en kripe inn under blokka, men idag er det god plass her inne. En mann fra Tømmerholt forteller at det var en kar fra de traktene som etter krigen gravde ut under blokka for å ha stedet som fiskebu. Idag er det et rom der på 3.2 x 2.9m og 0.85m under taket. Alle åpninger, bortsett fra mot vest, er tettet igjen. Utenfor på vestsida er derimot all den utgravde steina anvendt til å bygge opp en lemur. Denne muren, som er rundt meteren høy, gir et 'forrom' på 2.7 x 2m. Her stikker dessuten steinblokka fram med et overheng, slik at 'forrommet' også er relativt tørt og med en takhøyde på 1.4m. Få meter sør for denne steinblokka ligger det nok ei stor steinblokk, også denne med åpning under og noe stein lødd opp mot sør. Muligens kan den ha vært benyttet til samme formål.

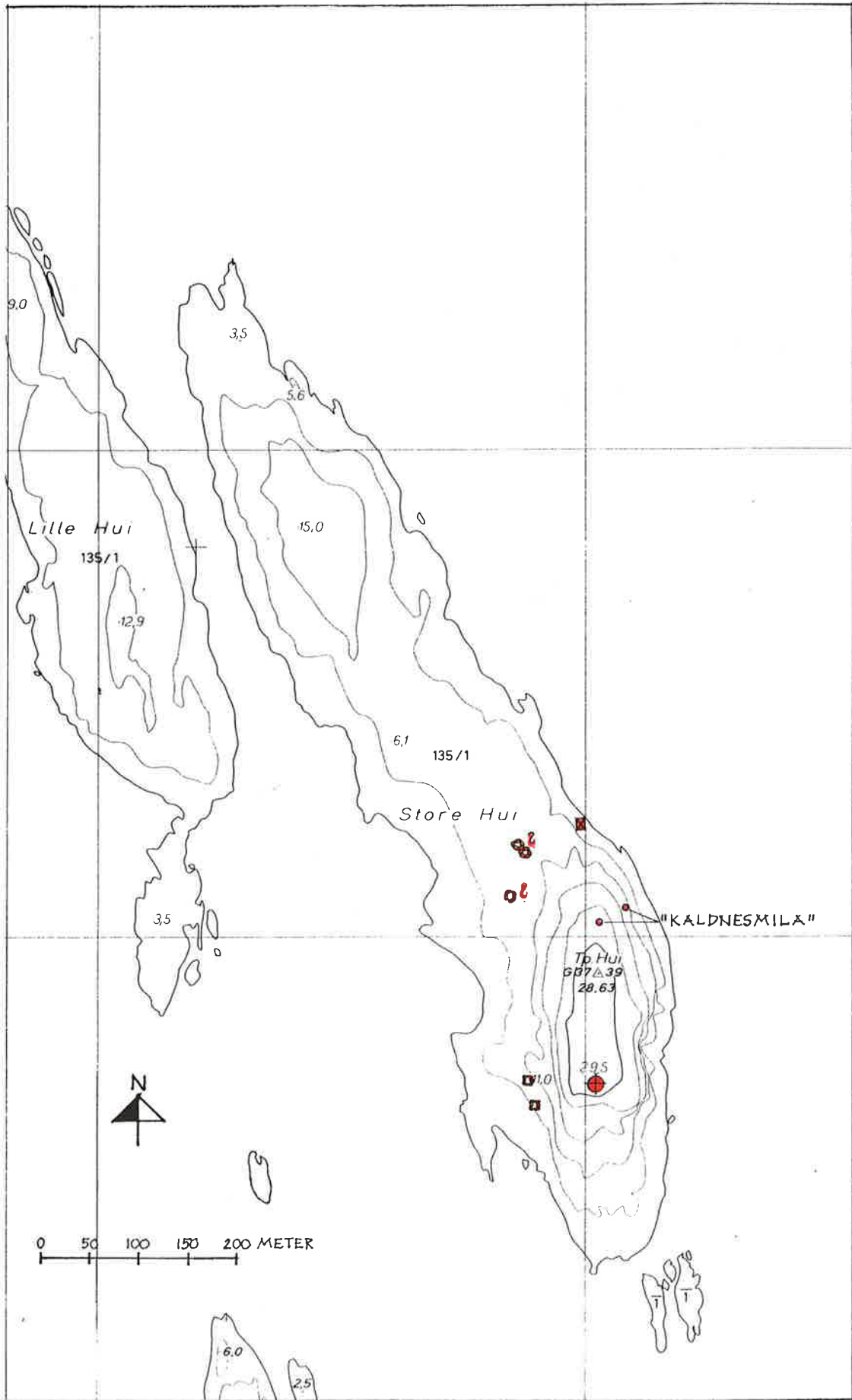
På høyledraget som strekker seg mellom de to høyeste partiene på Store Hui, i nord og sør, har istida skapt et storslagent geologisk miljø. Her ligger det millioner av større og mindre steiner, glattslipte av vannet gjennom årtusnene. Denne lille morenebiten er i de nordre områder sterkt preget av at noen, nok vel barn, har moret seg med å bygge 'veier' og 'hus' i steinmassene. Disse byggverk er nemlig ikke gamle nok til å ha fått mose på seg.

I sør, ved foten av fjellplataået, ligger det to sirkelrunde fordypninger i morena. Litt ned for disse mot sørvest ligger en tredje. Alle har en diameter på omlag 2m og en dybde rundt 1m. De to høyestliggende er temmelig mosegrodde, så de kan ikke være laget i løpet av de siste 10-årene. Hva de har vært brukt til skal være usagt.

Her på Store Hui, på nordøstsida av det søndre høyledraget, finner vi 'målområdet' for Kaldnesmila. Her står to jernstenger, maken til de to på Skjellerøy. Rett nord for jernstengene, helt nede i vannkanten omlag 1m over normalvannstand, er det malt et stort hvitt firkantet merke på fjellet. Dette merket skal visstnok ha samme funksjon som den pyramideformede sementklossen vi finner et titalls meter lenger nord på østsiden av Store Hui, altså korrigeringspunkt for kanonene på Bolærene. Det støpte merket har et grunnplan på 1.5 x 1.5m nede og 0.5 x 0.5m oppe. Høyden er 1.4m.

Helt nordvest på Store Hui finnes det et byggverk som kunne minne om ei steinbubu, men som nok må tilskrives aktiviteter fra båtfolkets side. Vel ligger muren av lødd stein pent til innunder fjellsida, og vel ligger det mye arbeid i muren, men plasseringen i landskapet er ikke så innlysende lun som for de øvrige jaktbuene.

Retten ned for varden sør på øya, i det bratte henget på østsida, ligger 'Bakærommen'. Eventuelt skal det ha vært her at historia om svensken som ble skavet opp til åte utspant seg.

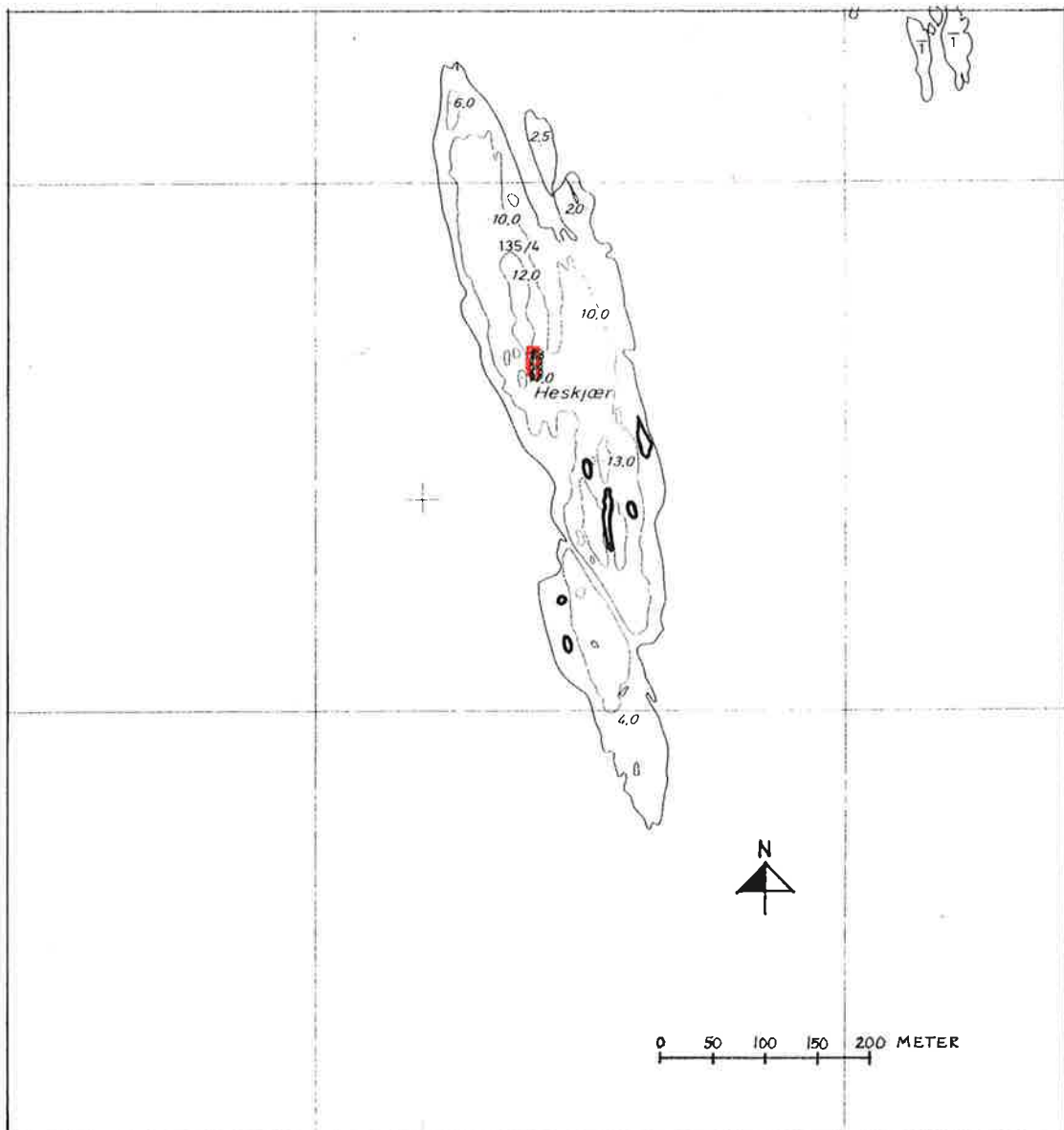
Heskjær (Heskjær)

Gnr. 135/4

Heskjær er vel først og fremst kjent for den gode havna i nordøst, 'Port Ami'. Dernest for de mange og dype dammene med ferskvann. Så seint som i 20- og 30-åra rodde folk ut hit i sjektene, i store 'ekspedisjoner' med mange mennesker. Kvinnfolka for å vaske klær, mannfolka for å fiske mens ungene samla drivved eller lekte.

Det finnes flere dype kløfter i fjellet her ute, gravd ut av isen, og som har ferskvann. De to største ligger høyst opp, midt på det høyeste av holmen. Dybden er over meteren og i regnfylte deler av året kan vannbeholdningen være temmelig stor. Hvorvidt vannet i disse dammene utelukkende er regnvann, eller om det også er vann som presses opp gjennom sprekkdannelser i fjellet, er uklart. Men at enkelte vannkilder ute på øyene har bedre tilførsel enn hva nedbøren kan gi, er klart.

Før krigen var det folk som drev telting her ute. Muligens er det dette vi har spor etter i form av de rektangulære gropene innved fjellsida på sletta midt på øya. De er fra 0.5 - 0.9m dype, fra 2 x 2m - 3 x 2m i omkrets og omkranset av en lav steinmur. Kanhende er det rester av jaktbuer. Uansett er dette de eneste rester av byggverk på holmen.

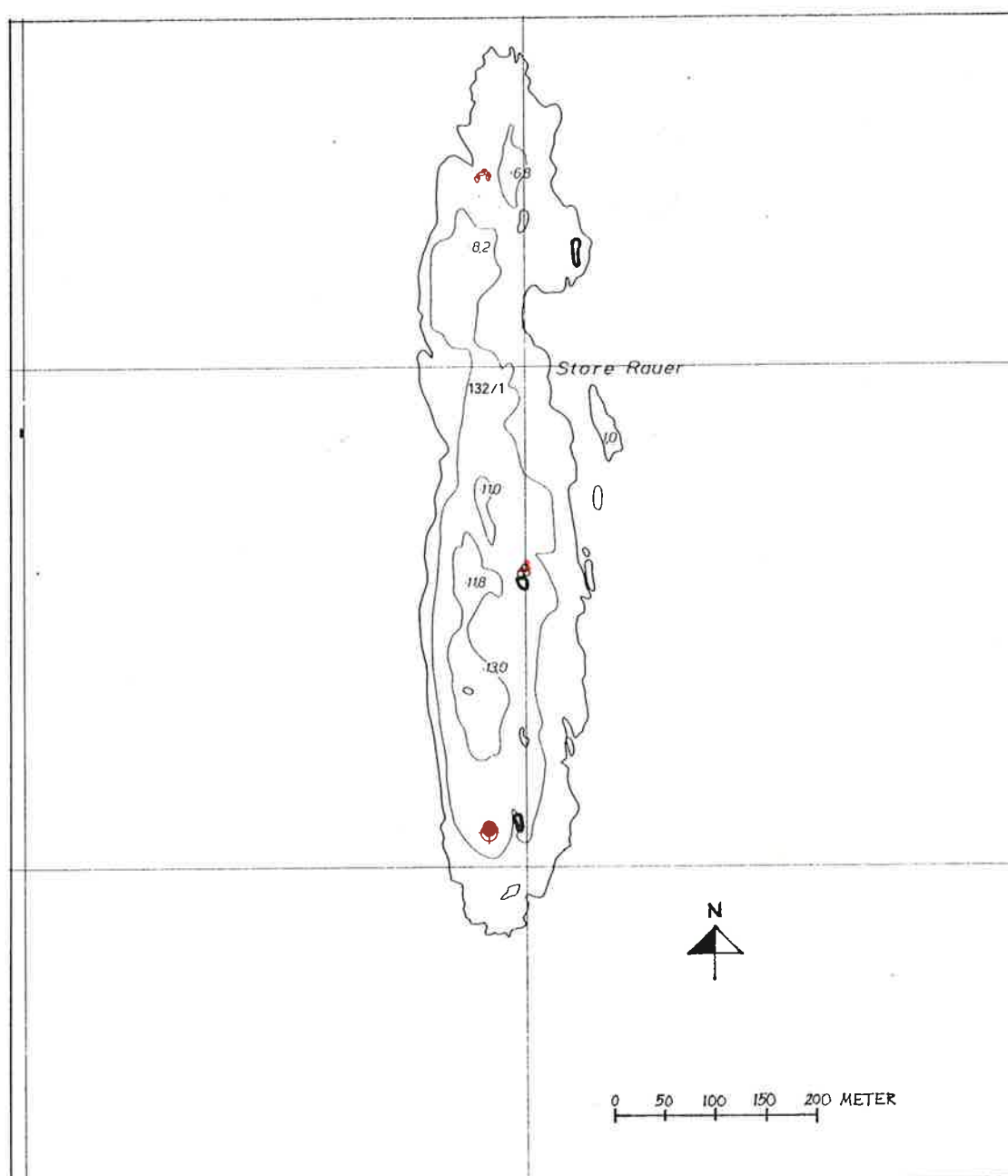
Store Rauer (store Rouer)

Gnr. 132

Denne holmen har nok i en viss utstrekning blitt benyttet til beite. Det finnes endel vekster her ute, helst i de nordre delene, og det finnes sumpdrag og mindre dammer. Omlag midt på øya finnes det idag et tett kratt av løvtrær i et slikt fuktig område. Rundt krattet ligger det store steiner i en tilnærmet sirkel, så det er mulig at det opprinnelig er blitt rensset opp en liten dam her, som så senere har gitt ypperlig grobunn for krattet.

I den nordre av de lave dalgangene som skjærer over holmen fra nordvest mot sørøst finner vi rester av ei jaktstilling bygd av større stein. Den ligger godt til rette opp for ei lita bukt, men det ser ut til at det er lenge siden den har vært i bruk.

Ned mot odden i sør er det satt opp en varde i lokal brudden stein. Nede er omkretsen 1.2 x 1m, oppe 0.6 x 0.4m. Høyden er 1.9m.

Tova (Tova), **Lille Rauer** (lille Rouer), **Havskåren** (Havskaar Skjæret),
Fulehukskjæra (Fulehuk Skjær)
 Gnr. 132, 134

Tova er et av de mange vegetasjonsløse svaberg i ytre del av skjærgården. I nord skjærer ei lita bukt inn og i bunn av denne ligger noen sammenraste rester av hva som kan ha vært ei jaktstilling. Det er likevel noe tvilsomt, da dette ikke på noen måte er et typisk jaktterreng for andefugler. Men det har vært folk i land og jobbet her tidligere, for i en av de større steinene i vannkanten i denne bukta finner vi faktisk 3 mineringshull med en diameter på 35mm. Om dette er spor etter en forundersøkelse for steinuttak, skal være usagt.

Lille Rauer er det største av skjæra og holmene her ute ved fyret. Helt nord på denne holmen ligger de spinkle rester etter det som kan ha vært ei steinbu. To parallelle murer av rundslipt og brudde stein er lagt nede i ei smal glove, slik at bua får et areal på rundt 3 x 2m. Idag er det øverste av de to skift i murene rast ned, men opprinnelig kan 'takhøyden' har vært oppunder meteren.

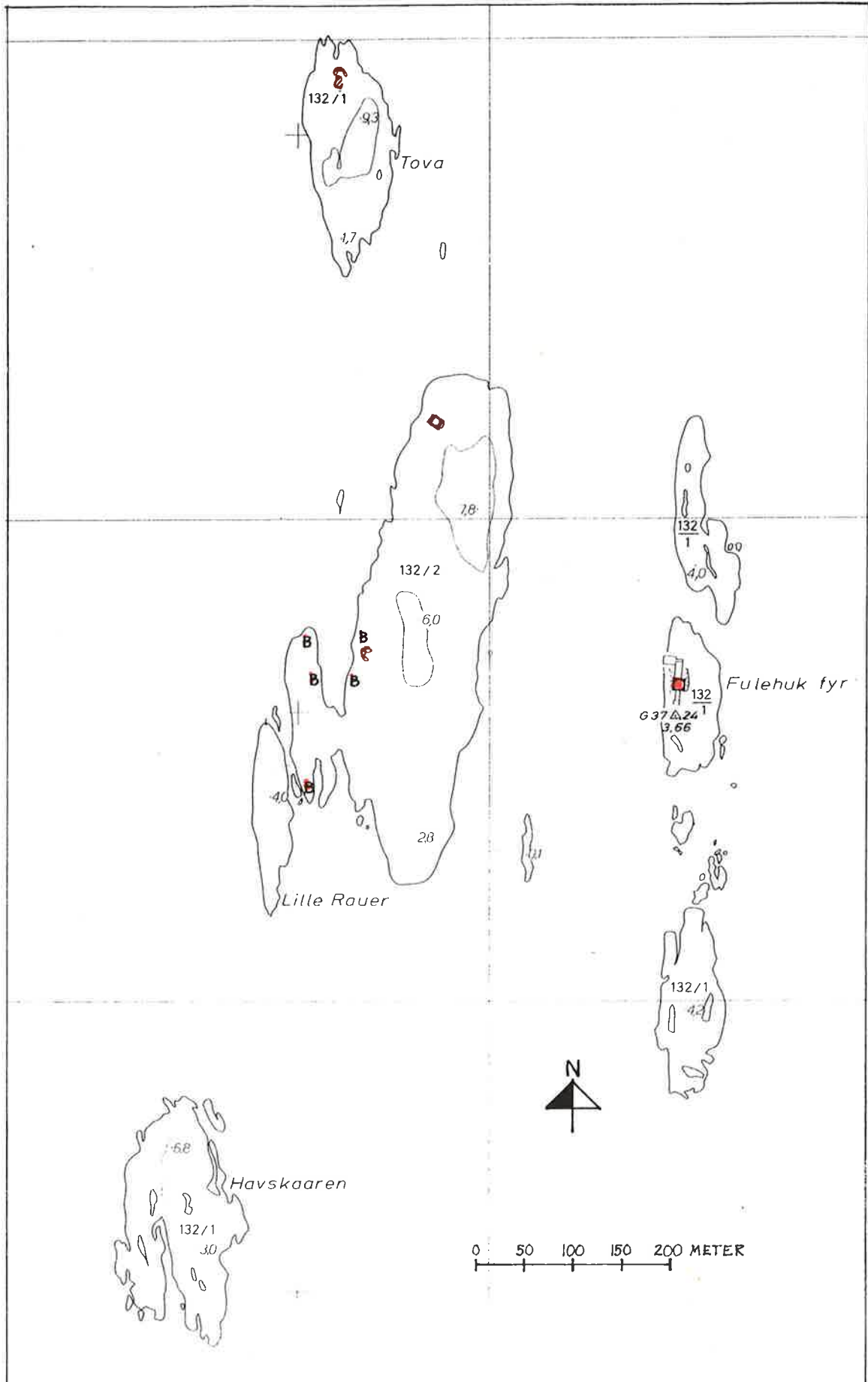
I de grunne buktene sørvest på holmen er det flere spor av aktiviteter. Ei jaktstilling av den vanlige typen ligger på østsida av den nordre bukta. På begge sider av bukta, samt ved det smale sundet litt lenger sør, finner vi rustne jernbolter i fjellet. Hva disse har vært brukt til er ikke klart, kanskje er det fortøyningsbolter.

Havskåren er som Tova, bortsett fra at den har ingen spor etter anvendelse.

Fulehukskjæra domineres av fyrstasjonen. Da denne ble lagt ned, og funksjonene overført til Hollenderbåen, hadde stasjonen vært i sving siden det ble tent lys første gang 1. november 1821. Planene om et 'Skibsfyr paa Fuglehuksskjæret' fantes allerede i 1796, da en Tønsbergkjøpmann søkte tillatelse til å få bygge et. Prosjektet strandet, saken ble utsatt, men i 1819 tok Marindepartementet saken opp igjen. Vi sakser fra en bok om Norsk Fyrvesen, sitert hos Unneberg: "Tårn og bolig ble oppført. Steinen ble hogd og veggene satt opp på Neslandet ved Drammen og deretter fraktet ut til Fulehuk. I uthuset av bindingsverk var det innredet svinesti, fjøs eller stall og fåresti."

Det første fyret var et fyr med "3 omgaaende Lamper". Det ble montert tåkeklokke i 1841, ei ny i 1879, og ei større i 1885 etter at et skip samme år hadde strandet på skjæret. Den siste klokka ble i 1910 erstattet med en trompet. Naustet kom i 1912, og i 1938 ble fyret elektrifisert fra eget anlegg. Idag er det vanlig strømforsyning på fyret, all den tid det måtte legges kabel ut til det nye anlegget på Hollenderbåen.

Nordre Fulehukskjær, samt svabergene nord på det midtre, har flere kraftige jernbolter og fortøyningsbolter plassert rundt om.

Søndre Årøy (Aarøe sönd., Alrey)
Gnr. 61

Forminner: Ialt fire steder, på de høyeste åsene, ligger det gravrøys. Alle skal ha blitt 'utkastet' rundt 1901/02 på privat initiativ. Den nordligste røysa er, som de andre røysene, i hovedsak bygd av rundslipt strandstein. Den har en diameter på 11-12m og er fortsatt omlag 2m høy. I bunn av plyndringsgropa i midten ser vi en del av ei stor dekkhelle for ei steinkiste. Det meste av de utkastede steinene ligger mot øst og vest. Mot sør stikker det muligens fram et rektangulært formet skift med stein, slik som for røysa på Hvaløy.

Den neste gravrøysa ligger litt lavere og på et flatt platå, noen titalls meter sør for den forrige røysa. Det er ei langrøys, og den ligger på langs av terrenget, eller nord-sør. Bredden på midten er rundt 5m, nærmere endene 4m, men det bør nevnes at røysa er så plyndra at det kan være vanskelig å si så mye om dimensjonene. Lengden er idag 15m og høyden 0.5m. Muligens har de opprinnelige mål vært rundt 13-14m x 3-4m x 0.75m.

Den tredje røysa ligger i vest, i bakkant av det høyeste draget. Diameter er omlag 9m med antydning til en markert avgrensing, en fotkjede med jevnstore stein. Høyden er rundt 1.5m. Også denne røysa kan se ut til å ha et framspringende, rektangulært formet skift med stein mot sør. Dessuten ligger det, 3m sør for selve røysa, hva som nok også er ei gravrøys. Denne har svært ubetydelige dimensjoner: En diameter rundt 2m, 3 skift stein eller ca. 0.3m høyde og temmelig flat oppå.

Den sørligste røysa ser ut til å være den største av de tre større rundrøysene, men det skyldes helst beliggenheten øverst på øyas høyeste punkt. Diameter er ca. 10m og høyden omlag 1.5m. Også her kan det se ut til at det har vært ei hellekiste, for det ligger enkelte store flate heller nede i plyndringsgropene.

Både Olavsklosteret og Gråbrødre klosteret i Tønsberg har gjennom århundrene hatt rettigheter i Søndre Årøy, hvorfor den ble kalt 'Munke-Aarø', men det er først i 1593 vi hører om fastboende her ute. Oppsitteren Lars Olsen kjøpte hele øya i 1750 og rundt 1811 ble den skilt i to bruk. 1874 ble Søndre Årøy solgt til advokat Hans Grønn, som året etter kjøpte også Nordre Årøy. Statsminister Emil Stang er oppført som eier av bnr. 1 i 1904. Gården her ute drives fortsatt av forpakter.

	Hester	Kuer	Ungfe	Sauer	Høyllass	Sådde
1657	1	6	2	9	-	-
1668	1	4	2	5	22	3 tøndeså åkerjord
1723	1	7	-	5	13	3 t. havre
1803	1	5	-	-	-	5 t. havre
1820	1	5	-	-	-	2 t.
1865	2	8	-	7	-	3.5 t. havre 1.5 t. bygg 11/16 t. rug 5/8 t. hvete 5 t. poteter

I 1661 var all skogen brent. 1723 opplyses det at beboerne har sin næring av sjøen, men at de har skog til gjerdefang og brendsel samt at de har beiteområder nok på øya. Nå har riktignok Søndre Årøy idag 75 dekar innmark, og dette arealet ser ut til å ha blitt ryddet ganske tidlig, men de opplysninger vi har om mannfolka på øya viser tydelig at de 'har sin næring av sjøen'. Titler som skipper og reder, begge deler eller hver for seg, er de vanlige.

I 1801 er det 2 familier her med ialt 7 personer. 1820 møter vi Barbro Larsdatter, enke, som før en hest, fem kyr og sår to tønner. Dessuten har hun godt med beite, skog til husbehov, men jordarten er skarp og kuldent. Barbro var fra Østre Nøtterø og hun var 81 år gammel i 1820. Av de seks barn hun og mannen, skipper Søren Ambjørnsen, hadde nådde kun tre voksen alder. Den eldste av disse døde ugift i 1802, 27 år gammel. De to yngste, Jørgen og

Lars, var det som rundt 1811 satte opp hvert sitt bruk på Søndre Årøy. Det er denne bebyggelsen som vi fortsatt i stor grad ser klynget sammen ved bryggene nordvest på øya.

Steingardssystemene er her som på Lindholmen svært talende. Vi kan lese av dem en rimelig fordeling mellom to brukere av øyas innmark og utmark. Fordi jordbruket på Søndre Årøy har vært holdt ved like helt til idag, med beiting og en viss skogsdrift og det meste av innmarka holdt åpen og i hevd så er øyas kulturlandskap det kanskje best bevarte i Nøtterøyskjærgården. På den måten at det i stor grad viser hvordan et landskap i skjærgården blir seende ut etter flere hundre år med samme utnyttelsesform. Noen forskjeller i vegetasjonen blir det jo, når grøfter legges i rør og lukkes, når traktoren kommer istedet for hesten, og når frukttrærne eller hasselbuskene ikke lenger pleies. Likevel, som i 1657 er det også idag hester, kuer, sauer, ungf, høns og gjess på Søndre Årøy.

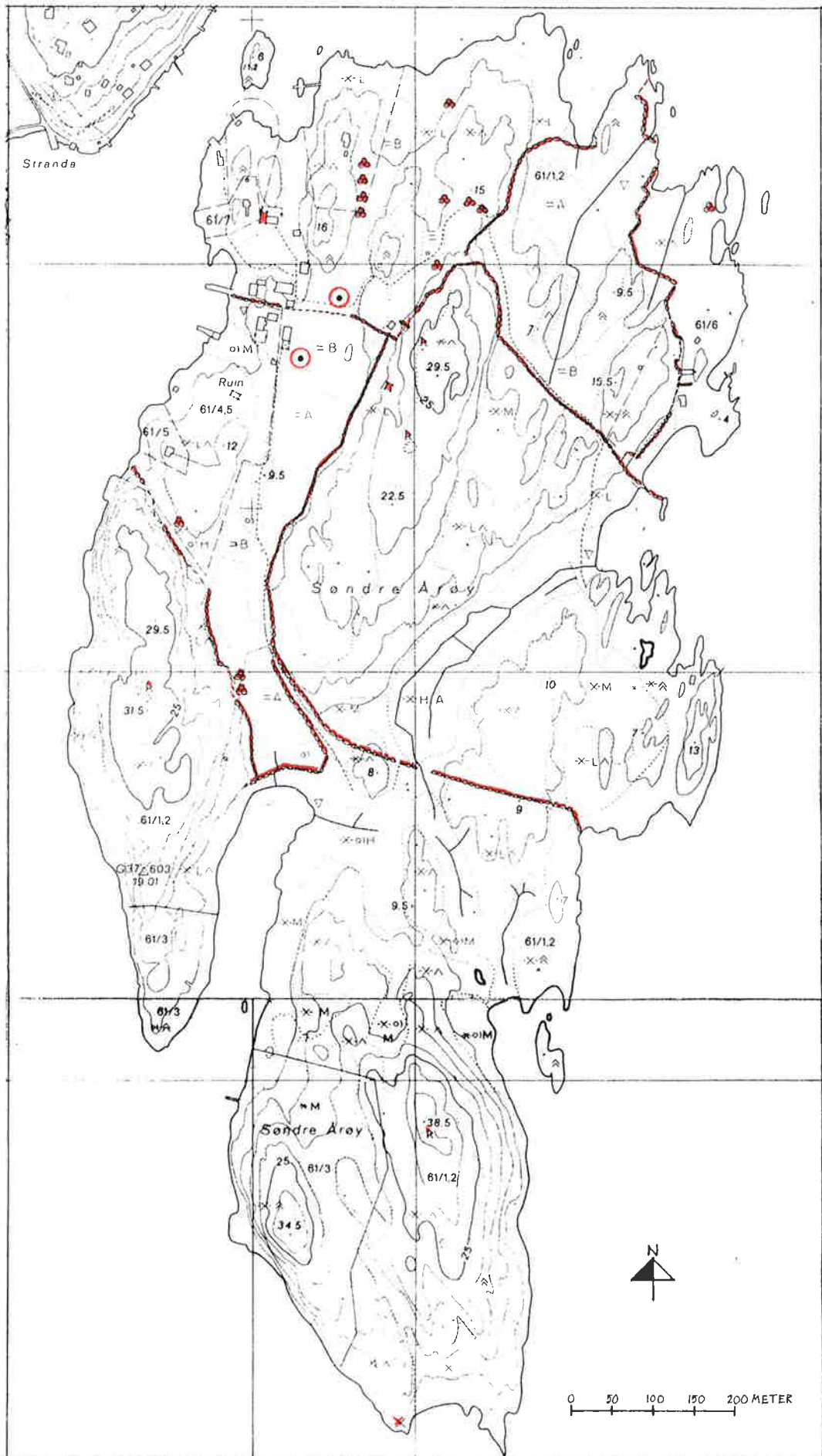
Av slike grunner kan det være en stor opplevelse å gå rundt på Søndre Årøy, der steingardene med de gamle grindtyper og le holdes ved like, der gamle frukttrær får stå i fred midt i åkeren, der åkerholmene fortsatt prydes av bresk og tornekratt og der kantvegetasjonen langs åkrene får vokse seg stor. En blir satt tilbake til forrige århundre så fort en har kommet noen titalls meter bort fra plastbåten.

Siden den gamle bebyggelsen fortsatt står der den nok alltid har stått, så er det få tufter å oppdage på Søndre Årøy. Den nordre tufta på kartet har tidligere blitt brukt til hønsegård, men på et foto fra rundt 1918 ses et hus der. På det tidspunktet sto forpakterboligen der hønsehuset idag står, men denne bygningen ble i sin tid flyttet på ruller noen titalls meter bort dit hvor den nå står - innunder fjellsida.

Ei annen tuft finner vi vegg i vegg med låven på bnr. 2, på sørsida. Dette fundamentet på 8 x 7.1m er etter et tidligere vognskjul. Rett øst for dette, innunder åsen med de to nordre gravrøysene, finner vi de svake fundamentrester etter 'Revestua'. I dette lille bygget på 2.4 x 2.3m, som sto helt inn i 70-åra, bodde det tidligere en gårdsdreng.

Rett sør for vognskjultufta ligger det en delvis nedfallen bygning som om ikke mange år vil være ei tuft. Grunnflata er 10 x 3.8m, veggene av reisverk og taket tegltekst. Utvendig har det stående, innvendig liggende panel. Det ser ut til å ha blitt brukt til vedskjul i de siste åra.

Helt sør på Søndre Årøy, på odden vest for Herregårdsstranda, finner vi nok et sett av disse jernpålene som er omtalt under beskrivelsen av Langeskjæra.

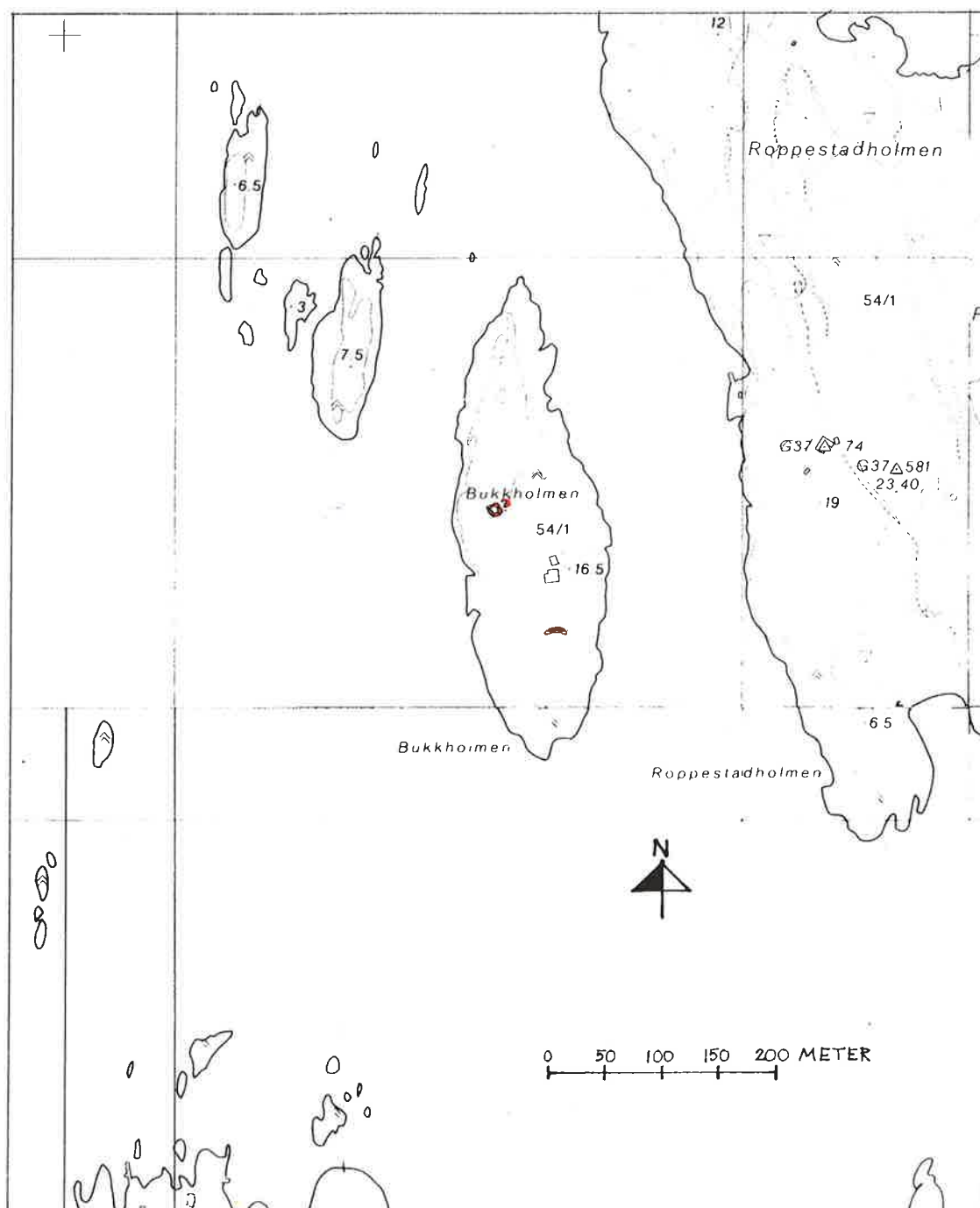

Bukkholmene

Gnr. 54

Denne lille gruppa av holmer og skjær hørte sammen med Lindholmen i den donasjonen som ridder Bjarne Audunsson gjorde til Lavranskirken i Tønsberg i 1319 for å berge sin sjel. Idag er holmene ført opp under Roppestadholmen.

Selv på den største av Bukkholmene er det omtrent trebart. Det har tidligere vært både beite og slått her, for der det har vært mulig har steiner blitt rydda unna for å gi plass til noen flere grasstrå. I ei glove vest på holmen er det registrert to parallelle rader av lødd stein. Dette er muligens kun en litt mer organisert plassering av rydningssteinen i glova, men med litt fantasi kan det også bli et areal på 6 x 6m med en svært lun plassering. Altså evt. restene av ei steinbu.

Roppestadholmen (Roppestadholmen)

Gnr. 54

Roppestadholmen hørte tidligere under Roppestad, sammen med en del av strandlinja innenfor Nordre Årøy samt plassene Søndre Sand og Mitta (Middelborg). I 1742 ble Roppestadholmen utskilt som eget bruk. De første fastboende vi kjenner til er fiskeren Tor Henrik Ingebretsen og kona Maren Kristine Bentsdatter Lahelle, de flyttet ut hit i 1840. Ialt ni barn fikk de, hvorav fire vokste opp. Det ser ut til at resten av familien forlot øya da Tor døde i 1875. Siden hører vi ikke om bofaste på Roppestadholmen. Tor var forresten født på Steinkløss, sønn av Jøran Trulsdatter som vi hørte om i forbindelse med redningsdåden på Skjellerøy i 1808.

Ifølge Unneberg ble store mengder tang skyllet opp på en av strendene her ute, muligens bukta i nord. Tang ble brukt til gjødsel. Dette er et trekk vi finner igjen på alle øyene, at tang var en viktig ressurs både til gjødsel og fôr. Skalldyrfangst skal ha blitt drevet fra Roppestadholmen, og de store skjellsandforekomstene på Vestre Rundeskjær (Rønneskjær) ble utnyttet kommersielt.

I en lun dalgang midt på øya ligger ei svært synlig hustuft. Grunnflate er 8.3 x 5.7m, med et tilbygg mot nord på 4 x 3m. Hustufta har en høy grunnmur, 0.7m mot nord, lødd i brudden stein. Under søndre halvdelene har det vært full kjeller, og inn mot denne på nordsida ser vi hva som må være fundamentet for pipe og grue. Tilbygget er enkelt fundamentert på ei rekke av rund og brudden stein. Huset ble rivi i 1923. Den nye bebyggelsen og brygga ble satt opp året etter.

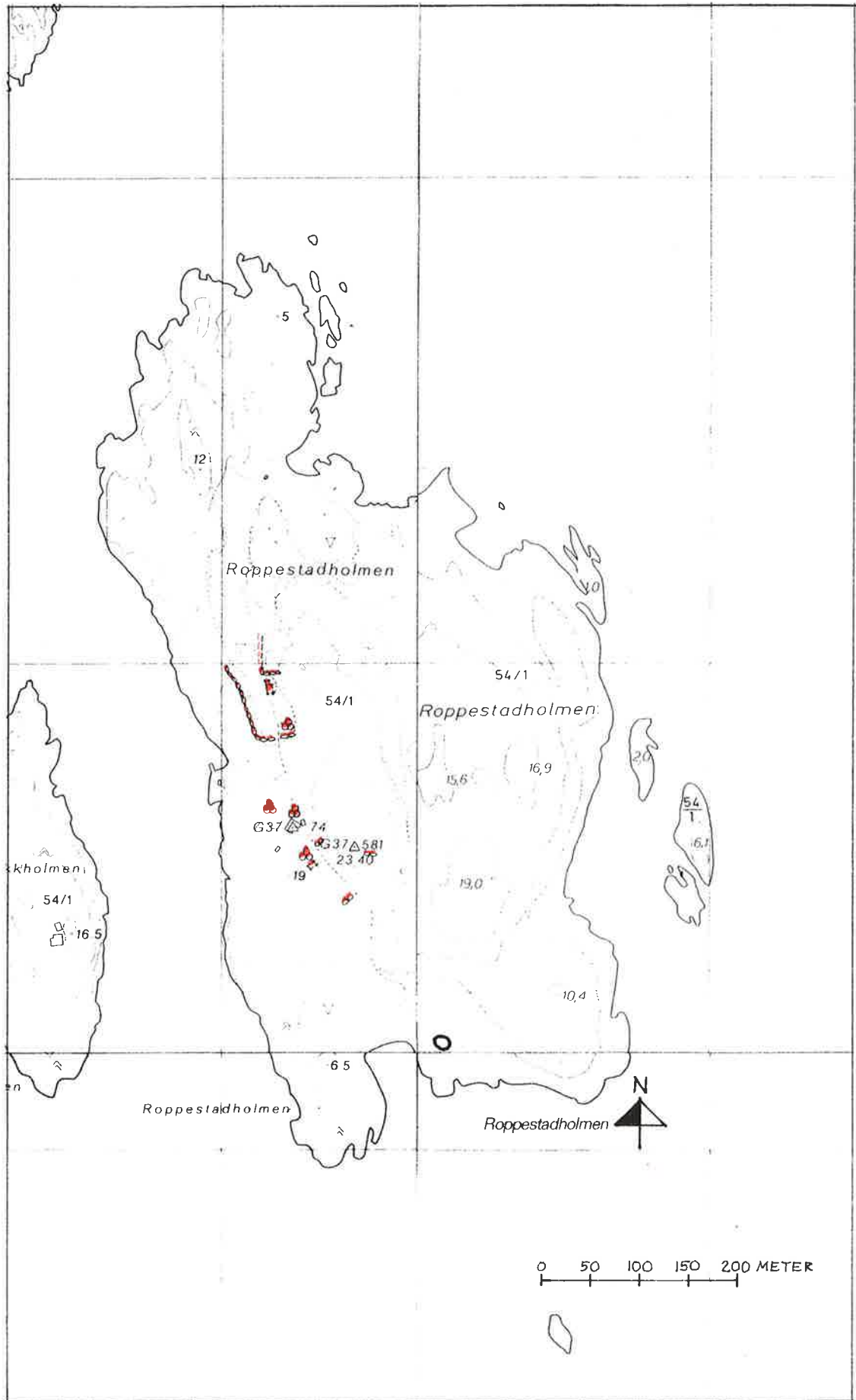
Rundt tufta syns idag den gamle innmarka tydelig, selv om åkeren mot nord er kraftig gjenvokst. Ei stor rydningsrøys mellom steingarden og tufta viser hvilket slit det har vært å rydde jorda. Rundt om i glovene sør for tunet finnes det flere steder korte strekker med steingard, men disse kan også være av nyere dato. Det samme gjelder den 'steinkjelleren' som er avmerket som tuft rett sør for dagens hytte.

Den flotte dammen som ligger på sørspissen er omlag 15m i diameter og ligger i sentrum for alt vannsig sørover på øya. Den er grunn, kantet med jevnstor rund stein og har mot sør et kort steinsatt 'utløp'. Ellers er det flere små dammer rundt på øya og i bukta i nordøst kommer det et godt vannsig ut.

I 1923 var Roppestadholmen praktisk talt beita ned til fjellet, det fantes nesten ikke et tre igjen. I de påfølgende to år ble det derfor planta ut 500 trær her ute, furu, ask, pil, poppel og eik. Fuglelivet her ute ble fredet i 1942.

Vi tar med et sitat fra Unneberg, som han har ført opp under Roppestadholmen, selv om det har gyldighet for hele skjærgården: "Fra isvinteren 1879 kunne Tunsbergeren 22. februar melde, at man den 19. hadde kjørt med lass på isen fra Årøysund til Roppestadholmen. Fiskere, som hadde vært ute på fjorden og fisket i den tid, fortalte at isen var en fot tykk midtfjords. I en senere korrespondanse fra Årøysund s.å. fortelles det at to personer hadde gått på isen fra Fredrikstad og Onsøy og over til Nøtterøy. I slutten av mars s.å. kjørte man på isen fra Årøysund, gjennom Bjerkøysundet til Tønsberg."

Også de underjordiske i ura sør på Roppestadholmen må nevnes. Én av historiene er som følger: Folka på Skrøslingen satt en søndag nord på øya der og koste seg. Så får de plutselig se at de små mennene på Roppestadholmen er ute, og at de henger ut vaska. Så Skrøslingfolket tenker at nå skal vi endelig få klarhet i dette. Noen av mannfolka tar ei sjekte og ror fort over mens de andre blir sittende og følge med i det som skjer. De ser mannfolka gå i land, at de går tvert gjennom både klessnorer og små menn, og de kommer roende tilbake igjen. Men ingen ting hadde de sett mens de var i land. Så hvem veit?

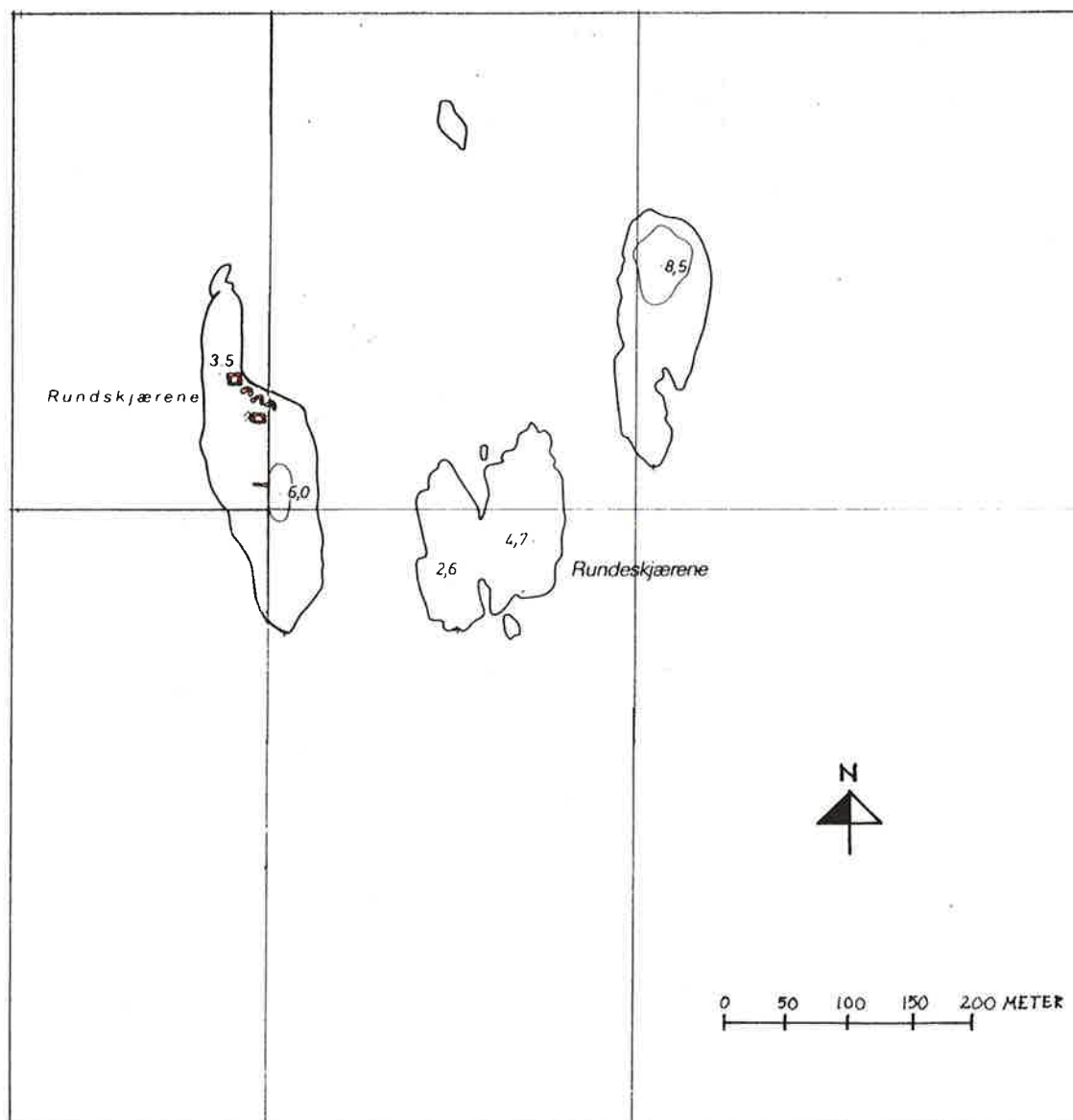
Rundeskjæra

Gnr. 54/2

Disse tre små skjæra har faktisk en fyldigere historie enn en kunne tro fra deres beskjedne utseende. Da los Henrik Johansen solgte Roppestadholmen i 1923 var det uten Rundeskjæra. Disse ville han at Anund Thorsen Skrøslingen fortsatt skulle få benytte, fordi det hørte lakseplasser til. Av en eller annen grunn solgte Johansen likevel skjæra året etter til de samme som året før hadde kjøpt Roppestadholmen.

De to østre skjæra er stort sett bare svaberg. Det vestre har derimot et nord-sør gående parti midt over hvor det ble registrert noen oppbygginger av stein. I kanten av dette lavere partiet, innved svaberget mot vest, ligger de noe nedraste rester etter lødde steinmurer. De omkranser et område på rundt 4 x 3m og må kunne tolkes som rester av ei steinbu for overmatting eller ly. Inntil på sørsida kan det se ut som om det er lødd opp et lite 'tilbygg' eller 'for-rom'. Noen meter øst for denne bua står ei stor steinblokk. Inntil denne, på sørsida, er det lødd opp stein slik at det også her kan ha vært rammeverk for ei primitiv steinbu.

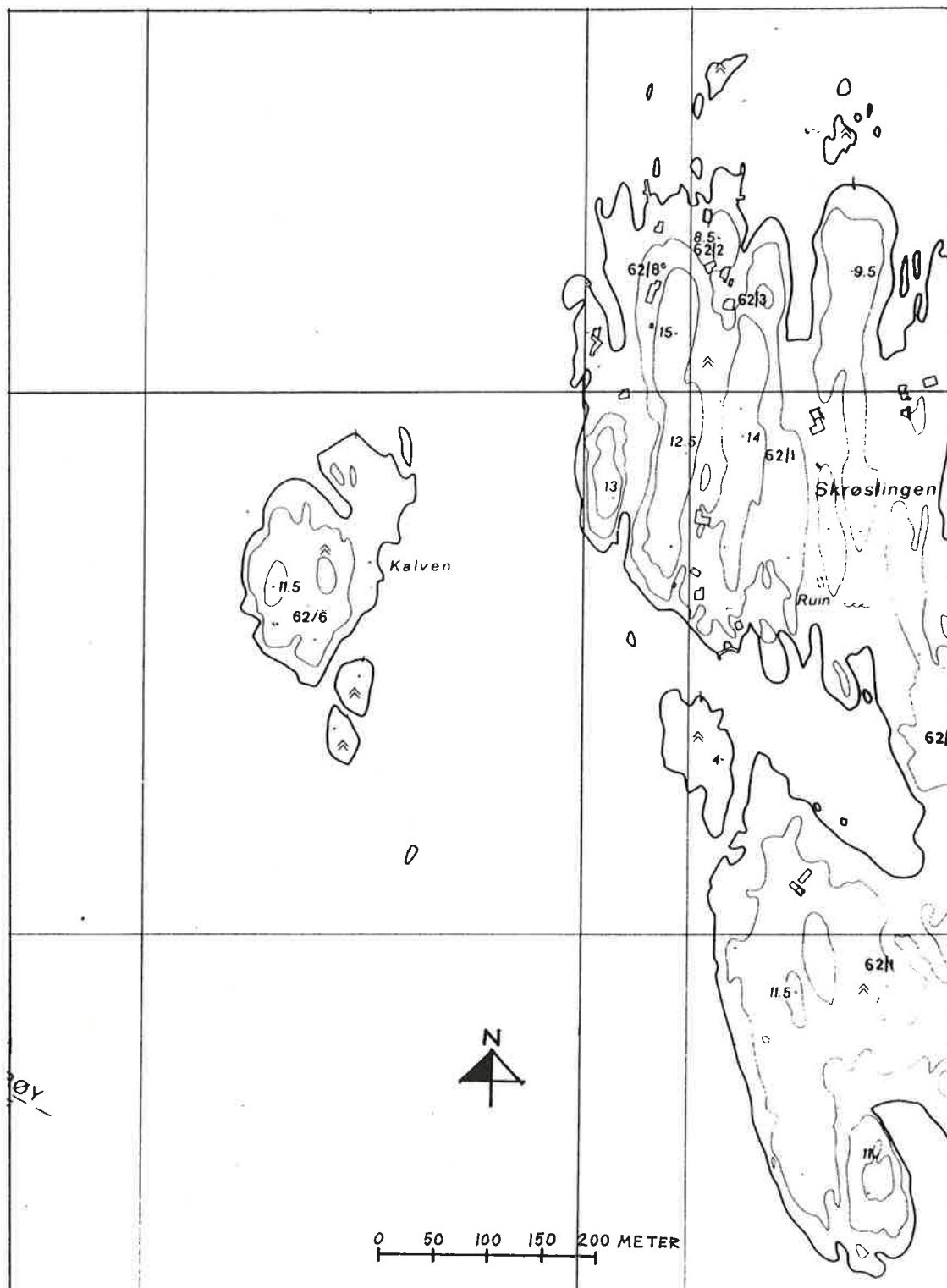
Mellom disse buene ligger restene av ialt tre jaktstillinger. Alle har lødde steinmurer i form av en 3/4 sirkel, der diameteren er fra 2-4m. Noe sør for disse byggverkene går en lav steingard ut fra svaberget mot vest, 1.5m lang og 0.5m høy, vel en lemur.

Kalven

Gnr. 62/6

Denne lille holmen er det svært lite å fortelle om. Idag ser vi ingen fysiske spor etter utnyttelsen av den, unntatt muligens antydning til litt rydding av stein i det grasbevokste draget på langs over holmen. Helt nord i dette draget er det ganske sumpete, slik at det nok tidligere har vært en relativt brukbar oppsamlingsplass for regnvann i dette området. Det er derfor helt klart at Kalven må ha blitt brukt til både slått og beite periodevis opp gjennom historia.

Skrøslingen (Skröslingen)

Gnr. 62

Øya omtales i 1647 som Krosslingen og den ligger under Bergsøen helt fram til 1820. Folketellinga i 1801 nevner ikke øya, det er først i 1803 vi kjenner til fastboende på Skrøslingen. Vi lar Lorens Berg føre ordet: "Vi træffer ikke beboere før omkring aar 1800, men da blev det snart noksaa livlig her - en havgastfamilje kom flyttende ind fra ytterste skjærgaard, fra selve Store-Færder. Den som kjøpte øen 1803, bar det høitrvende navn Peder Olsen Wiel, men det var bare opkaldelse; Per var fisker og matros og født paa Færder, opkaldt efter kjøbmand Wiel i Fredrikshald som længe hadde hat Færder fyr i forpagtning, derfor været forældrenes husbond. Forældrene fulgte Per til Skrøslingen."

I 1820 treffer vi Ole Corneliussen her ute. Om øya sies det at den ligger "1/4 Miil fra Landet, hvorpaa kan fodres 1/2 Koe. Ingen skov." Men Ole var ikke aleine, både kona Guri Olsdatter fra Færder og flere av deres ialt 9 barn holdt til her ute. På det meste, i 1875, bodde det 27 mennesker på Skrøslingen. De aller fleste av mannfolka var loser, sjøl om enkelte nevnes som sjømann og fisker, eller losdreng. Og var det noen øy i skjærgården hvor det ble viktig å ta vare på alle ressurser, særlig det sjøen kunne gi, så var det Skrøslingen. Her har befolkningstettheten vært høyere enn på noen annen øy i Nøtterøyskjærgården. Vi ser også at alt som har kunnet dyrkes opp her ute er blitt ryddet - hver neve jord vernet om.

Lorens Berg har sine ord i behold - det har vært folksomt her ute til tider. Ialt 4 grupper av tufter er blitt registrert, i tillegg står de gamle husene nord på øya fortsatt. Den sørligste av tuftene, bnr. 4 Sjøskum, er svært synlig med sin høye grunnmur av sprengt stein. Den er 1.1m på det høyeste. I utstrekning er den 8 x 6m og den har en dyp kjeller over storparten av arealet. I nord har det i tillegg vært en midre krypkjeller. Fundament for pipe og grue i nordøst viser klart at det har vært et bolighus. Rett inntil den ligger en steinsatt brønn, 1.3m i diameter. Både her og andre steder på øya står de gamle frukttrærne fremdeles. En kort stump av en steingard skiller 'hagen' fra beitemarka. Rester av to steinbrygger finnes nær tufta. Den nordre av disse, som er lav, 8m lang og som fortsatt har en klar ytterkant, har kun vært mulig å komme til for prammer og sjekter. Den søndre er strengt tatt restene av et bryggehode i stein for ei vanlig pålebrygge. En kort steinstreng ut til et lite skjær rett ned for tufta kan ha vært lagt ut for å komme seg ut til skjæret og dypere vann. At den skulle være ment å fungere som bølgebryter er lite trolig, da denne bukta på Skrøslingen er den beste havna i hele skjærgården.

Rett nord for denne tufta, oppe på et forblåst svaberg, ligger nok ei tuft aleine. Det er bnr. 5 Klippen. Rundt den ligger idag store mengder knust taktegl. Er vi heldige med trykken, så ser vi denne bygningen på flyfotoet over Skrøslingen. Grunnmuren, som består av ett skift brudden strandslipt stein, har en utstrekning på 8 x 5.8m. Huset har to rom med grue i det nordre. Mot sør fører enslags 'rampe' opp til huset, denne har en utstrekning på 3 x 2.4m. Muligens kan dette være et tilbygg, der deler av muren er nedrast. 2-3m sør for tufta ligger hva som muligens kan være nok ei tuft, skjønt den idag ligger nesten helt skjult under det tette og stive grasset. I utstrekning er denne rundt 3 x 2.8m og fundamentert på samme måte som den store tufta. Rett bak den store tufta skaper en lav steingard grense mot slätte- og beitemarkene i de langstrakte glovene mot nord.

Følger vi denne steingarden noen titalls meter mot vest kommer vi til den største av de registrerte tuftgruppene på Skrøslingen. Dette er nok den eldste bosetninga på øya, bnr. 1. Her finnes grunnmurene fra ialt tre bygninger, alle synlige på det gamle fotoet fra rundt århundreskiftet. Den største til venstre er grunnmuren etter bolighuset. Dette hadde ei grunnflate på 6.8 x 6.6m. Muren består av ett skift strandslipt brudden stein. Til tross for at det på fotoet ser ut til at pipa er midt på bygningen, så ser vi i tufta spor etter ei forhøyning i bygningens nordvesthjørne som må stamme fra ei grue. Som fotoet også viser, så er det en flott kjøkkenhage inntil huset på sørsida, omkranset av en steingard.

Til høyre for bolighuset har det ligget en noe mindre bygning med kraftig grunnmur i skutt stein. Idag er muren fuget med sement, noe den ikke er på fotoet. Grunnflata på bygningen har vært rundt 8.5 x 5.2m, fordelt på to plan. Under det søndre rommet, som ligger 0.7m høyere enn det nordre, er kjelleren utsprengt. Det går ei god steintrapp ned dit fra det nordre rommet. Denne høydeforskjellen vises også på fotoet, ved at dørene har forskjellig inngangshøyde.

En tredje bygning, tydeligvis et uthus, ligger i bakkant av de to andre husene. Vi ser på fotoet at dette har vært ganske langt, og muligens noe smalt. Det siste får vi bekrefte ved registreringa, men den eksisterende grunnmuren lurer oss på lengden. Sannsynligvis har uthuset hatt sammenhengende steinsvill kun i den vestre delen, til og med døra, mens den østre delen kan ha hvilt på enkeltsteiner eller stabber som idag er borte. Bygningens bredde har vært 2.4m, lengden fram til døra 4.2m, totalt kanskje omlag 9-10m. Den vestre delen kan ha hatt to rom, noe fotoet også indikerer, hvorav rommet i vest har vært noe under 2m langt og 2.4m bredt. Denne bygningen har som hovedhuset grunnmur i ett skift strandslipt stein. Den gamle trappesteina ligger fortsatt utenfor der hvor døra var. Innunder fjellveggen i denne trange men lune glova ligger en brønn. Den holder fortsatt godt med vann. Nede ved vannet finner vi restene av ei lav steinbrygge, sannsynligvis maken til den nordre i bukta ved siden av.

Går vi nordover fra disse tuftene og innover i denne dalgangen som drar seg tvers over øya, så ser vi at bakken er fri for stein. Denne finner vi derimot lødd i røyser for hver tiende meter omtrent. Kommet ut av glova har vi den siste bosetninga til venstre. Her er det sannsynligvis to tufter, hvorav den vestre er godt synlig med sin høye mur mot øst. Bygningen har hatt kjeller med dør inn fra bakkenivå i øst. Selve bygningen kan ha vært på omlag 6 x 6m, med kraftige murer i brudden og rund stein. I bakkant er det omtrent ikke mureppbygging, for her har bygningen kunnet hvile rett på fjellet.

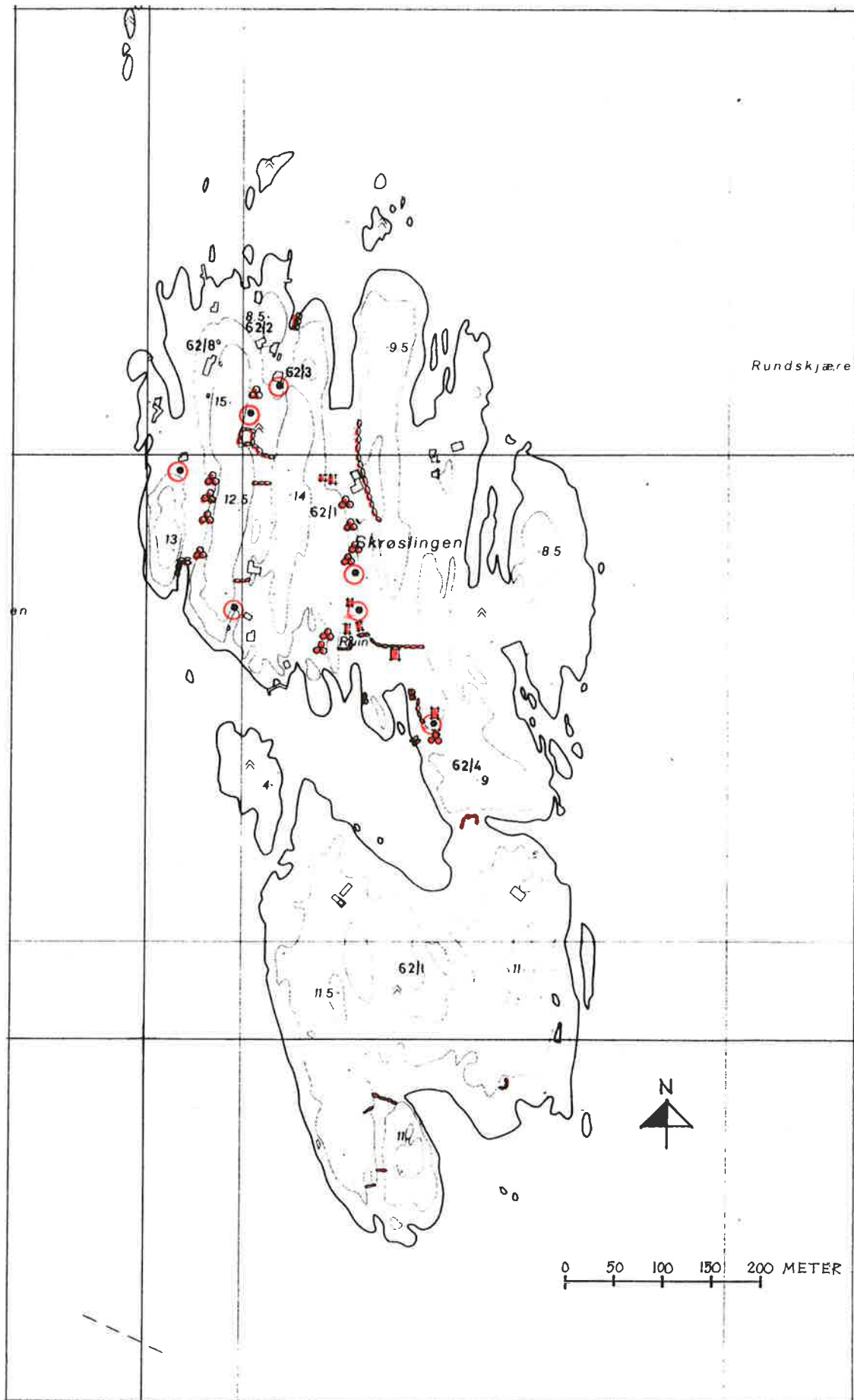
2-3 meter mot øst, der det idag er grassplen, er det synlig ei forhøyning med kraftige steiner i hjørnene. Dette kan være ei hustuft med utstrekning omlag 6 x 5.7m. Det er antydning til ei mindre, ekstra forhøyning i tuftas sørvesthjørne. Dette kan i så fall være spor etter fundament for pipe og grue.

Går vi mot nordvest, over svaberget til neste lille bukt, så står fortsatt etpar-tre av de gamle bygningene. Dette er bnr. 2 og 3, Utsikten og Nyhavn. På luftfotoet ser vi den sørligste av dem helt i venstre billedkant. Nede i bukta ligger restene av ei gammel steinbrygge, som idag benyttes som gangvei ut til ei ny brygge ytterst i bukta. Sør for denne husklynga finner vi det som tidligere var øyas, og en av skjærgårdens beste brønner. Rett sør for denne, inne i lyngmarka, er det registrert en veldig enkel steingard som mot vest tar form av noe som kan minne om et kvé.

I den vestligste av dalgangene, som idag er svært sumpete i de lavereliggende deler, finner vi også et større antall rydningsrøyser. I bukta helt sør er det mulig at det tidligere har vært ei større steinbrygge. Denne er nå temmelig sammenrast.

Går vi til det lave eidet som nesten deler Skrøslingen i to, nordøya og sørøya, så finner vi ei markant innhegning av lødd delvis stor delvis stein. Mot sør og øst går den drøyt halvmeterhøye muren inn mot et bratt svaberg, mot nord er det en åpning i muren. Muligens kan dette ha vært nok en innhegnet kjøkkenhage, det er jo et svært lunt sted - muligens kan det ha vært ei innhegning for beitedyr. Muligens kan den ha tjent andre formål.

På sørøstspissen er det registrert en 0.7m høy mur, lødd i ei bue utenfor ei skorte i fjellet. Måten og stedet den er bygd på tilsier at den kan ha vært ei jaktstilling. Tvers av denne lille bukta i sør, mot vest, finner vi et åkersystem. En dalgang mellom to bratte åssider er rydda og sperra av i endene ved lave steingarder. Småglover ned mot dalgangen er også blokkert med korte steingarder.

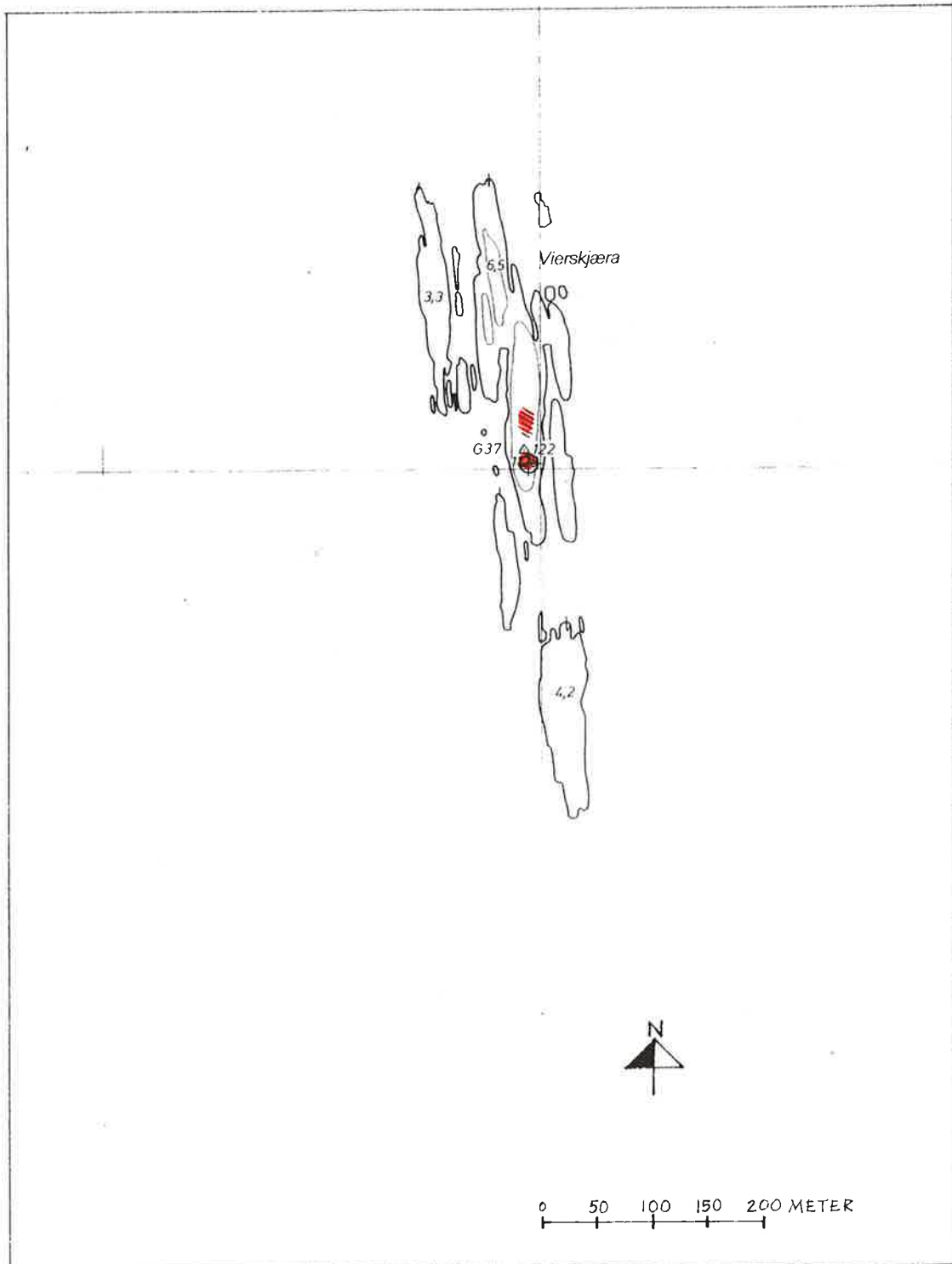

Vierskjæra (Vierskjærne)

Gnr. 135

Disse markante skjæra sørøstligst i Nøtterøyskjærgården blir idag gjerne besøkt av båtfolk som søker en kombinasjon av ro, ensomhet og naturens velde. Flere steder mellom skjær og båer gis det brukbare havnemuligheter på dagtid og ved smul sjø. Men dønningene får fort tak her ute, så det er ingen yndet overnattingsplass.

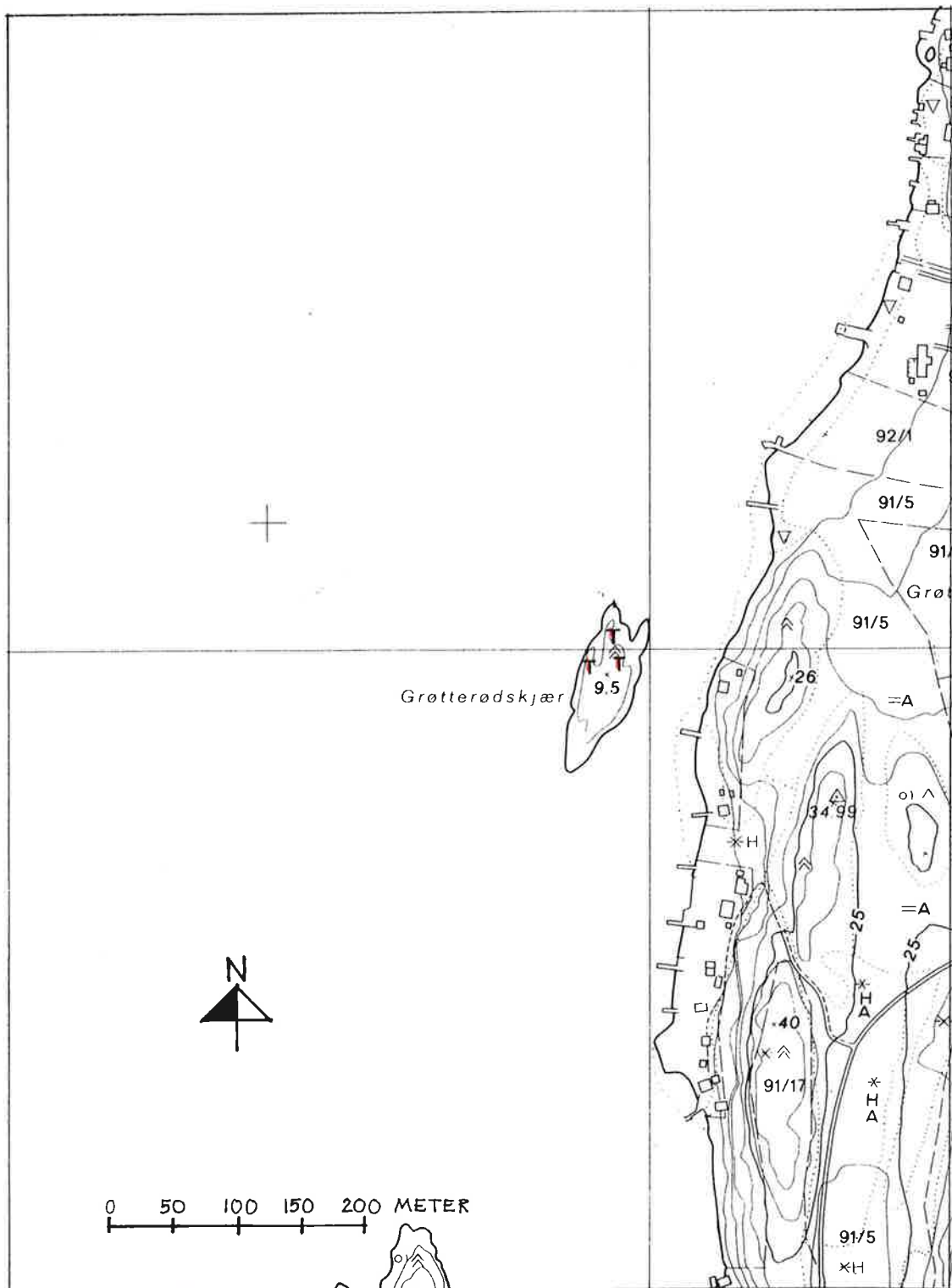
På det største av skjæra, sør på høyderyggen, er det lødd opp en kraftig varde av stein som er skutt ut på stedet. Varden er svartmalt, 4 x 4m i omkrets nede, 2.1 x 2m oppe og 4.7m høy.

Grøtterødskjær (Gröteröd-, Griotrud-)

Gnr. 91

På 1827-kartet er ikke skjæret navngitt, men gårdsnavnet skrives Gröteröd. På skjæret er det ikke andre synlige spor etter menneskelige aktiviteter enn noen kraftige fortøyningsbolter. Det er fire av dem, alle plassert på nordenden. Etter størrelsen på disse T-formede boltene å dømme kan de ha vært opplags- eller fortøyningsbolter for større skuter. Hvem som har benyttet dem, og når, er usikkert.

Håøy (Haaøe)

Gnr. 137

Forminner: På det høyeste punktet, midt på øya, er terrenget idag utsprengt og nivellert til enslags plattform eller bygningsfundament. Iblandet disse sprengte masser ligger et større antall rundslipt strandstein som skiller seg klart ut. Det er rimelig å anta at disse stammer fra ei gravrøys som har ligget her på den høyeste toppen. Det ville i så fall passe inn i det mønsteret vi finner for hvordan disse røysene er plassert i terrenget i skjærgården, samt typen materiale de er bygget av.

Fra Håøy er det tidligere innlevert åtte økser av jern, tolket som et depotfunn fra vikingtida. Altså at de engang er blitt gjemt unna, men at eieren av en eller annen grunn ikke har fått hentet dem igjen.

Håøy lå opprinnelig som underbruk til Alby på Veierland, sammen med Horperød. Horperød ble overført til Nøtterøy alt i 1600-åra, mens Håøy forble i Stokke til 1901. Det fantes 1-2 husmenn på Håøy utover på 1600-tallet, og noen særlig flere ser det ikke ut til å ha vært seinere heller. Forsvarsdepartementet ble eier av hele øya i 1895. I 1963 opphørte Kystartilleriets virksomhet her ute.

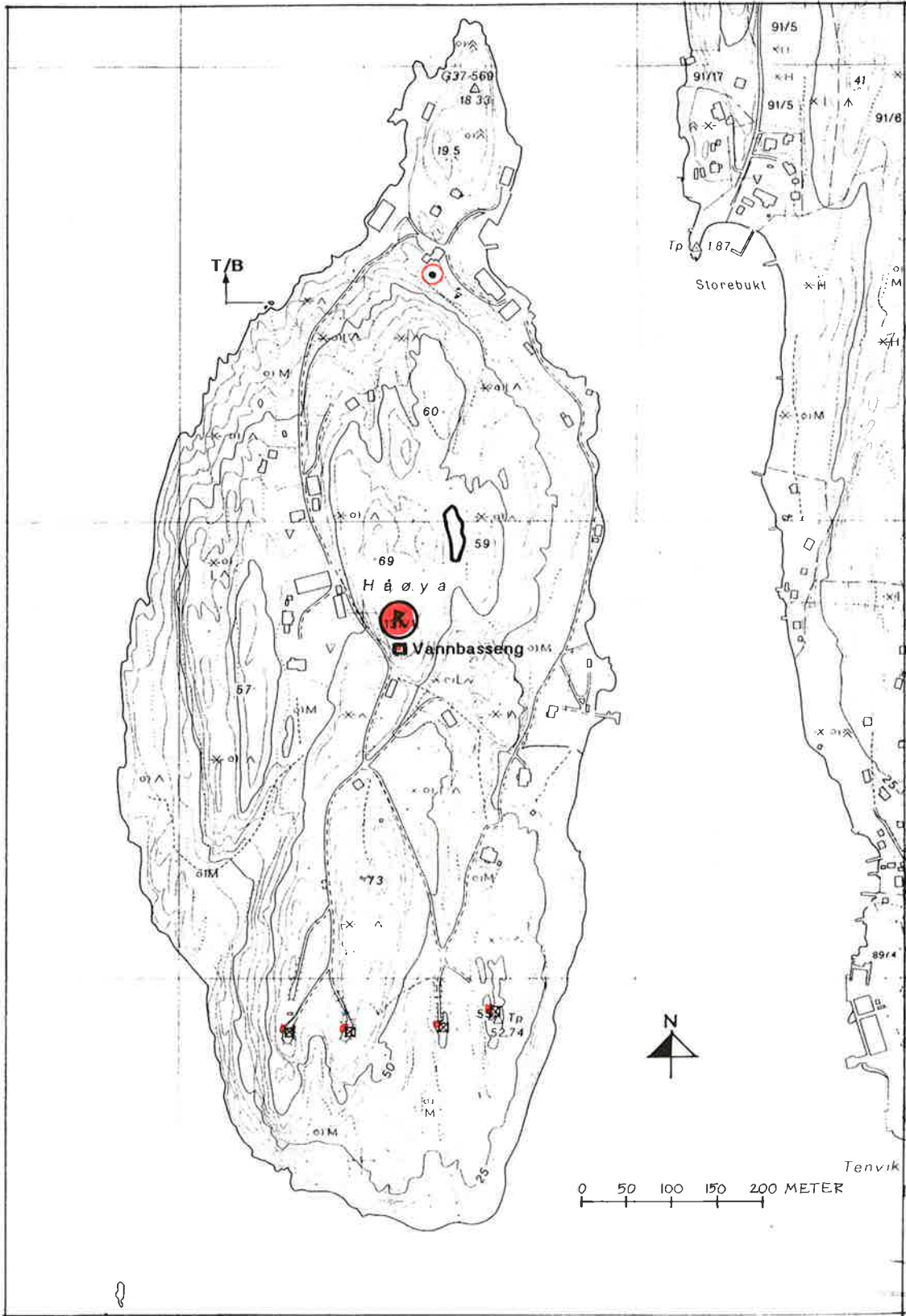
Håøy og tvillingfestningen tvers av sundet, Sundåsen, ble i åra 1895-1905 bygget kraftig ut for å kunne dekke innløpet til Tønsberg. Øyas militære historie er grundig behandlet annensteds, bl.a. av Tore Dyrhaug.

Likevel er det ikke til å komme utenom at ei registrering av Håøy vil komme i kontakt med 'den militære perioden'. Som f.eks. Østre Bolæren er Håøy kraftig preget av ikke-sivile aktiviteter. Solide veianlegg, utsprengte konostillinger, våpendepoter, vannmagasiner, brakkebygninger, offisersboliger, kaianlegg og brygger. Hele nordvestspissen, på hver side av området med kaier og store lagerbygninger, er full av store fortøyningsbolter og pullerter. Oppover langs visse veier finner vi i fjellsidene inntil veien jern og bolter som ble montert for å klare å taue og heise de enorme kanoene opp til plataene i sør.

En av de gamle husmannsplassene står fortsatt, i hoveddalføret opp vest på øya. Her finner vi bolighus og uthus/fjøs. Ovenfor denne bebyggelsen kommer vi rett inn i det militære igjen, denne gangen oppstillingsplassen, et området med flotte alléer og store trær som omkranser bygninger og åpne plasser.

Går vi herfra og rett mot øst, over den høyeste toppen, kommer vi ned til et stort åpent vannbasseng. En trang liten dalgang er renset opp og demmet opp i hver ende, og store mengder overflatevann blir samlet her. Anlegget hører nok til den eldre militære fasen.

Det er svært lite av det gamle jordbrukslandskapet å se på Håøy. De militære aktiviteter har pågått over så lang tid at øya er svært gjengrodd. På den annen side gjør kombinasjonen av gjengroing og militære stier og veier, at det er en naturopplevelse av de store å gå rundt på Håøy idag. De svært gode vekstforholda i dalgangene gir en enorm frodighet, samtidig som de karrige åsdragene byr på helt andre plantesamfunn. Håøy har idag mye å by på, både av naturopplevelser og militærhistorie.

Håholmen

Gnr. 138/6

Håholmen preges av to historiske forhold: Militære aktiviteter og slått/beite. Skutt inn i den høyeste delen av holmen finner vi idag et stort åpent lagerrom, etter sigende for lagring av miner. Inngangspartiet er i nordøst og mesteparten av veggene består av den utskutte steinen som er blitt bearbeidet til blokker. Disse blokkene er så tørrmurt, lødd opp uten bruk av sement.

Retten utenfor, på sletta i den lille dalgangen øst på holmen, er det registrert to tufter. Begge hører nok til de militære aktivitetene. Den nordre har en størrelse på omlag 9 x 6m, den søndre 7 x 4m. Begge fundamentene består av tørrmurt utskutt stein, men det er anvendt større steiner i den nordre tufta. Rett inntil den søndre ligger det en brønn, diameter er 2.5m. Den er satt med stor rund stein. Idag har den ikke særlig dybde, kun 0.5m.

Retten nord for disse tuftene, ute på odden, finner vi de sammenraste restene av det som må ha vært et kaianlegg. Store mengder utsprengt stein er fylt ut i vannet. Fra den lille bukta ved den nordligste odden på holmen går det en liten veistump sørover i retning av lageret.

Retten nord for Håholmen ligger etpar skjær. Her finnes det et markant tørrmurt fundament som nok også har sammenheng med minelegging. Det kan se ut til at det har vært forbindelse mellom holmen og skjæret, muligens i form av ei kraftig bro eller brygge av tre.

Rundt om på Håholmen finner vi flere små og noen større rydningsrøyser. Noen steder ligger steinene i lange remser langs svaberga, andre steder som små konsentrerte hauger. Her, som de fleste steder ellers i skjærgården, ser vi at hver kvadratdesimeter er blitt rydda slik at vekstene skulle få mere plass og det ble mer til slått og beite.

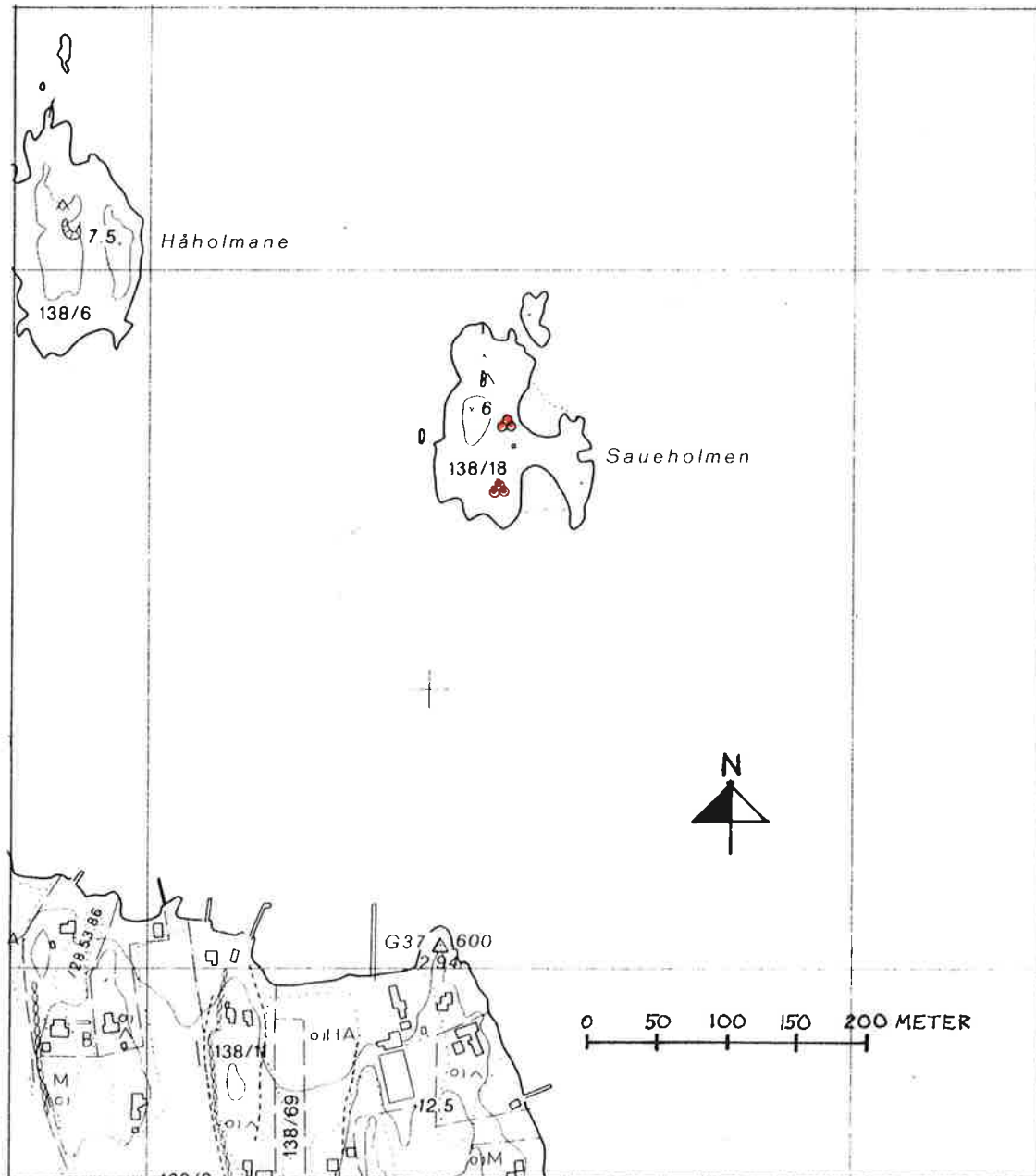
Sauholmen

Gnr. 138/18

Her er strandsonen større enn på Håholmen og det er derfor et yrende fugleliv i de grunne våtmarksområdene. Ellers er holmen identisk i det at alt som kan ryddes er rydda.

Inntil for svært få år siden sto det ei hytte her ute. Den er nå rivi, men spora etter den synes fortsatt på den lille sletta sørvest på holmen. Inne i den lille løvtrelunden midt på holmen finner vi fundamentet etter det som må ha vært en utedo.

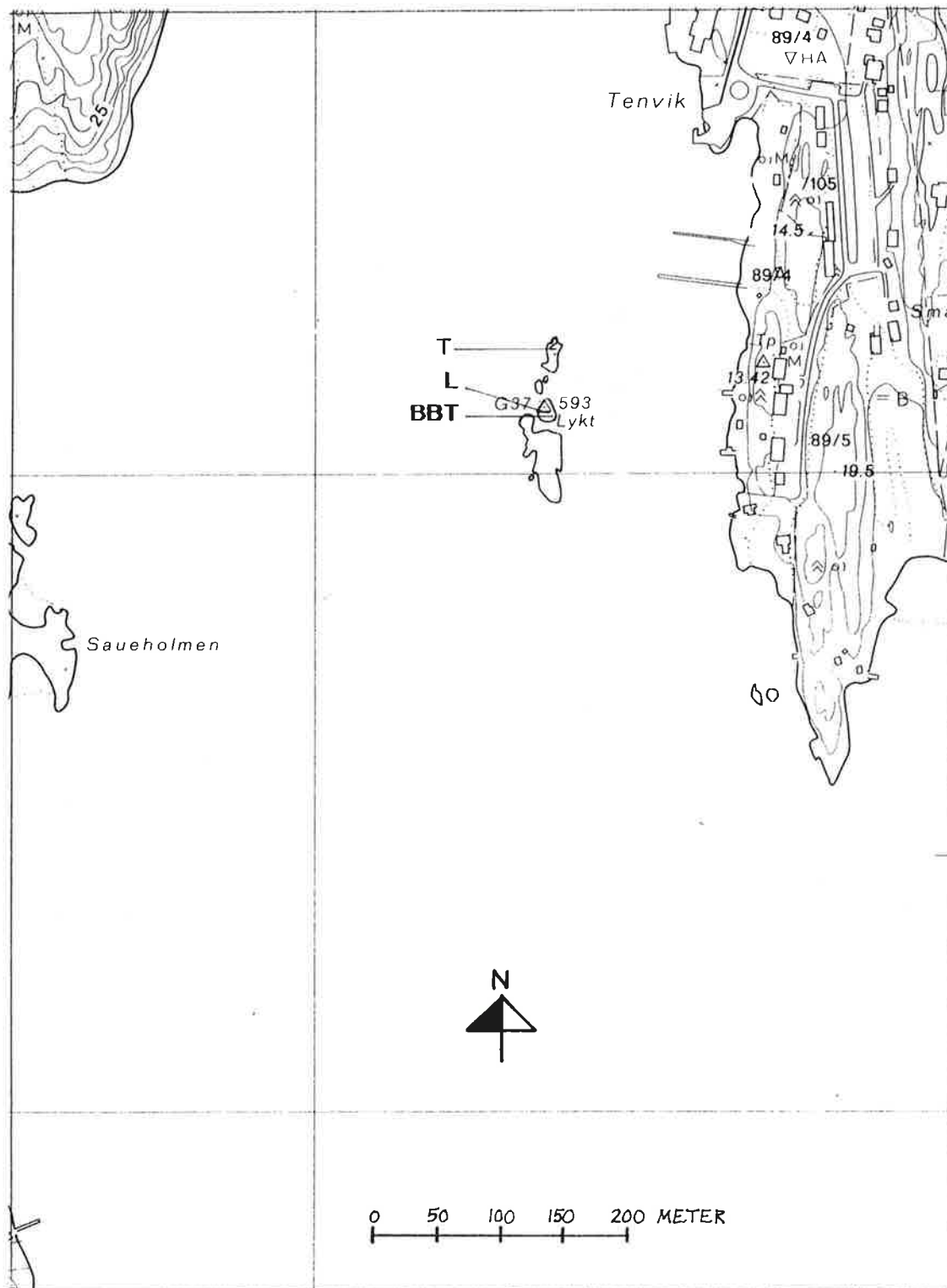
Både Håholmen og Sauholmen har bruksnummer under Alby på Veierland, og de har - som Håøy - hørt hit 'i all tid'.

Tenvikskjæra (Tenvig-, Thynnæuikenne-)

Gnr. 89

Ubetydelige i størrelse, alle skjæra under 5m i høyde, og nettopp derfor såpass farlige at det er plassert ei fyrlykt på det midtre av de tre større skjæra. I fjellet rett under lykta står det nærmere et titalls jernbolter og stenger. En av boltene har en jernring, en 0.3m høy og kraftig bolt på nordre skjær har korsform, så skjæret har nok vært benyttet til fortøyning av større skuter.

Veierland (i Voom, Weyer)
Gnr. 138-142

Forminner: Ialt fire gravrøys er registrert på Veierland. Ei på Sjøholmåsen i nordøst, to på åsen bak Sperrabakkveien i nordvest og ei nede på sørøstspissen av øya. Denne siste gravrøysa ligger såpass lavt, rundt 5m over havet, at den nok må høre hjemme i den yngste del av eldre jernalder. De andre røysene kan ha blitt bygd i bronsealderen (1800-500 f.Kr.) I tillegg er det gjort mange funn på Veierland gjennom åra. I siste del av 1800-åra sendte lærer A. Fredrichsen fra Sandefjord og rektor R.K. Brynildsen inn flere gjenstander og opplysninger til Universitetets Oldsaksamling i Oslo. Det dreier seg om gjenstander fra graver, både fra vikingtid og fra eldre jernalder, og om løsfunn fra både steinalder og middelalder. Det er mulig at de gjenstandene som ble sendt inn delvis stammer fra de gravrøysene som vi fortsatt kan se, i alle fall de gjenstander som er datert til eldre jernalder. Gravhaugene fra vikingtid er nok dyrket bort for lenge siden, disse lå på Vestgården.

Øyas navn burde idag vært Veier, på samme måte som vi sier f.eks. Nøtterøy og Tjøme og ikke Nøtland eller Tjømland. Felles er likevel veierlendinger, nøtlendinger og tjømlinger. Skal vi gå ut fra det som er gjort av gravfunn tidligere, så kan det være rimelig å tidfeste den første faste bosetninga på Veierland til 200-300 tallet. Muligens har den opphørt i en periode, for vi har ikke opplysninger om gravfunn igjen før fra 800-900 tallet. Men fra vikingtida og framover må vi regne med kontinuerlig og stadig mer utvidet bosetning.

Vi har ikke de gode oversiktene for Veierland som vi har for resten av Nøtterøy med hensyn til utviklinga av folketallet gjennom århundrene. Derimot er det fullt mulig å sette opp tabellen over 'Hvad de fødte; høiavling; saadde', takket være Lorens Bergs interesse for nettopp dette viktige bilde av ressursene og deres karakter over tid.

	Hester	Kuer	Ungfe	Sauer	Høyllass	Sådde
1657	8	31	20	43	-	-
1668	8	39	17	40	220	33 tondeså åkerjord, 4 brakk
1723	7	46	-	32	156	37 tønner havre 3/8 t. blandkorn 1/8 t. rug 1/4 t. hvete
1803	10	43	-	-	-	37 tønner
1820	7	33	-	-	-	32 t.
1835	11	44	-	40	-	50.5 t. havre 1 3/8 t. hvete 6 1/4 t. bygg 1/4 t. erter 1 3/4 t. rug 48 3/4 t. poteter
1865	11	110	-	50	-	49 3/4 t. havre 10 13/16 t. hvete 7 5/8 t. rug 6 5/8 t. bygg 87 t. poteter

Denne tabellen er ei sammenstilling av opplysningene for de enkelte gårder. Den viser således hva Veierland som helhet kunne produsere i jordbruket. I tillegg hadde innbyggjerna tilgang til hva sjøen på forskjellig vis kunne gi. Vi må likevel regne med en noe større produksjon, her som for de større øyene på Nøtterøys østside, nemlig for strandsittere og andre mer eller mindre eiendomsløse oppsittere. Også disse drev jord og hadde husdyr, om enn i svært liten skala.

Det opplyses i 1668 at ingen av gårdene på Veierland har mer 'tjenlig jord at oprydde', da de måtte ha utmarka til beiter. Likevel kan det se ut av tabellen, dersom ikke måleenhetene

er endret, som at det etter 1820 skjer en stor utvidelse av både øyas dyrkede areal og antallet kyr på beite. Dersom denne observasjonen er korrekt skjer det tydeligvis store endringer i forholda på Veierland etter Napoleonskrigene. Men dette er likevel saker som ligger utenfor denne rapporten å gå inn på.

Veierland er ei stor øy. Variasjonene i terrenget er mange, fra de bratte åssidene mot øst og vest i nord til de sumpete kilene som skjærer inn i sør. Mellom disse ytterpunkter finner vi det meste. Likevel kan vi ordne noe i helheten ved å si at det meste av den beste jorda ligger langs midten av øya i retning nord-sør, i det vestre av de to dalfører som går over øya på langs. Det østre dalføret har også dyrkbar jord - tildels har den vært dyrket tidligere - men de midtre delene har idag preg av skogssummer. Det samme gjelder flere steder på Veierland, at god jord idag ligger brakk, enten tilplantet med gran eller gjenvokst av løvkratt. Derfor blir det de mange steingardssystemer rundt om på øya som preger førsteinntrykket når en ser på registreringskartet.

Nok har det vært flere steingarder, og rydningsrøyser. Mye god stein er kjørt bort til veifylling, bryggefundamenter, husmurer eller bare blitt fjernet. Nytt landbruksutstyr og nye bruksmåter krever større og mer sammenhengende arealer. Da blir flere av sporene etter det gamle samfunnet og dets driftsmåter borte. Likevel finner vi igjen, her og der, endel løkker som voksne mennesker enda kan huske var i bruk. De som idag er minst synlige er enkelte av løkkene mellom Tangen og Vestgården samt de sørvest for Oslebakke ned mot Lirekil. Noen har enda navn, som Thorslökka eller Vestmarka. Gamle stedsnavn på Veierland er forøvrig utførlig behandlet i velforeningens rapport fra 1984.

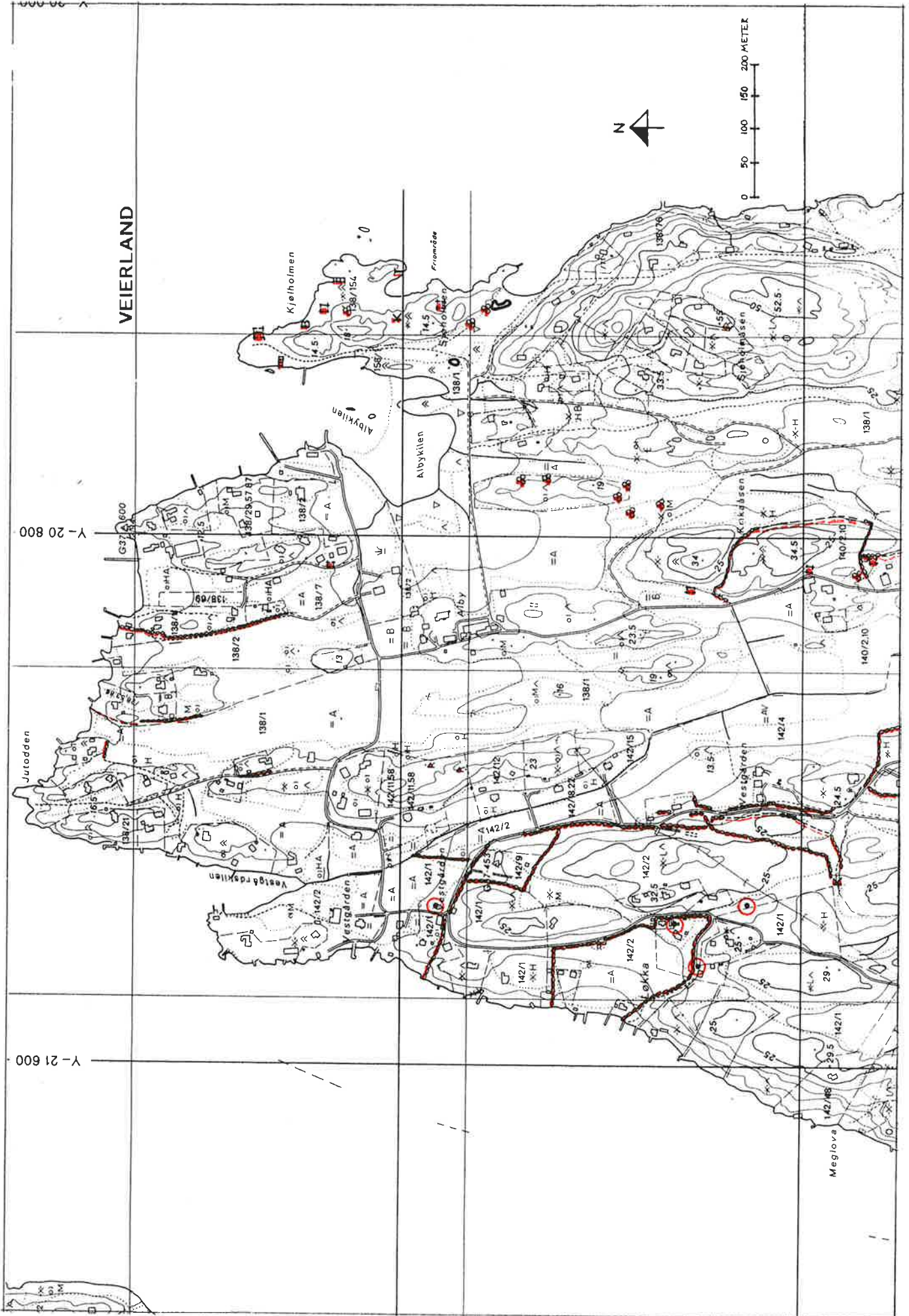
Veierland har alle typer steingarder. Fra de lave, som stort sett består av ei rad større stein lagt kant i kant. Til de kraftige, opptil 1.2m høye og rundt 1m breie nederst og med kjerne av småstein. 'Svenskegard' blir denne siste typen helst kalt. De lave steingardene holdes gjerne for å være av en eldre type. Også de steingardene som skiller åkeren fra beite- og slåttemarka regnes for å kunne ha en rimelig høy alder, forutsatt selvfølgelig at åkerarealene ikke er blitt utvida i seinere tid. Men skal en gjøre landskapsanalyser, så må mer enn bare steingardene brukes som hjelpemiddel. Samtidig er det greit å huske at kart, med grenser for både selve gården/eiendommen og for skiller mellom typer bruksområder, kan være vel så enkle å bruke for å få fram gårdshistorie som de nakne beskrivelsene i mange bygdebøker.

Synlige hustufter er det ikke så mange av på Veierland. Det meste av den gamle bebyggelsen har nok ligget der vi finner gårdstuna idag. Likevel er endel nytt kommet fram. Starter vi i nordøst, på Kjøholmen, finner vi faktisk flere. Helt i nord ligger restene av 'Kølabrygga' og lagerboden til Olaf Torgersen på store Alby. Det har vært brukt støp både til brygga og til grunnmuren for lageret. Det skal ha vært aktiviteter her i 20- og 30-åra. Rett sørfor finner vi etpar mer unnselige tufter. Begge er enkle fundamenter av rund eller brudde stein, den nordre på 6.5 x 3.4m og den søndre 7.0 x 6.2m. Steinene ligger bare i hjørnene eller også midt under langsiden, så bygningene har stått over bakken. Bukta nærmest den søndre tufta kalles 'Svenskebukta' og vi finner dessuten navnet 'Svenskeglova' her ute.

Følger vi veien fra Albykilen i nordøst så finner vi ei relativt 'fersk' tuft i veikanten langs en stikkvei opp til hyttene i nord. Tufta er omlag 5.0 x 3.3m med en kompakt grunnmur i hoggen stein og det er anvendt sement i fugene. I tufta, på et lavt fundament av tegl i tre skift, står et trau av glassert tegl. Rimeligvis var bygningen et fjøs.

Videre sørover forbi store Alby kommer vi snart på venstre side til ei tuft som vel stammer fra ei løe eller lignende. Den ligger innunder fjellsida i åkerkanten, med en størrelse på 8 x 5m, kanskje noe lenger. Dimensjonene på svillene har vært kraftige, for det er i prinsippet seks steiner som har båret bygningen.

Noen få titalls meter lenger sør, tett i veikanten, lå det for ikke så mange år siden hva som vel kan ha vært en potetkjeller. Bygningen hadde vegger av stein og lå delvis nedgravd i bakken. Idag er det svært lite å se av den.

Rett opp for skolen, omtrent vegg i vegg med Rispestua der den er gjenreist idag, ligger det ei tuft som stort sett er identisk med mange av tuftene på de andre øyene. Det har vært foretatt arkeologiske undersøkelser i denne tufta i flere sesonger, og det kan se ut til at huset som sto her ble satt opp engang på slutten av 1700-tallet. Men dette må vi vente litt med å gi et endelig svar på. I allefall, tufta består av tre deler. Den eldste er 4.9 x 4.2m i grunnplan og har et kraftig fundament for pipe/grue i det ene hjørnet. Med unntak av mot vest, hvor det er åpent, så har huset vært fundamentert på en sammenhengende mur i ett skift av naturlig bruddstein. Mot sør har det så blitt føyd på et tilbygg, 1.5m bredt i hele husets lengde. Det ligger noe lavere enn huset, som følge av at de har fulgt terrengefallet. I forlengelse av påbygget har de så føyd til enda et tilbygg. Dette har fulgt veggflukten mot vest, 2.4m langt, men bredden har bare vært 3.4m. I det lune hjørnet som da har framkommet finner vi et inngangsparti, og satt på høykant ned i bakken ved siden av døra står ei steinhelle til å skrape av skoa på.

Går vi veien videre sørover forbi Praten mot Oslebakke så finner vi noe over halvveis etpar tufter og noen rydningsrøyser rett sør for veien. Den nordre tufta består av 4 runde åkersteiner, en i hvert hjørne av det 3 x 3m store fundamentet. Stedet er svært gjengrodd så det er vanskelig å få oversikten, men bygningen kan ha vært noe lenger mot både nord og vest. Omlag 20m nedenfor finner vi noe som også kan være ei tuft. Det er kun den svake forhøyninga i terrenget som er mulig å få øye på, så noen mål for grunnflate kan ikke gis. Om tuftene stammer fra bolighus eller uthus er vanskelig å si, sannsynligvis har det stått uteløer eller redskapsskjul her.

Noen hundre meter lenger sørover kommer vi til nok et oppdyrka område som idag er fullstendig gjengrodd av løvtrær. Det skal være i dette området at Mor Weiers løkke lå. Rydningsrøyser er det mange av her og ei lita tuft ligger godt til i bakkant av de tidligere oppdyrkede arealene. Dette kan godt være fundamentet for ei uteløe.

Rett før vi går over siste kneika ned til Oslebakke bør det tillates en liten avstikker inn i krattskogen på høyre side av veien. Her ligger nemlig den steinen som Aslak Kåsa fant for mange år siden. Idag ligger den blant mange andre åkersteiner i ei rydningsrøys innunder etpar store eiker ved kanten av et jorde gjenplantet med gran. Den har vel ligget et annet sted tidligere. Hva skal det bety, disse innhogde bokstavene, figurene og årstallet? Foreløpig har ingen kunnet gi noe helt sikkert svar.

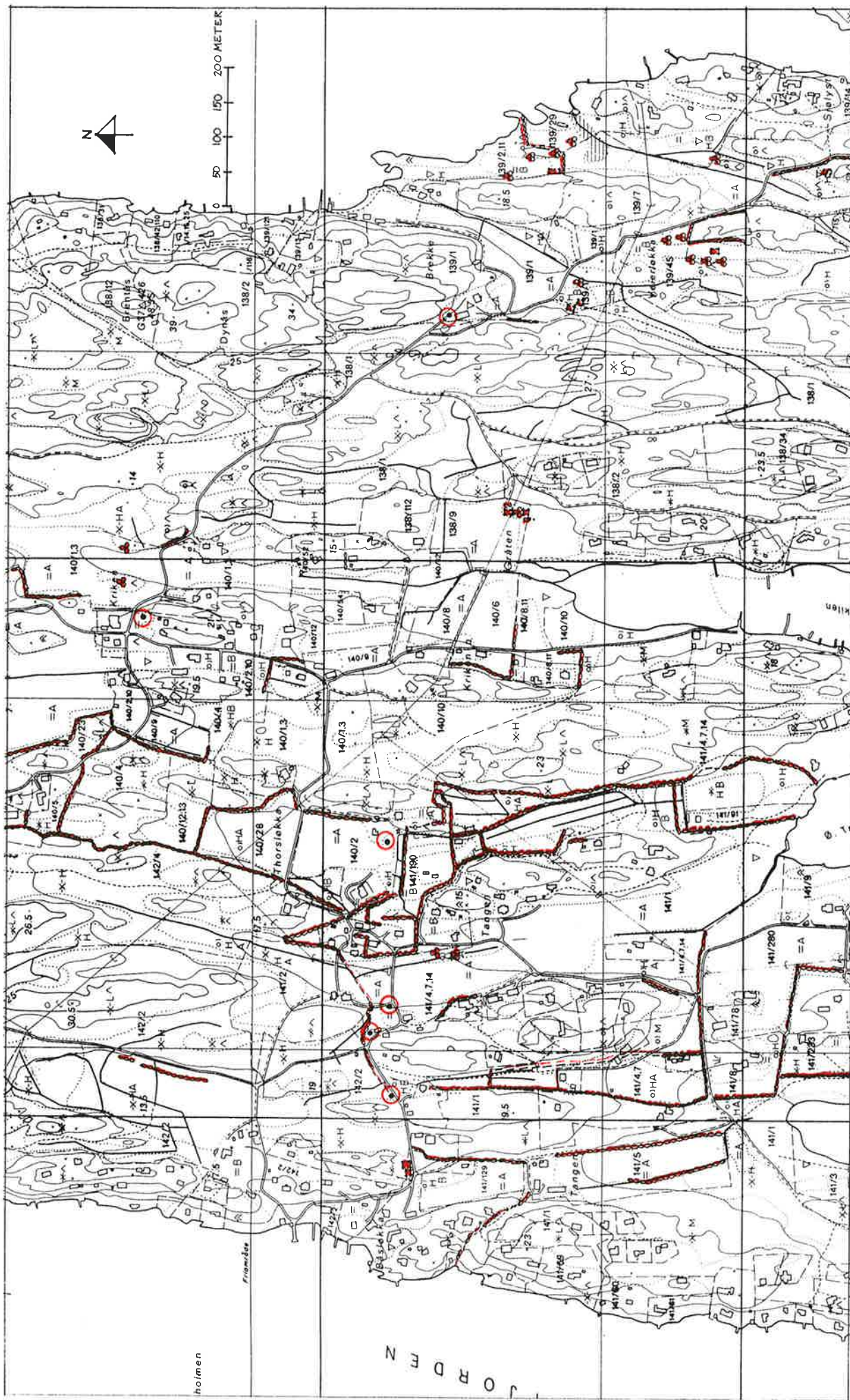
Nede ved vannet er det mest iøynefallende de mange fortøyningsbolter, jernbolter og ringer som står i fjellet over en lengre strekning. Det skal tidvis ha ligget temmelig mange skuter her. I den lille bukta rett nord for det tidligere gjestegiveriet finner vi tuftene etter etpar lette bygninger. Den nederste er etter et naust. Den øvre ligger på et lite platå innunder den bratte bergveggen. Grunnflata er her 6.8 x 4.0m, og bygningen har nok vært ei sjøbu. I Oslebakke har det blitt bygd skuter i den søndre bukta.

På gjestegiverigården ligger det idag to brønner, begge avmerket på kartet. Den øvre ble brukt til dyra i fjøset mens den nedre hørte til husets husholdning.

En gammel potetkjeller ligger nå temmelig nedrast i svingen ned til bryggene ved Oslebakke. Den er bygd av stein og gravd delvis inn i bakken i bakkant. Rett ned for denne tuftmarkeringa er det en brønn, eller snarere en kulp i bekken. Denne kulpen var vanningshøl for kyra.

Går vi tilbake til Mor Weiers løkke, noen hundre meter nordøst for den, er det merket av ei tuft, en steingard og noen rydningsrøyser ute ved vannet. Tufta ligger innunder en bratt fjellvegg i kanten av et jorde. Den er omlag 9 x 3m i utstrekning og fundamentert med stort sett runde åkersteiner i ytterkant. Plassering og byggemåte kan tyde på at det har ligget ei uteløe her.

Tar vi et sprang over åsen til Krikakilen så er det på østsida av jordene her avmerket etpar mulige tufter. Den nordre kan ha ei utstrekning på omlag 6 x 5 eller 8 x 6m, en mur lødd i ett skift av stort sett brudne åkerstein. Den ligger på en liten åkerholme som i de seinere år er benyttet som dumpeplass for store mengder åkerstein. Om det er ei tuft, og ikke bare

kunstferdig lødde rydningsstein, så kan det tenkes at det har ligget ei uteløe her. Den søndre tufta er nogenlunde identisk med den første, både i type og omstendigheter.

Ute på Hvervodden sør for Krika skal det, som navnes sier, ha blitt bygd skuter. De eneste synlige spor etter denne aktiviteten idag er de rustne restene av en kraftig slipp. Skinnene er lagt på rundtømmer og stein. Skinnegangen er 1.6m brei. Nær vinsjen øverst står ei tralle og ruster. Den er 2.4m lang og 1.8m brei og mangler sidestøtter.

Inn for Hvervodden mot vest ligger østre Tangenkilen. Nordover her finner vi mange inngjerdede løkker. I Veierlandsrapporten nevnes Jesperløkka og Jonseløkka. Inne på en av løkkene ligger tufta etter det som sies å ha vært et sommerfjøs. Tufta har et grunnplan på omlag 10 x 4m, der bygningen har vært hevet over bakken på 0.2 - 0.3m høye enkeltsteiner jevnt fordelt.

Går vi herfra rett sørover forbi Tangen søndre treffer vi på ei ganske ung tuft. Den er langstrakt og ligger øverst på et svaberg. Bygningen har vært 4.5m brei og mer enn 20m lang. Jernpåler i fjellet og lave murer med hønsenetting i støpen utgjør fundamentet. Det sies at det her lå en minkfarm.

Tre steder på Veierland er det blitt registrert noe vi finner også her sør i skogene på Tangen. Registreringa er merket med en 'K' og muligens er det restene av kullmiler. De er runde i formen, diameter 4 - 5m med lave jordvoller rundt 0.5m høye. I midten har alle ei fordypning som om de var plyndrede gravhauger.

Ytterst på sørvestspissen av Veierland ligger Kjelane. Navnet kommer av de mange jettegrytene som breelver skapte under istida. Ikke bare er grytene mange og fine, men også beliggenheten er flott. Dette er severdigheter som burde gjøres mer tilgjengelige.

Midt på øyas vestsida ligger Båsløkka. Rett opp for vannet er det merket av to tufter. Dette er stedet som Veierlandsrapporten betegner Tillas tomt, et lite jordstykke i svingen ned mot gården Tangen. Fundamentene for bygningene som har stått her tegner seg ikke alt for klart i terrenget, men etpar tufter kan øynes. Den ene er omlag 7 x 3m, den andre 5 x 5m. Begge består av brudde stein plassert punktvis under bygningene.

Veierland er som nevnt ei stor øy og den har ei lang historie. For de som er interessert i å bli bedre kjent her ute anbefales Veierland Velforenings rapport fra 1984 - selv om den er 'utsolgt' burde det vel være mulig å få i stand et nyoptrykk?

Oslebakkholmene

Gnr. 139/127

Gården Oslebakke kjennes som gjestegivergård langt tilbake i tid, og det er forståelig med den gode havn som finnes her mellom Veierland og Nordre Oslebakkholmen. Av den grunn finner vi idag, på begge sider av sundet, flere titalls jernbolter og -stenger i fjellet ved vannkanten. Boltene er i flere tilfeller utstyrt med ringer, slik at de kunne benyttes til forhaling av skip, kjølhaling.

Forøvrig er begge de største Oslebakkholmene sterkt preget av slått og beite. En nydelig steingard deler den nordre holmen i to nogenlunde jevnbyrdige deler mht. jordvegen. På Veierlandssida stikker det en liten stump av en steingard ut i vannet rett ned for den gamle steinkjelleren, og denne steingarden ser nesten ut som en 'forlengelse' på land av den på holmen.

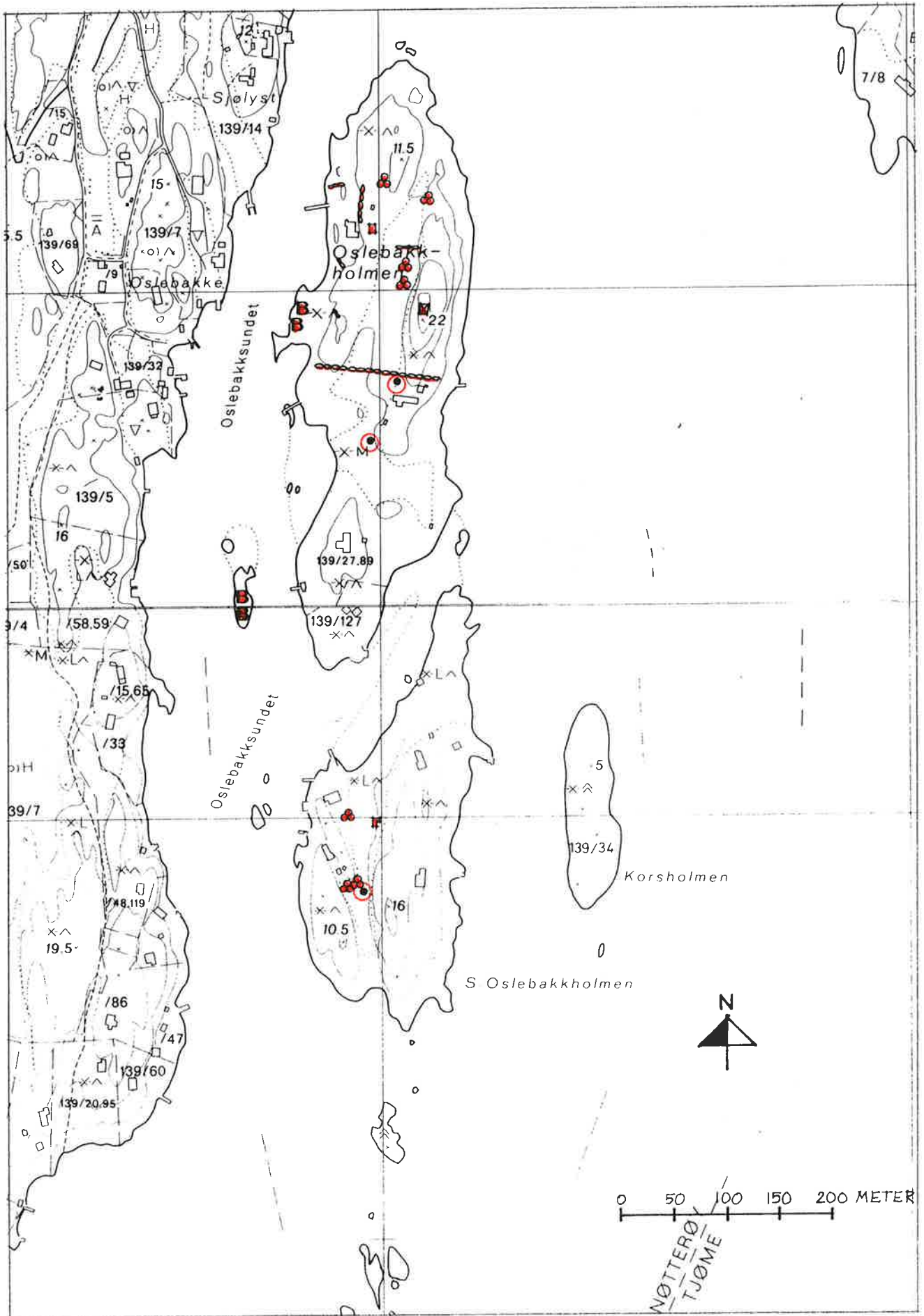
På nordre del av Nordre Oslebakkholmen ligger det idag en hyttebebyggelse i et lunt drag i nordvest. Ei av hyttene har en kjeller med grunnmur som viser at dette er rester etter eldre bebyggelse, den er derfor ført opp som tuft. Kjelleren er 4.4 x 4m i omkrets og 1.5m høy, den har ei dør i nord og et lite vindu mot sør. Hvorvidt det er bygninger etter fastboende vites ikke, men det er ikke usannsynlig da tilsvarende var tilfelle på Søndre Oslebakkholmen.

Her på Nordre Oslebakkholmen er det særlig den nordre delen som fortsatt har et landskap preget av at all jord engang er blitt ryddet for slått og beite. Større og mindre rydningsrøyser ligger inne mellom grantrærne sammen med små steingardsstumper. Det kan se ut til at den rydda jorda midt på denne del av holmen har vært adskilt fra resten med gjerdesystemer.

Den søndre del av Nordre Oslebakkholmen har ikke slike tydelige spor etter det gamle dyrkningslandskapet. Muligens har det ikke bodd folk på denne halvdel, muligens er spora fjernet gjennom den byggevirksomhet som hyttene her representerer.

Retten inntil steingardsbiten midt på holmen går det ei relativt ny trapp opp fjellsida til høyderyggen. På det høyeste punktet finner vi spor etter de militære. Her er det skutt ut et rom, en stilling, som innvendig måler 2.0 x 1.3m og som er 1.5m dyp. Sidene er delvis murt opp med sement og stein der de ikke er skutt rette. Åpningen inn til stillingen er fra vest, og det er tydelig at stillingen henvender seg østover mot sundet mellom Veierland og Tjøme.

Søndre Oslebakkholmen har som nevnt en eldre stående bygning. Kjelleren er gammel mens selve bygningen skal ha blitt satt opp i 1935. Samtidig ble det føyd til et påbygg mot sør, for 'piken' som dengang var med ned om sommeren. Huset skal ha tilhørt 'damen med sauene'. Rett ved huset, på vestsida, står det ei mektig lind, et tuntre. Holmen er idag temmelig gjengrodd, men det kan skimtes enkelte eldre trær som hører hjemme i den tida da holmen var mer eller mindre snaubeitet. Også her på Søndre Oslebakkholmen finner vi enkelte rydningsrøyser.

Avsluttende kommentarer

En registreringsrapport som dette skal ikke inneholde de store analysene. Dens formål er å presentere det materialet som er blitt registrert på en mest mulig tilgjengelig måte. For kommuneplanen sin del kunne kanskje de enkelte kart vært tilstrekkelig. Skal likevel materialet kunne benyttes i noen flere sammenhenger så er det nødvendig med en forklarende tekst i tillegg. Dersom flere mennesker enn forvaltningen og de spesielt interesserte skal ha utbytte av rapporten fordres det dessuten at de harde fakta blir presentert og pakket inn i en noe større sammenheng.

Noen overgripende resultater er det likevel plass til her på tampen. De aller fleste bosetningene ute på øyene visste vi om på forhånd - de er omtalt i bygdebøkene. Det er kun Oslebakkholmene som ikke var nevnt som bosted på forhånd. Det som er nytt er at vi nå vet hvor de forskjellige bygningene har stått. Vi kjenner nå dessuten til at det har vært temmelig mange bosetninger på flere av øyene.

De gamle åkerområdene er nå blitt betydelig bedre klarlagt. Enkelte av steingardene er allerede avmerket på det økonomiske kartverket (ØK-kartene), men bare i den utstrekning de har vært synlige på flyfotos. Mesteparten av de registrerte steingardene lå unektelig godt gjemt inne i tette kratt med bresk og løvverk, eller de var synlige fra lufta men for unnselige til å bli oppfattet som gjerder.

Mye av den dyrkede marka har aldri blitt inngjerdet og er derfor vanskelig å få øye på. Da er rydningsrøysene gode indikatorer. Også fordi 'datidas' innmark ofte så helt annerledes ut enn den gjør idag. Ei åsside eller ei øy kunne bli rydda for stein fordi en ville utvikle ei slåttemark der, ikke nødvendigvis fordi en ville skape åker. Slik innmark er ofte ikke avgrensa på noen måte, istedet må en ty til f.eks. rydningsrøysene for å forstå hva som har skjedd.

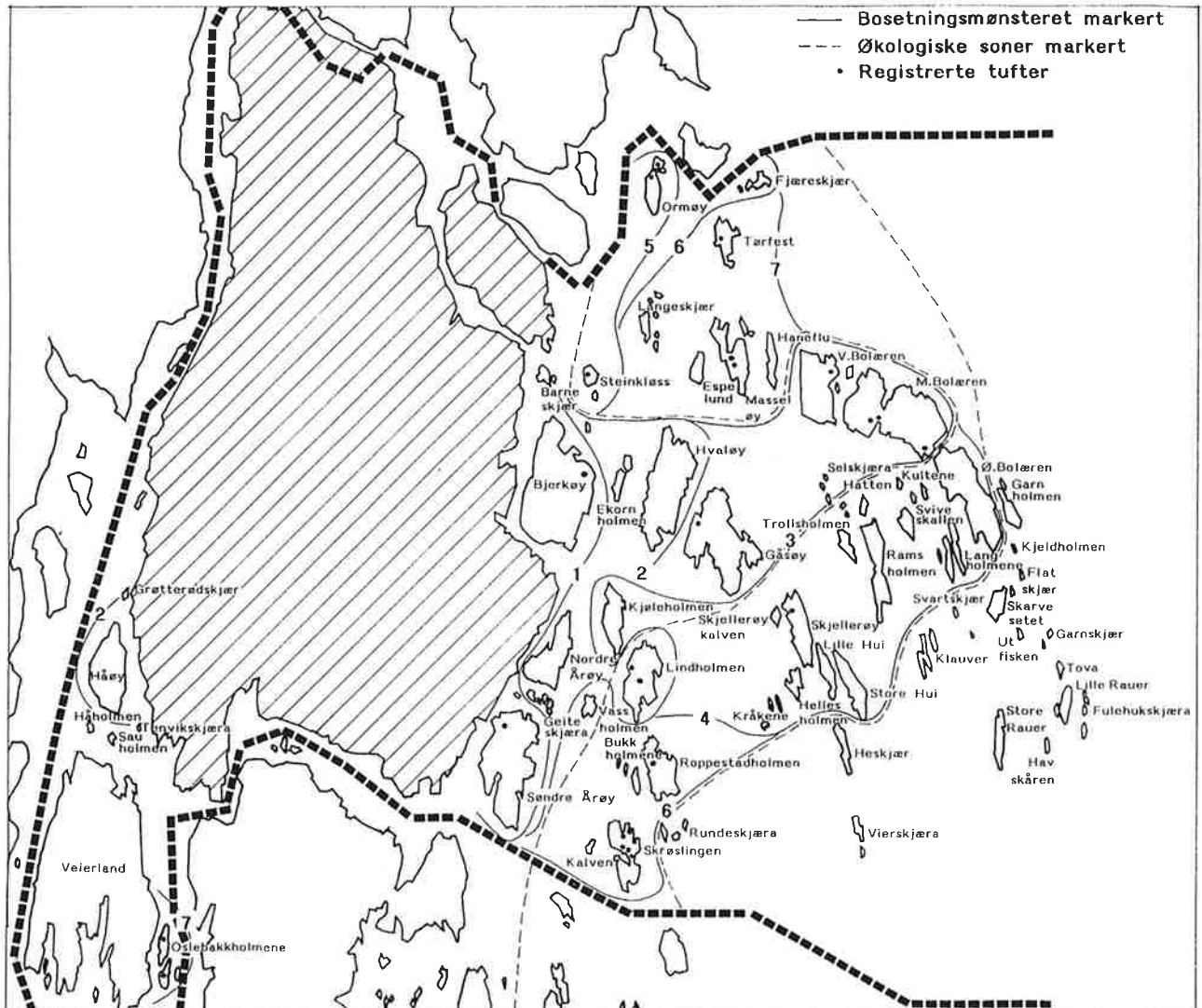
Jegere og fiskere setter sjelden store spor etter seg. Deres tilstedeværelse er gjerne noe en forutsetter fordi et område fortsatt har godt med vilt eller fisk. Og da har det vel alltid vært slik? Nettopp derfor blir det viktig å være kjent med og klar over de få spora de faktisk har etterlatt seg.

Militæret, steinbruddsindustrien, skutebygginga, sjøfarten, losinga, dyreholdet - alle disse aktiviteter setter sitt preg på landskapet på ett eller annet vis. Tydelig som et steinbrudd, det ligger som et sår i de rundslipte åssidene. Eller nesten usynlig som et beite - det er kun en undersøkelse av planteartene som kan fortelle at dyra har vært der. All bruk av naturen er brikker i menneskenes historie, alle sporene er viktige å ha med seg.

Det følgende kartet viser hvor de registrerte tuftene ligger. Samtidig viser det når bosetninga fant sted. Vi ser at det danner seg et svært tydelig mønster i det hele - det går på en måte i bølger. Og bølgene gjennom århundrene følger den økologiske soneinndelinga. De som flyttet ut hit visste hva som fulgte med valget av bosted.

Først blir de store øyene i innerskjærgården nærmest Nøtterøy bosatt. Dette skjer på slutten av 1500-tallet. Bjerkøy og Søndre Årøy. Dette er øyer med temmelig godt med dyrkbar jord. Tilværelsen blir ikke så forskjellig fra den på gårdene inne på øya. Deretter beveger en seg et stykke lenger ut, men fortsatt i hovedsak innenfor innerskjærgården. Øyene Hvaløy, Nordre Årøy og Håøy står for tur. Likeså Lindholmen, som ligger noe langt ut men har mye jord. Vi er nå helt på begynnelsen av 1600-tallet.

Etter midten av 1600-tallet kommer det ei ny bølge. Fortsatt finner bosetninga sted i innerskjærgården, økologisk sett. Øyene er Gåsøy, Vestre og Mellom Bolæren. Rundt 1720 får den siste, og karrigste øya i innerskjærgården fastboende - Kjølholmen. I tida fram til 1750 tas spranget ut i mellomskjærgården og øyene Skjellerøy og østre Bolæren får helårsbosetning. Her ute kan jorda ikke lenger være det viktigste grunnlaget for å overleve.

Rundt 1800 får vi den største ekspansjonen. Først Ormøy og Steinkløss rundt 1790. Så Fjæreskjær, Vassholmen og Skrøslingen i de første åra av det nye århundret. I 1840 flytter det folk ut til Roppestadholmen men i mellomtida er Skjellerøy og Fjæreskjær avfolket. Nå er det meste av mellomskjærgården opptatt.

De siste nybyggerne flytter utover rundt 1870. Til Tørfest og til Masseløy. Bosetninga på Oslebakkholmene er udatert, men det er ikke urimelig å tro at disse små holmene var en siste utvei for folk som ikke fikk plass andre steder, og presset ser ut til å ha vært størst på slutten av forrige århundre.

Vi legger merke til at ingen av øyene i ytterskjærgården har spor etter fast bosetning. Det er tydelig at tilgang til jord må ha vært et minstekrav, både for dyrking og for slått og beite. Og disse ytre øyene er omtrent bare svaberg.

Et annet viktig trekk er skjærgårdens avfolking. De aller fleste øyer og holmer ble fraflytta i perioden 1890 - 1920. De minste og mest utsatte mistet bosetninga noe tidligere, som Tørfest og Roppestadholmen i 1875. De større øyene ble sist liggende øde. Som Gåsøy i 1955 og Lindholmen i 1929. Årsakene til fraflyttinga kan være så forskjellige, men resultatet ble det samme nesten over alt: Øyene ble kjøpt av folk som nå benyttet de gamle fiskerbondehusene til sommersteder. Idag er det fastboende brukere på bare fire øyer, Bjerkøy, Hvaløy, Nordre og Søndre Årøy.

Kilder og litteratur

Her finnes noe litteratur utover hva som er direkte anvendt i rapporten, men dersom noen er interessert i å lese mer finner de henvisninger her.

- Berg, Lorens** 1920: Tjøømø. En bygdebok. Kristiania.
- Berg, Lorens** 1922: Nøtterø. En bygdebok. Kristiania.
- Berg, Lorens** 1928: Stokke. En bygdebok. Kristiania.
- Brendalmo, Jan** 1991: Kulturisme på Nøtterøy? Tønsbergs Blad 5. februar.
- Brendalmo, A. Jan** 1992: "Mange mindre beboede Øer..." Njotarøy. Årsskrift for Nøtterøy Historielag.
- Eckerholm, Jonas** 1992: Säsongfiske i Torhamns skärgård. En studie av tomtningar i Blekinges östra skärgård. C-uppsats i Medeltidsarkeologi vt-92. Institutionen för Medeltidsarkeologi, Lunds Universitet.
- Folkebladet** No. 13, 15de Juli 1893.
- Grieg, Sigurd** 1943: Vestfolds Oldtidsminner. Oslo.
- Hansen, Ole** 1987: Forslag til tiltaksplan for friluftsområdene i Nøtterøy/Tjømeskjærgården øst. Fylkesmannen i Vestfold, Miljøvernavdelingen.
- Heyerdahl, løytnant** 1827: Kart over Nøtterøyskjærgården østre/nordøstre del. 1:50.000 (9D7).
- Holmboe, løytnant** 1825: Kart Nøtterøy sørøstre del og Stokke østre del. 1:20.000 (9D6).
- Holmboe, løytnant** 1826: Kart over Nøtterøyskjærgården sørøstre del og Tjømeskjærgården nordøstre del. 1:50.000 (9D3).
- Hörman, Ernst** 1925: Tomtningarna på Skeppsholmen vid Lysekil. Några bidrag till belysandet av bebyggelsesförhållandena i mellersta Bohuslän i slutet av 1500-talet. Göteborgs och Bohusläns Fornminnesförenings Tidskrift 1924.
- Johansen, Liv Karin** 1991: Skipsbygging på Nøtterøy. Grunnlagsnotat til arbeidet med Nøtterøy kommunes kystsonenplan.
- Johnsen, Oscar Albert (red.)** 1948: Sem og Slagen. En bygdebok. Gårdshistorie, første bind, annen del Slagen sogn. Tønsberg.
- Kongshaug, Grete og Siv Aastorp** 1990: Naturlig eng og hagemark i Vestfold. Feltrapport mars 1990. Fylkesmannen i Vestfold, Miljøvernavdelingen.
- Lov av 9. juni 1978 nr. 50 om kulturminner.** Rundskriv T-5/79.
- Meyer, Ronny** 1991: Flyfotografering og telling av småbåter. En metodestudie fra Nøtterøy- og Tjømeskjærgården, juli 1990. NINA/Lillehammer. Rapport nr. 9 fra Olje/friluftsliv-prosjektet.
- Meyer, Ronny og Jo Kleiven** 1991: Båtturistene 1990. En brukerundersøkelse fra Risør kommune. NINA/Lillehammer. Rapport nr. 5 fra Olje/friluftsliv-prosjektet.
- Mæland, Synnøve** 1984: Friluftsliv ved Bamblekysten. Registrering av friluftsområder. Forslag til opparbeiding og drift. Rapport til Teknisk etat i Bamble kommune.
- Norderhaug, Ann og Sigrid Stokke** 1991: Inventering av gamle kulturmarkstyper. En bakgrunnsorientering. Fylkesmannen i Vestfold, Miljøvernavdelingen.
- Norderhaug, Magnar** 1972: Verneverdige områder i Vestfold fylke. Vestfold Regionalplanråd dok. 20.877.
- Nordisk Bygd** nr. 5, 1992. Nordiska Kulturlandskapsförbundet. Tema: Folk och landskap i Bohuslän. Esbjerg.
- Nævestad, Dag** 1991: Kulturminner under vann. Vurdering av nye tiltak i forvaltningen. Norsk Sjøfartsmuseum.
- Nøtterøy kommune: **Kommuneplanens langsiktige del for perioden 1990-2002.** Vedtatt av kommunestyret 28.11.1990.
- Nøtterøy kommune: **Kystsonenplan for Nøtterøy.** Utfyllende temaplan til kommuneplanen. 1991.

- Orre, Eivind** 1985: Slitasje i skjærgårdsmiljø. Skjøtsels- og tiltaksplan for skjærgårdsområdet øst for Nøtterøy. Hovedoppgave ved Institutt for Landskapsarkitektur, NLH Ås.
- Paulsen, Helge** 1986: Nøtterøy. 1800-årene. Sandefjord.
- Pettersson, Johan** 1952: Skioldenborg. Göteborgs och Bohusläns Fornminnesförenings Tidskrift. 1949-1950. Göteborg.
- Rentekammeret, Manntallene 1663-66**, Prestenes manntall bd. 10: Tønsberg prosti, Nøtterøy 1664.
- Schulze, Harald** 1992: Skisser over bebyggelsesutviklingen på sentrale steder i Vestfold i tiden 1960-90. Arkivmateriale.
- Skjelsvik, Elizabeth** 1990: Registreringsrapport for Bolærne. 12.09.1990. Universitetets Oldsaksamling, Oslo, arkivrapport.
- Strandli, Bjørn** 1990: Eløya, Kollen og Sletter. Miljøvernavdelingen, Fylkesmannen i Østfold. Rapport nr. 16-90.
- Strandli, Stein** 1991: Kystlandskapet ytre Oslofjord. Grunnlagsnotat til arbeidet med Nøtterøy kommunes kystsoneplan.
- Tønsbergs Blad** 3. mars 1952.
- Unneberg, Sigurd H.** 1971: Nøtterøy. Gårds- og slektshistorie I-II. Gjøvik.
- Velforeningens generalplanutvalg for Nøtterøy** 1987: Vern vårt nærmiljø. Bidrag til revisjon av kommuneplanen for Nøtterøy 1985-1986.
- Veierland Vels plankomité** 1984: Veierland. Natur og miljø. En utredning om miljøet og naturen på Veierland.
- Westerdahl, Christer** 1989: Norrlandsleden I. Källor till det maritima kulturlandskapet. Arkiv för Norrländsk Hembygdsforskning XXIV 1988-89. Örnsköldsvik.
- Ytre Oslofjord. NOU 1986:21**. Utredning fra et utvalg oppnevnt av Miljøverndepartementet 22. desember 1982. Avgitt 20. juni 1986.

⌘	HUSTUFT	×	SIKTEMERKE
∞	STEINGARD	⊞	SIGNALMAST
∞	RYDNINGSRØYS	⊕	SJØMERKE/VARDE
•	BRØNN	◦	"KALDNESMILA"
⋈	FORNMINNE	⊥	FORTØYNINGSBOLT
Ⓚ	FORNMINNE – NYOPPDAGET	⊠	MIL. ANLEGG
∞	BRYGGEREST	≡	MÅLOMRÅDE FOR SKYTING
?	MULIG TUFTOMRÅDE	⊞	JERNBOLT
≡	STEINUTTAK	⊠	FYRSTASJON
K	TREKULLMILE?	∞	LEMUR
Uo	JAKTSTILLING	F	FANGELEIR FOR RUSSISKE KRIGSFANGER
⊠	STEINBU	L	FYRLYKT
H	HELLER	⊞	SLIPP/VINSJ
o	DAM	⊞	JETTEGRYTER
		S	STEIN MED INNSKRIFT

